

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: Sjaak Biewenga/Theologische Universiteit Apeldoorn

De preek als TED-talk

Een homiletisch onderzoek naar de mogelijkheid om de methode van de TED-talk te gebruiken als preekvorm.

Auteur: Sjaak Biewenga
Studentnummer: 994
Vakgebied: Homiletiek
Vakdocent: Prof. Dr. M.J. Kater
Scriptiebegeleider: Dr. C.T. de Groot
Datum: 21-12-2017

Inhoud

Inleiding.....	5
Doelstelling en hoofdvraag	5
Methode	6
Wetenschappelijke, theologische en kerkelijke relevantie	7
Begripsbepalingen en leesaanwijzingen	8
1. Wat is een preek?	9
1.1. Aanknopingspunten vanuit het Nieuwe Testament.....	9
1.1.1. Matteüs 24,14.....	9
1.1.2. 1 Timoteüs 4,13	12
1.1.3. Lijnen voor het preekbegrip.....	13
1.2. Aanknopingspunten vanuit diverse visies op de preek.....	15
1.2.1. Bullinger - de tijd van de Reformatie.....	15
1.2.2. Schleiermacher – de moderne theologie.....	16
1.2.3. Barth – de dialectische theologie.....	17
1.2.4. Lange – de ‘empirische Wende’	19
1.2.5. Altena – postmoderne prediking.....	20
1.2.6. De Ruijter – terug naar het normatieve.....	22
1.3. Preekdefinitie voor dit onderzoek.....	23
1.3.1. De verschillende elementen uit de preekdefinitie	23
1.4. De intentie van de preek.....	26
2. De basis van TED.....	28
2.1. Maximaal 18 minuten – kort en krachtig spreken.....	28
2.1.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	28
2.1.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen	29
2.1.3. Inzichten uit de homiletiek.....	31
2.1.4. Conclusies	32
2.2. Het ‘idee’ – één centrale boodschap in een goed gestructureerd verhaal	33

2.1.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	33
2.2.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	34
2.2.3. Inzichten uit de homiletiek.....	37
2.2.4. Conclusies.....	41
3. Talk tools: het gereedschap om een goede toespraak te bouwen.....	42
3.1. Connectie – maak het persoonlijk.....	42
3.1.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	42
3.1.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	43
3.1.3. Inzichten uit de homiletiek.....	45
3.1.4. Conclusies.....	48
3.2. Verhalen – de kracht van narrativiteit.....	48
3.2.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	48
3.2.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	49
3.2.3. Inzichten uit de homiletiek.....	51
3.2.4. Conclusies.....	53
3.3. Uitleggen – een lastig idee begrijpelijk maken.....	54
3.3.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	54
3.3.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	55
3.3.3. Inzichten uit de homiletiek.....	58
3.3.4. Conclusies.....	59
3.4. Overtuigen – het veranderen van denkbeelden.....	60
3.4.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	60
3.4.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	60
3.4.3. Inzichten uit de homiletiek.....	64
3.4.4. Conclusies.....	65
4. Aantrekkelijke vormgeving: alles uit de kast halen om het doel te bereiken.....	66
4.1. Intro en slot – twee kernmomenten van de toespraak.....	66
4.1.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	66

4.1.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	67
4.1.3. Inzichten uit de homiletiek.....	70
4.1.4. Conclusies.....	72
4.2. Beelden en andere communicatiemiddelen – de boodschap ervaren.....	73
4.2.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	73
4.2.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	74
4.2.3. Inzichten uit de homiletiek.....	75
4.2.4. Conclusies.....	78
4.3. De voordracht – levendig en aansprekend.....	78
4.3.1. Weergave van <i>De TED-methode</i>	78
4.3.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen.....	79
4.3.3. Inzichten uit de homiletiek.....	82
4.3.4. Conclusies.....	83
5. Reflectie en evaluatie: theologische beoordeling van de methode van de TED-talk.....	84
5.1. Typering van de methode van de TED-talk.....	84
5.2. Theologische discussie naar aanleiding van de methode van de TED-talk.....	85
5.2.1. Hoeveel tijd mag de verkondiging van Gods goede nieuws krijgen?.....	86
5.2.2. Afstand en nabijheid in de verkondiging.....	87
5.2.3. De preek als gesproken woord: wel of geen inzet van beeldmateriaal?.....	88
5.2.4. Gepast gebruik van de methode van de TED-talk als vorm van contextualisatie.....	89
5.3. Theologische aanvullingen op de methode van de TED-talk.....	90
5.3.1. Op basis van de Bijbel.....	90
5.3.2. In de eredienst.....	91
6. Conclusies.....	93
6.1. Op welke wijze zou de preek als TED-talk vorm kunnen krijgen?.....	93
Samenvatting.....	97
Literatuur.....	99
Gebruikte afkortingen:.....	104

Bijlage 1. De preek als TED-talk – Handvatten voor predikanten..... 105

Inleiding

Meer dan 300 miljoen keer. Zo vaak zijn de 10 populairste TED-talks¹ gezamenlijk bekeken.² Alle TED-talks kunnen overigens rekenen op voldoende belangstelling, zelfs de minst bekeken TED-talk van allemaal heeft nog altijd meer dan 50 duizend views. Dit terwijl er meer dan 2600 video's beschikbaar³ zijn en er maandelijks nieuwe bijkomen. Je kunt dus veilig stellen dat TED-talks populair zijn.

Het motto van TED, *Ideas worth spreading*, geeft kort en krachtig weer wat het doel van de diverse sprekers is: het doorgeven van een idee dat de moeite waard is om gehoord te worden.

Persoonlijk sta ik geregeld op een podium te spreken met eenzelfde doel voor ogen: het doorgeven van een idee dat de moeite waard is om gehoord te worden. Mijn podium wordt een preekstoel genoemd, mijn *talk* een preek en mijn centrale idee heet een boodschap, thema of preekdoelstelling.⁴ Maar zijn er verder nu echt heel veel verschillen? Of zouden we als predikers kunnen leren van een seculiere sprekersvorm als de TED-talk?

Doelstelling en hoofdvraag

In zijn boek *De TED-methode*⁵ legt Chris Anderson, directeur van TED en dé man achter het succes van de TED-talks, uit hoe de beste praatjes tot stand komen en geeft hij aanwijzingen om te leren presenteren volgens de methode van de TED-talks. Aan de hand van de kenmerken van de TED-talk die Anderson in dit boek aanwijst, zal ik onderzoeken of de methode van de TED-talk ook bruikbaar is als methode voor de prediking.

De vorm van de TED-talk is echter niet ontwikkeld met het oog op een kerkelijke setting en een preek. Daarom is het niet te verwachten dat de inzichten die Anderson beschrijft allemaal bruikbaar zijn bij de prediking. Een kritische homiletische evaluatie is daarom noodzakelijk.

Desondanks verwacht ik dat de methode van TED voldoende homiletisch bruikbare aanknopingspunten zal bieden om er een preekvorm op te baseren. Indien deze verwachting door

¹ TED staat voor *Technology, Entertainment and Design*. TED is in 1984 ontstaan als conferentie om de betreffende vakgebieden met elkaar in verbinding te brengen. Inmiddels is het uitgegroeid tot een organisatie gericht op het verspreiden van ideeën uit elk mogelijk vakgebied. Dit door middel van korte praatjes van maximaal achttien minuten, de TED-talks. <https://www.ted.com/about/our-organization> [17- 8-2017].

² <https://www.ted.com/talks?sort=popular> [11-12-2017].

³ <https://www.ted.com/talks> [11-12-2017].

⁴ En hét centrale idee dat de moeite waard is om door te geven is: Jezus Christus – de gekruisigde. 1 Kor. 2,2.

⁵ Chris Anderson, *De TED-methode. Impactvol presenteren* (Amsterdam: Maven, 2016). Waar gerefereerd wordt aan het boek van Anderson spreek ik over 'De TED-methode', waar bedoeld wordt op de sprekersmethode van TED, zoals deze onder andere in het boek uiteengezet wordt, spreek ik over 'de methode van TED' of 'de methode van de TED-talk'.

het onderzoek bevestigd wordt, wil ik deze preekvorm ook gaan uitwerken.⁶ De doelstelling van dit onderzoek is daarom: het ontwerpen van een preekvorm gebaseerd op de TED-methode: de preek als TED-talk.

De bijbehorende hoofdvraag is: op welke wijze zou de preek als TED-talk vorm kunnen krijgen?

Methode

Om de hoofdvraag te beantwoorden zal ik in het eerste hoofdstuk ingaan op de vraag: wat is een preek? Om te kunnen onderzoeken hoe de methode van de TED-talk gebruikt kan worden als preekvorm is het immers noodzakelijk dat helder wordt wat ik versta onder een preek.

In de hoofdstukken twee tot en met vier wordt de benadering van de TED-talk geanalyseerd aan de hand van het boek *De TED-methode* van Anderson. Anderson heeft dit boek niet geschreven als wetenschappelijk werk. Hij verwijst weinig naar direct herleidbare bronnen. Daarom zal ik in mijn analyse steeds eerst een samenvatting geven van de visie van Anderson. Vervolgens verken ik de literatuur van de klassieke retorica en de moderne communicatiewetenschappen om te ontdekken of op basis daarvan de standpunten van Anderson te onderbouwen dan wel te ontcrachten zijn.⁷ Daarna onderzoek ik de homiletische literatuur om na te gaan wat er theologisch over het onderwerp te zeggen is. Dit homiletisch onderzoek dient ertoe om te kunnen vaststellen op welke wijze de standpunten van Anderson al dan niet bruikbaar zijn voor de preekpraktijk. Tenslotte trek ik uit het geheel van deze bespreking conclusies. Daarin geef ik aan hoe, met betrekking tot het aan de orde zijnde aspect, een preek vormgegeven zou kunnen worden als TED-talk.

Aangezien ik als theoloog niet thuis ben in de specialistische literatuur van de communicatiewetenschappen en de retorica wordt de verkenning van deze disciplines met name uitgevoerd aan de hand van de inhoud en de literatuurverwijzingen van vier overzichtswerken uit de betreffende vakgebieden. Op het gebied van de klassieke retorica bieden Leeman & Braet, *Klassieke retorica* en Braet, *Retorische kritiek* mij de nodige steun. Op het gebied van de communicatiewetenschappen geldt dit voor Hargie, *Skilled interpersonal communication* en Kuenen & Wackers, *Presenteren. Wat werkt echt en wat echt niet?*

⁶ Dit zal gebeuren door de hoofdvraag te beantwoorden en daarnaast door in een bijlage een praktisch bruikbaar overzicht van de preekvorm te bieden t.b.v. het gebruik door predikanten.

⁷ De keuze voor deze twee vakgebieden is gemaakt omdat Anderson de TED-talk typeert als een vorm van intermenselijke communicatie met gebruikmaking van de retorica. Anderson, *TED-methode*, 13,16. Dat is ook een logische typering, aangezien in beide vakgebieden o.a. wordt nagedacht over het effectief overdragen van gesproken woorden. De term 'communicatiewetenschappen' wordt daarbij breed gebruikt om alle vakgebieden aan te duiden waarin intermenselijke communicatie onderzocht wordt.

Als homiletisch referentiekader heb ik een achttal werken uit de breedte van het westerse protestantisme gekozen. Te weten: Bohren, *Predigtlehre*; Buttrick, *Homiletic*; Grözing, *Homiletik*; Härtner en Eschmann, *Predigen lernen*; De Leede en Stark, *Ontvrouwen*; Long, *The Witness of Preaching*; Oskamp en Geel, *Concreet en beeldend preken*; De Ruijter, *Horen naar de stem van God*. Deze boeken zal ik als eerste raadplegen bij het homiletisch onderzoek, aangevuld met meer specialistische literatuur.

In hoofdstuk vijf zal vervolgens reflecterend en evaluerend teruggekeken worden naar hoofdstuk één, over de principiële vraag naar de aard van de preek. Dit om, het geheel van de TED-methode overziend, te bekijken of de methode van de TED-talk theologisch verantwoord te gebruiken is voor de preek. Alsook om te kijken waar theologische correctie, aanvullingen en nuanceringen nodig zijn om te kunnen komen tot een preek als TED-talk.

Na deze stappen doorlopen te hebben zal ik in het concluderende zesde hoofdstuk de resultaten verzamelen om de hoofdvraag te beantwoorden.

Wetenschappelijke, theologische en kerkelijke relevantie

De methode van de TED-talk is ontstaan vanuit de praktijk van de TED-conferentie. Juist in de praktijk heeft de methode haar recht bewezen als aantrekkelijke vorm van presenteren. Systematische wetenschappelijke bezinning op het gebruik van de methode is er nog niet.⁸ Met het uitkomen van het boek *De TED-methode* in 2016 is het nu gemakkelijker geworden om de door TED gepropageerde sprekersmethode aan een onderzoek te onderwerpen, aangezien er nu iets zwart op wit staat waaraan gerefereerd kan worden.

Theologisch is het relevant om de methode van de TED-talk te onderzoeken binnen het vakgebied van de homiletiek. In het zoeken naar geschikte methoden om het Woord van God te verkondigen mag een duidelijk populaire methode als de TED-talk niet over het hoofd gezien worden. Hoewel van seculiere origine, kan deze methode waarschijnlijk ook de preekpraktijk verrijken. Dit wordt ook benoemd door verschillende homileten. Zo raadt Laura Cunningham predikers aan om geregeld TED-talks te bekijken om daarvan te leren voor de eigen preekpraktijk⁹ en stelt Paulien Vervoorn dat we, voor de voorbereiding van een preek, veel kunnen leren van de richtlijnen voor een TED-talk.¹⁰ Ook op homiletisch vlak is er echter nog geen onderzoek gedaan waarin het boek van Anderson, *De TED-methode* verwerkt is.

⁸ De zoekopdrachten ‘TED-talks’ en ‘TED-method’ leveren op Google Scholar geen relevante hits op [9-8-2017].

⁹ Cunningham, Laura, ‘The gospel’, 19-22.

¹⁰ Vervoorn, *Geloofwaardig spreken*, 44-45.

Kerkelijk is het onderzoek naar de mogelijkheid om de preek te houden als TED-talk interessant omdat er altijd behoefte is aan goede predikers. Om pakkend te kunnen preken is het niet alleen nodig om een goed theoloog te zijn, maar moet je ook een goed spreker zijn. Door middel van dit onderzoek hoop ik te komen tot het ontwerpen van een preekvorm gebaseerd op de TED-talk. Deze preekvorm zou door predikers gebruikt kunnen worden als een extra gereedschap, ten dienste van het doel om Gods Woord op een aansprekende manier te verkondigen.

Begripsbepalingen en leesaanwijzingen

Van ‘prediking’ spreek ik, in navolging van Ciska Stark, wanneer het gaat over de hele breedte van: *“het spreken van woorden van Godswege, door profeten, apostelen en gelovigen, al dan niet in ambtelijke dienst”*.¹¹ Het is een verzamelbegrip voor allerlei vormen van gericht spreken tot hoorders, onder andere: verkondigen, evangeliseren, onderwijzen en getuigen. Dit in onderscheid van de specifieke acte van ‘de preek’, waar ik in hoofdstuk één een definitie van uitwerk.

Wanneer ik spreek over de ‘prediker’, bedoel ik de persoon die preekt. Dit in onderscheid van ‘de predikant’, waarmee ik iemand aanduid die het ambt van predikant draagt. Een prediker is vaak ook predikant, maar dit hoeft niet per se.

Omwille van de leesbaarheid heb ik ervoor gekozen om enkel gebruik te maken van mannelijke voornaamwoorden om ‘de prediker’ en ‘de spreker’ aan te duiden. Het is niet mijn bedoeling om hiermee vrouwen uit te sluiten. Waar ‘hij’ of ‘zijn’ staat mag dan ook gerust ‘zij’ of ‘haar’ gelezen worden.

Voor Bijbelcitaten is gebruik gemaakt van De Nieuwe Bijbelvertaling, tenzij anders vermeld.

¹¹ Stark, *Proeven*, 29.

1. Wat is een preek?

Om te kunnen onderzoeken hoe de methode van de TED-talk kan worden gebruikt als preekvorm is het nodig dat helder wordt wat een preek is. In dit hoofdstuk zal daarom worden ingegaan op die vraag. Dit wordt gedaan door eerst aan de hand van een tweetal nieuwtestamentische bijbelverzen diverse bijbelse kernwoorden te analyseren. Vervolgens worden enkele kenmerkende preekvisies uit de loop van de geschiedenis bestudeerd. Dit gebeurt in chronologische volgorde, waarmee er tevens een beknopt historisch overzicht gegeven wordt.¹² Bij elke analyse geef ik aan welke facetten ik waardevol acht voor het preekbegrip. Zodoende kan ik vervolgens de lijnen samenvakken en komen tot de definitie van de preek die ik gebruik voor dit onderzoek.

Preken is een intentioneel gebeuren. Een prediker neemt niet zomaar het woord, maar hoopt dat zijn preek iets bewerkt bij de hoorders. Daarom zal ik tot slot van dit hoofdstuk ingaan op de intentie van de preek: met welk doel wordt er gepreekt?

1.1. Aanknopingspunten vanuit het Nieuwe Testament

Voor de doordenking van de aard van de preek is het Nieuwe Testament de uitgelezen plek om te starten. De prediking van Jezus en zijn volgelingen is ook voor ons immers een belangrijke, zo niet de belangrijkste, bron voor de prediking. Ik richt me in het bijzonder op twee Bijbelverzen, Matteüs 24,14 en 1 Timoteüs 4,13. Deze teksten zijn een goed uitgangspunt voor mijn onderzoek omdat hierin diverse Bijbelse woorden voorkomen die verband houden met de prediking,¹³ te weten: ‘verkondigen’, ‘goed nieuws brengen’, ‘getuigen’, ‘voorlezen uit de Schrift’, ‘vertroosten/vermanen’ en ‘onderwijzen’.

1.1.1. Matteüs 24,14

*“Pas als het goede nieuws over het koninkrijk in de hele wereld wordt verkondigd als getuigenis voor alle volken, zal het einde komen”.*¹⁴

Jezus spreekt deze woorden tot zijn discipelen, ze zijn onderdeel van zijn antwoord op hun vraag naar het moment van de voltooiing van deze wereld.¹⁵ Jezus wijst zijn discipelen erop dat er voorafgaand aan die voltooiing nog veel te gebeuren staat. Zo zal er onder andere vervolging van gelovigen plaatsvinden, er zullen dwaalleraren optreden en er zullen mensen zijn

¹² Voor een uitgebreid historisch overzicht zie: Stark, *Proeven*, 32-194.

¹³ Vgl. de opsomming van Brienen, *Diaconologie*, 122.

¹⁴ καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος.

¹⁵ Mat. 24,3.

die het geloof verliezen. Wie standhoudt zal echter worden gered.¹⁶ Daarom moeten de volgelingen van Jezus standvastig zijn en doorgaan met het verkondigen van het goede nieuws, als getuigenis voor alle volken.¹⁷

Het werkwoord dat Jezus hier voor ‘verkondigen’ gebruikt is *kerussein*. Hiervan is het zelfstandig naamwoord *kerugma* afgeleid waarmee de inhoud van de boodschap aangeduid wordt. *Kerussein* wordt gebruikt voor het roepen van een heraut.¹⁸ Een heraut die voor de koning uitgaat en met volmacht, namens de koning, diens boodschap overbrengt en zijn komst aankondigt. Het heeft dus een sterk aankondigend en proclamerend karakter. De inhoud is niet afhankelijk van de hoorders, maar is wel tot hen gericht en ze zullen zich moeten gaan verhouden tot de boodschap. De heraut kondigt een nieuwe stand van zaken af, de hoorders zullen het moeten accepteren en hun leven erop aanpassen.¹⁹

In Matteüs 24,14 betekent dit dat de volgelingen van Jezus als herauten, met volmacht namens Jezus, zijn boodschap moeten verkondigen. De hoorders moeten deze boodschap accepteren en hun leven erop aanpassen, al blijkt uit de context dat de boodschap ook verworpen kan worden.²⁰

Als inhoud van de verkondiging noemt Jezus ‘het goede nieuws’, ofwel ‘het evangelie’ over het koninkrijk. Jezus verkondigde zelf het goede nieuws tijdens zijn werk op aarde,²¹ nu krijgen zijn volgelingen de opdracht om dit werk voort te zetten. Het woord evangelie werd gebruikt voor de vreugdeboodschap van een bode die in een tijd van spanning en onzekerheid goede tijding bekendmaakt. Typerend is de bode die bekendmaakt dat een oorlog gewonnen is.²² Het evangelie is bevrijdend, de angst en onzekerheid vallen bij het horen van het goede nieuws van de hoorders af.²³

Vanuit het Oude Testament heerste in de tijd van Jezus de verwachting dat er een messiaanse vreugdebode zou komen die het aanbreken van Gods heerschappij vanuit Sion zou aankondigen.²⁴ Jezus betreft dit op zichzelf,²⁵ hij is die vreugdebode, zijn verschijning is

¹⁶ Mat. 24,9-13.

¹⁷ France, *Matthew*, 908; Hagner, *Matthew*, 695.

¹⁸ De heraut is een ‘kerux’.

¹⁹ Brienen, *Diaconologie*, 123-124; Friedrich, in: Kittel, *TWNT*, Band 3, 695-717; Stark, *Proeven*, 41.

²⁰ Mat. 24,9. De volgelingen van Jezus zullen gehaat worden omwille van zijn naam.

²¹ Mat. 4,23; 9,35.

²² Vgl. 1 Sam. 31,9. Te denken valt ook aan het bekende verhaal van de bode die na afloop van de slag bij Marathon naar Athene rent om daar het goede nieuws van de overwinning bekend te maken.

²³ Friedrich in: Kittel, *TWNT*, Band 2, 705; Brienen, *Diaconologie*, 126-128.

²⁴ O.a. vanuit teksten als: Jes. 40,9; 41,27; 52,7; 61,1.

²⁵ Expliciet in Luc. 4,18 en Mat. 11,4 waarin Jezus Jes. 61,1 aanhaalt met het oog op zichzelf.

evangelie. Nu is het koninkrijk van God aangebroken.²⁶ Jezus is echter niet alleen de vreugdebode, hij is zelf ook de inhoud van de vreugdeboodschap.²⁷ Jezus' komst naar de aarde,²⁸ zijn leven, en in het bijzonder zijn dood en opstanding, vormen de inhoud van de grote bevrijdende vreugdeboodschap.²⁹

In Matteüs 24,14 betekent dit dat Jezus' volgelingen in navolging van hem als vreugdeboden de blijde boodschap van de aangebroken heerschappij van God en van het leven en sterven van Jezus moeten uitroepen. Voor de mensen die het zullen horen is dit een bevrijdende boodschap, want dankzij deze boodschap is voor eens en voor altijd duidelijk wie de heerschappij heeft op aarde. Jezus is de overwinnaar, zelfs van de zonde en de dood.

De wijze waarop het goede nieuws verkondigd wordt is door middel van 'het getuigenis'. De meest basale betekenis van getuigen is het beschrijven van waargenomen feiten, in de setting van een rechtszaak.³⁰ In het Nieuwe Testament klinkt deze grondbetekenis weliswaar vaak mee,³¹ maar wordt het woord ook breder gebruikt voor het uitdragen van persoonlijke zintuiglijke waarnemingen.³² Nog verder verbreed wordt het doordat er ook getuigd kan worden van kennis die is opgedaan uit openbaring.³³ Zo kunnen de leerlingen getuigen van de heilsfeiten, zelfs wanneer zij die zelf niet zintuiglijk waargenomen hebben.³⁴ Door Gods openbaring en door het werk van de Heilige Geest wordt het mogelijk om de heilsfeiten correct te duiden en ervan te getuigen.³⁵ Zo wordt het hele evangelie de inhoud van het getuigenis.³⁶

In Matteüs 24,14 klinkt deze bredere betekenis van getuigen mee.³⁷ De leerlingen moeten in de hele wereld getuigenis afleggen van het evangelie dat ze waargenomen hebben en waarvan hen de ware betekenis geopenbaard wordt.

²⁶ 'Het koninkrijk' in Mat. 24,14 moet niet gelezen worden als ware het een 'statisch ding', maar doelt op de verwachte, en nu aangebroken heerschappij van God op aarde. France, *Matthew*, 102,151.

²⁷ Zie o.a. Mark 1,1; Hand. 8,35; Rom. 1,1-6; 1 Kor. 15,1-11.

²⁸ Luc. 2,10.

²⁹ Friedrich, in: Kittel, *TWNT*, Band 2, 706-707,712-718,724-733.

³⁰ Strathmann, in: Kittel, *TWNT* Band 4, 479-481,492-493.

³¹ Zo bijv. in Mat. 10,18.

³² Zie o.a. Mat. 8,4; 1 Tes. 2,10. Zo kan zelfs God als getuige worden opgeroepen, aangezien hij alles waarneemt. Zie 2 Kor. 1,23.

³³ Strathmann, in Kittel, *TWNT* Band 4, 493-497.

³⁴ Zoals bijv. voor de opstanding van Jezus het geval was. Daar was geen van de leerlingen bij aanwezig.

³⁵ Vgl. Luc. 24,45-48, waar Jezus het verstand van de discipelen ontvankelijk maakt om de schriften te kunnen begrijpen en te kunnen getuigen van zijn dood en opstanding.

³⁶ Vgl. 1 Joh. 1,1-5.

³⁷ Door de context, waarin verdrukking wordt aangekondigd, klinkt echter ook de connotatie van het getuigenis voor een rechtbank op de achtergrond mee. Gnllka, *Das Matthäusevangelium*, 318; Osborne, *Matthew*, 877.

1.1.2. 1 Timoteüs 4,13

“In afwachting van mijn komst moet je je toeleggen op het voorlezen uit de Schrift, op de prediking en het onderricht”.³⁸

Timoteüs krijgt deze opdracht voor zijn werk in Efeze. Hij moet zich richten op zijn werk als voorganger van de gemeente. Het ‘voorlezen uit de Schrift’ duidt op de setting van een gemeenschappelijke samenkomst van de gemeente. Zoals er in de synagoge op de Sabbat uit de Schrift gelezen werd, zo wordt er ook in de christelijke gemeente uit de Schrift gelezen.³⁹

De lezing werd in de synagoge gevolgd door uitleg en toepassing van de betreffende Schrifttekst.⁴⁰ Timoteüs wordt aangespoord dit ook te doen. Het woord dat hier met ‘de prediking’ is vertaald,⁴¹ is *paraklese*. Dit woord heeft een zeer brede betekenis en wordt dan ook op veel verschillende manieren vertaald. Zo omvat het ‘aansporen’, ‘vermanen’, ‘troosten’, ‘bemoedigen’ en ‘bijstaan’. Het geschiedt van Godswege, op grond van zijn openbaring, of op grond van gezag door hem verleend.⁴² Dat is de basis waarop de mensen worden vermaand om hun gedrag ten goede aan te passen of vertroost door de verzekering dat God nabij is.⁴³

In 1 Timoteüs 4,13 geschiedt de *paraklese* op grond van de voorlezing uit de Schrift. Timoteüs moet de Schrift door middel van *paraklese* bespreken en toepassen voor de hoorders. De hele brede betekenis van *paraklese* klinkt daarom mee. Afhankelijk van de Schrifttekst krijgt de *paraklese* zijn meer vertroostende dan wel vermanende kleur.

Daarnaast moet Timoteüs zich toeleggen op ‘het onderricht’. Vanuit de Schrift kan en moet uitleg en onderwijs gegeven worden.⁴⁴ Het onderricht komt van Godswege en is zodoende heilzaam, het aanvaarden van het onderricht leidt tot redding.⁴⁵ Er klinkt ook een apologetische ondertoon in mee; het goede onderwijs uit de Schriften werkt tevens als een verdediging van het geloof.⁴⁶

³⁸ ἕως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει τῆ παρακλήσει τῆ διδασκαλίᾳ.

³⁹ Het gaat hier dan ook in de eerste plaats om de lezing van de Joodse geschriften, zoals deze ook in de synagoge gelezen werden. In de christelijke gemeentes kon dit aangevuld worden met het lezen van gezaghebbende christelijke documenten, vgl. Kol. 4,16; 1 Tes. 5,27; Op. 1,3. Van Houwelingen, *Timoteüs/Titus*, 115; Oberlinner, *Die Pastoralbriefe*, 206.

⁴⁰ Vgl. Luc. 4,16; Hand. 13,15.

⁴¹ De HSV en de NBG vertalen het als ‘het vermanen’.

⁴² Vgl. Hand. 9,31; Rom. 15,5; Fil. 2,1; 1 Tes. 2,3-4; Tit. 2,15.

⁴³ Brienen, *Diaconologie*, 145-148; Collins, *Timothy and Titus*, 129; Van Houwelingen, *Timoteüs/Titus*, 115; Schmitz, in: Friedrich, *TWNT*, Band 5, 790-798.

⁴⁴ De Schriften zijn geschreven om ons te onderwijzen, zo stelt Paulus in Rom. 15,4.

⁴⁵ Vgl. 2 Tim. 4,1-4 waar, in de context van het oordeel over de levenden en de doden, de waarheid van ‘de heilzame leer’ of ‘het heilzame onderricht’ staat tegenover de verzinsels van dwaalleraren.

⁴⁶ Van Houwelingen, *Timoteüs/Titus*, 115; Oberlinner, *Die Pastoralbriefe*, 206; Rengstorf, in: Kittel, *TWNT*, Band 2, 164-165.

Onderwijs geven is een kerntaak van Jezus en van de apostelen.⁴⁷ Van het begin af aan gaat het samen op met het verkondigen van het goede nieuws.⁴⁸ Het onderwijs richt zich op de gehele mens en omvat, naast het cognitieve aspect van leren, ook de praktijk van het leven.⁴⁹ Er kan dan ook geen geforceerde tegenstelling worden gemaakt tussen *paraklese* en onderricht in die zin dat de *paraklese* gericht zou zijn op de emoties, op het hart, maar het onderwijs op de ratio, of het hoofd. Net als *paraklese*, is onderricht één van de manieren waarop God naar mensen toekomt met het oog op hun redding.⁵⁰

1.1.3. Lijnen voor het preekbegrip

Voor een goed begrip van de essentie van een preek levert deze bijbelse verkenning enkele belangrijke lijnen op. Vanuit Matteüs 24,14 is dit ten eerste het kerugmatische aspect van de prediking.⁵¹ Een preek lijkt op de boodschap van een heraut.⁵² Namens God wordt door de prediker een boodschap van Godswege uitgeroepen. De hoorders zullen deze boodschap moeten aanvaarden en hun leven erop inrichten. Dit is mijns inziens een wezenlijk aspect van de prediking. Als prediker verkondig je niet je eigen boodschap, maar je staat er namens God, om als dienaar de boodschap die hij voor de gemeente heeft door te geven.

Ook dat de inhoud van de boodschap wordt gevormd door ‘het evangelie’ is een belangrijke lijn om vast te houden voor de prediking vandaag de dag. Centraal in de kerk staat het goede nieuws dat Jezus op aarde verkondigde en dat hij in zijn leven, dood en opstanding waarmaakte om de wereld te redden.⁵³ Dit betekent niet dat elke preek ook per se expliciet over Christus moet gaan,⁵⁴ maar wel dat het bevrijdende evangelie de bron is voor elke preek.

⁴⁷ Zie o.a. Mat. 5,2; Marc. 10,1; Hand. 5,25.

⁴⁸ Mat. 4,23: “Hij trok rond in heel Galilea; hij gaf er onderricht in de synagogen, verkondigde het goede nieuws van het koninkrijk en genas iedere ziekte en elke kwaal onder het volk”.

⁴⁹ Vgl. Mat. 5,2 en het daarop volgende onderwijs van de Bergrede, die zeer praktisch onderwijs bevat. Of Hand. 2,42.

⁵⁰ Brienen, *Diaconologie*, 133-136; Rengstorf, in: Kittel, *TWNT*, Band 2, 141-150,166-168. De opdracht die Timoteüs van Paulus krijgt staat dan ook in het kader van Gods reddend handelen. Vgl. 1 Tim. 4,10.16.

⁵¹ Volgens Stark is, in navolging van Firet, het kerugma de aanduiding voor de prediking die het meeste recht doet aan de intentie van de Schrift. Stark, *Proeven*, 41; Firet, *Het agogisch moment*, 114-116.

⁵² Long wijst er overigens terecht op dat het beeld van de heraut nooit het enige beeld voor een prediker kan zijn. Aangezien de persoon van de prediker en de context waarin gepreekt wordt in dit beeld volledig buiten beschouwing blijven. Long, *Witness*, 24-28.

⁵³ Vgl. Joh. 3,16-17.

⁵⁴ Contra Keller, *Preken*, 70-88. Hoewel het in de praktijk in de meeste preken wel degelijk over Christus zal gaan acht ik het bij een preek vanuit het Oude Testament ook mogelijk om ‘christelijk te preken’ zonder verplicht een geforceerde lijn naar Christus te moeten trekken.

Wanneer dit niet het geval is verwordt de preek tot ‘slecht nieuws’, omdat we dan slechts onze eigen gedachten of een dwaalleer verkondigen als ware het een boodschap van Godswege.⁵⁵

Voorts biedt Matteüs 24,14 ons een belangrijke lijn voor de persoon die preekt. De prediker treedt op als ‘getuige’. Hoewel hedendaagse predikers geen eerstelijns oog- en oorgetuigen zijn, is deze modus ook vandaag van toepassing.⁵⁶ Een prediker heeft niets te zeggen als hij niet eerst zelf getuige is geworden van het evangelie. Dat betekent dat hij persoonlijk gelooft in Jezus Christus als Heer en Heiland en dat hij in voorbereiding op de preek getrouw en met inzet de Schrift onderzoekt en zoekt naar Gods leiding.⁵⁷ Dan mogen we er ook op vertrouwen dat God zichzelf aan ons wil openbaren en ons ontvankelijk wil maken,⁵⁸ zodat we getuigen van hem kunnen zijn en vervolgens in de preek een getuigenis kunnen afleggen.

Terwijl Matteüs 24,14 de nadruk legt op het kerugmatische aspect, ligt in 1 Timoteüs 4,13 de focus op het parakletisch en onderwijzend aspect. Het getrouw overbrengen van een boodschap is niet het één en al in de prediking.

Eerst wijst Timoteüs ons echter op het voorlezen uit de Schrift. Om een getrouwe getuige te kunnen zijn van het evangelie is het nodig om je getuigenis ergens op de baseren, dat is op de Schrift.⁵⁹ Dit betekent niet dat de preek enkel Schriftuitleg zou moeten zijn, maar wel dat een preek niet buiten de Schrift om kan. De Ruijter vat dit samen: *“De aandacht die de preek vraagt voor de Schrift staat in dienst van het doel dat de gemeente zal horen naar de stem van God. Op de Schrift is de preek aangewezen voor haar inhoud. Aan de Schrift ontleen de hoorders de criteria om te toetsen of het gehoorde uit God is”*.⁶⁰

De *paraklese* en het onderricht dat Timoteüs geacht wordt te geven wijzen ons op de breedte van de prediking. Naast, of in plaats van, het overbrengen van een boodschap, kan een preek ook gevormd worden door *paraklese* of onderwijs vanuit de Schrift. Hierbij komt de prediker in beeld als pastor, profeet⁶¹ en leraar. Ook komen dankzij deze aspecten de hoorders

⁵⁵ Ook een doempreek of vermaning kan overigens wel degelijk ‘goed nieuws’ zijn; wanneer het bedoeld is om uit liefde de hoorders bij het rechte pad te houden. Zoals ook God uit liefde straft en terechtwijst, met als doel het behoud van de mens. Vgl. Spr. 3,11-12; Op. 3,19-20.

⁵⁶ Long ziet dit als dé modus van preken bij uitstek, Long, *Witness*, 45-50. Ook De Leede & Stark kiezen voor de getuige als overkoepelend beeld van de prediker, De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 69.

⁵⁷ Over het zoeken naar Gods leiding in de voorbereiding op de preek schrijft Douma, die een pleidooi houdt voor het belang van de meditatie in het preekproces. Douma, *Veni Creator Spiritus*.

⁵⁸ Vgl. Luc. 24,45-48.

⁵⁹ De Heilige Geest kan weliswaar ook rechtstreekt tot mensen spreken en hen zo tot getuige maken, maar ook dan moet dit getoetst worden aan de Schrift. Vgl. Hand. 17,11; 1 Tes. 5,19-22.

⁶⁰ De Ruijter, *Horen*, 103.

⁶¹ Zowel het beeld van de pastor als van de profeet komen voort uit het parakletisch aspect, door de dubbele betekenis van troosten en vermanen.

duidelijk in beeld in de preek. Waar het *kerugma* onafhankelijk van de hoorders klinkt, daar hebben de *paraklese* en het onderricht oog voor de specifieke persoon en diens context in tijd en ruimte. Waar verdriet is mag getroost worden, waar gedwaald wordt moet vermaand worden en waar inzicht tekort schiet mag onderwezen worden. Dit zijn allemaal manieren waarop God, door de prediking, naar de mensen toekomt met het oog op hun heil. Zo is ook het ontvangen van *paraklese* en onderricht voor de hoorders ‘goed nieuws’.

1.2. Aanknopingspunten vanuit diverse visies op de preek

1.2.1. Bullinger - de tijd van de Reformatie

Voor de protestantse prediking is de Reformatie van groot belang geweest. De grote nadruk op de Schrift en de correcte uitleg daarvan maakt dat de preek het centrale en belangrijkste element wordt van de eredienst.⁶²

Heinrich Bullinger (1504-1575) is de auteur van de Tweede Helvetische confessie.⁶³ In deze geloofsbelijdenis wordt de oogst van de Reformatie verzameld en op schrift gesteld.⁶⁴ Boven de paragraaf over de preek schrijft Bullinger het volgende bekend geworden opschrift: “*De prediking van Gods Woord is Gods Woord*”.⁶⁵ In de paragraaf zelf schrijft hij: “*Wanneer dus vandaag dit Woord van God door rechtmatig geroepen predikers in de kerk verkondigd wordt, geloven wij dat Gods Woord zelf verkondigd en door de gelovigen gehoord wordt, en dat men geen ander woord van God verzinnen of vanuit de hemel verwachten moet. Verder dat we momenteel op het Woord zelf moeten letten dat gepredikt wordt, en niet op de verkondigende dienaar: ook al is dat een slecht mens en een zondaar, dan blijft toch het Woord van God waar en goed*”.⁶⁶

Deze korte weergave van de preekvisie van Bullinger levert mijns inziens twee interessante punten op ter overdenking voor het preekbegrip. Ten eerste de hoge inzet. De preek is Gods Woord, daarmee zegt Bullinger nogal wat. Daarbij moet opgemerkt worden dat Bullinger dit niet bedoelt als empirische preekdefinitie maar als geloofsuitspraak waarmee het gezag van de Bijbel als Gods Woord beleden wordt.⁶⁷ Het moet dus niet op een magische manier verstaan worden, alsof God automatisch elk woord van een prediker tot zijn Woord maakt en

⁶² Brienen, *Liturgie bij Calvijn*, 177; Stark, *Proeven*, 102.

⁶³ De *Confessio Helvetica Posterior* uit 1566. Voor de Nederlandse tekst is gebruik gemaakt van de vertaling van J.A. Meijer, in: Te Velde, *Confessies*, 523-595.

⁶⁴ Zoals ook in de vele andere geloofsbelijdenissen uit deze periode gebeurd is.

⁶⁵ “*Praedicatio verbi Dei est verbum Dei*”. Te Velde, *Confessies*, 527. Hiermee staat Bullinger in lijn met de visie van o.a. Luther en Calvijn, Immink, *Het heilige gebeurt*, 147; Stark, *Proeven*, 105-106.

⁶⁶ Te Velde, *Confessies*, 527.

⁶⁷ De Ruijter, *Horen*, 80-81.

gemeenteleden dus de prediker niet tegen mogen spreken, want dan spreken ze God tegen.⁶⁸ De gelovigen spreken met deze belijdenis uit dat ze geloven dat in de preek God zelf tot hen wil spreken. Het lijkt mij goed om deze hoge inzet van de belijdenis vast te houden onder het gebed en in het vertrouwen dat God ook nu nog wil spreken door zijn dienaren heen.⁶⁹

Een tweede belangrijk punt is de roeping van de voorganger. Bullinger verankert de belijdenis dat de prediking Gods Woord is in de rechtmatige roeping van de prediker. Uit het vervolg van de belijdenis is op te maken dat Bullinger hiermee doelt op voorgangers die door middel van een kerkelijke en wettige verkiezing door de kerk gekozen zijn en onder publieke gebeden en handoplegging zijn aangesteld.⁷⁰ Hij spreekt hiermee dus over een ambtelijke roeping.

Ik volg Bullinger hierin in zoverre dat ik erken dat wie preekt dat niet doet op eigen gezag. Tevens erken ik dat de ambtelijke roeping en bevestiging voor de prediker de meest wezenlijke grond zijn om vrijmoedig voor te kunnen gaan. Toch wil ik de mogelijkheid om te preken niet volledig beperken tot het ambt. Wel moet er altijd sprake zijn van een gemeenschap van gelovigen die de prediker roept, het woord geeft, en toetst. Ik zie dit echter gestalte krijgen in de setting van een kerkdienst onder leiding van een ambtelijk bevestigde kerkenraad of oudstenraad. Dan komt de plaatselijke kerk de vrijheid toe om ook iemand die niet bevestigd is als ambtsdrager het woord te geven voor de preek.⁷¹

1.2.2. Schleiermacher – de moderne theologie

Met Friedrich Schleiermacher (1768-1834) breekt een nieuw tijdperk in de homiletiek aan, namelijk dat van de moderne theologie. Onder invloed van de rationalistische Verlichting en de hang naar ruimte voor het subjectieve gevoel van de Romantiek wordt het geloof opnieuw doordacht, waarbij de mens met zijn mogelijkheden als uitgangspunt dient. Schleiermacher focust zijn theologie niet op Gods openbaring, maar op de gelovende mens en zijn gevoel.⁷² Het geloof ziet hij als een op zichzelf staande dimensie van het bestaan. Het is het '*Gefühl der schlechthinigen Abhängigkeit*', een besef van het oneindige dat in het diepste van de mens zit.

⁶⁸ Het 'is' van de prediking als Gods Woord is niet bedoeld als ontologisch, maar als belijdend 'is'. Bohren, *Predigtlehre*, 50-51; Stark, *Proeven*, 108.

⁶⁹ Vgl. Mat. 10,20; Luc. 10,16; Joh. 13,20; 1 Tes. 2,13, teksten die Bullinger aanhaalt bij deze paragraaf.

⁷⁰ Te Velde, *Confessies*, 569.

⁷¹ Ik volg hierin De Ruijter, *Horen*, 149.

⁷² Beute, *Ik*, 57-58.

De prediking geeft woorden aan dit gevoel en helpt de hoorders zo om hun geloof te ontdekken en zichzelf te ontwikkelen tot betere mensen.⁷³

Schleiermacher acht de Bijbeltekst op zichzelf genomen van ondergeschikt belang in de eredienst. Hij wil de mens serieus nemen in de preek. Dat betekent dat het in de preek niet zozeer moet gaan over de Bijbeltekst, maar over de vragen en verlangens die werkelijk in de hoorders omgaan. De Bijbel bevat ervaringsbeschrijvingen van het gelovige bewustzijn van mensen, daarom kan de Bijbel in de prediking benut worden als voorbeeld voor de ervaringen van huidige hoorders. Een preek moet het eigen bewustzijn van de hoorders aanspreken en daarop gericht zijn.⁷⁴

Voor het preekbegrip acht ik van belang dat Schleiermacher de menselijke kant van de prediking in beeld brengt. De prediking mag gericht zijn op de vragen en verlangens die in de hoorders omgaan. De hoorder, met zijn gevoelens en zijn persoonlijke geloofsleven, doet ertoe. Ook de prediker doet ertoe, hij is niet enkel verkondiger van een boodschap, maar draagt door zijn eigen gelovige zelfbewustzijn actief bij aan de preek. *“Of een preek slaagt, hangt af van wie de prediker is en hoe hij zichzelf geïnspireerd door de Geest inzet”*.⁷⁵ Het is winst wanneer het preekbegrip, naast de tekst, ook oog heeft voor de prediker en de hoorders. Schleiermacher schiet hierin echter door wanneer hij de Bijbeltekst van ondergeschikt belang acht aan de menselijke gevoelens. Daarmee doet hij het eigen getuigenis van de Bijbel tekort.

1.2.3. Barth – de dialectische theologie

Als reactie op de moderne theologie komt Karl Barth (1886-1968) met een dialectisch model van de theologie. Barth is geschoold in de moderne theologie.⁷⁶ In de jaren rond de Eerste Wereldoorlog keert hij zich hier echter van af. Barth worstelt met de spanning tussen God en mens. Als mensen kunnen wij eigenlijk niet over God spreken, maar omdat God zelf degene is die ons opdraagt te preken, kunnen wij het er toch op wagen. Daarbij moet de prediker dan niet de aansluiting zoeken bij het subjectieve gevoel van mensen, maar zich volledig richten op het Woord van God en op Gods eer.⁷⁷

⁷³ Stark, *Proeven*, 118-119.

⁷⁴ Stark, *Proeven*, 120-122.

⁷⁵ Beute, *Ik*, 59, n.a.v. zijn bespreking van Schleiermacher.

⁷⁶ In de periode tussen Schleiermacher en Barth heeft de moderne theologie zich doorontwikkeld. In grote lijnen kan gezegd worden dat het gezag van de Bijbel en de prediking verder afgenomen zijn, o.a. door het gebruik van de historisch-kritische methode. De vorming van moraal en de persoonlijke geloofservaring komen in de prediking op de voorgrond te staan, terwijl het heilsbemiddelende aspect naar de achtergrond verschuift. Stark, *Proeven*, 135-136.

⁷⁷ Stark, *Proeven*, 166-170.

De spanning tussen Godswoord en mensenwoord komt ook terug in de preekdefinitie van Barth. Godswoord en mensenwoord zijn nooit identiek aan elkaar en zijn daarom ook niet in één definitie te vatten. Daarom definieert hij de preek door middel van twee samenhangende stellingen: 1. *“Die Predigt ist Gottes Wort, gesprochen von ihm selbst unter Inanspruchnahme des Dienstes der in freier Rede stattfindenden, Menschen der Gegenwart angehenden Erklärung eines biblischen Textes durch einen in der ihrem Auftrag gehorsamen Kirche dazu Berufenen.”* 2.

*“Die Predigt ist der der Kirche befohlene Versuch, dem Worte Gottes selbst durch einen dazu Berufenen so zu dienen, daß ein biblischer Text Menschen der Gegenwart als gerade sie angehend in freier Rede erklärt wird als Ankündigung dessen, was sie von Gott selbst zu hören haben”.*⁷⁸

In de eerste stelling staat Gods Woord centraal. Uit het Woord dat God zelf gesproken heeft vloeit de prediking voort. God is echter de handelende persoon, hij spreekt en hij roept de mens tot zijn dienst om de Bijbel te verklaren. In de tweede stelling staat de roeping van de kerk centraal om het Woord van God te dienen door het uit te leggen als aankondiging van wat God zelf tot de gemeente wil spreken. De kern voor Barth is dus dat de prediking totaal afhankelijk is van God en van zijn spreken tot ons.

Waardevol voor het preekbegrip is dat Barth benadrukt dat mensen Gods Woord niet onder controle hebben. God is soeverein, hij kan en wil de prediking gebruiken, maar wij moeten niet overmoedig worden, alsof wij het zijn die eigenmachtig Gods Woord zouden kunnen spreken. De prediker is voor elke preek weer afhankelijk van Gods spreken. Eerst in de voorbereiding op de preek, waarin de prediker afhankelijk is van Gods spreken om tot een preek te komen. Vervolgens bij het houden van de preek, waar God zelf de menselijke woorden moet gebruiken om tot de hoorders te spreken.

Barth is echter ook eenzijdig. In zijn reactie op de mensgerichte theologie van de 19^e eeuw slaat de balans wat al te ver door. Doordat hij alle nadruk legt op Gods spreken, raakt de menselijke kant van de preek buiten beeld. Goed preken is niet enkel gericht op God en zijn eer, maar ook op de hoorder en zijn leven. De prediker mag dan ook de middelen inzetten die hij menselijkerwijs gesproken tot zijn beschikking heeft om het Woord zo dicht mogelijk bij de hoorder te brengen, om zo de hoorder te bereiken en te raken in zijn specifieke levenssituatie.

⁷⁸ Barth, *Homiletik*, 30.

1.2.4. Lange – de ‘empirische Wende’

Vanwege de eenzijdigheid bij Barth is het niet verwonderlijk dat in de hoofdstroom van de theologie de balans in de jaren zestig wederom omslaat, nu weer ten gunste van de hoorder.⁷⁹ Dit is de zogenaamde ‘empirische Wende’. De mens komt weer in beeld als subject van de prediking. Ernst Lange (1927-1974) is één van de voormannen van deze ontwikkeling. Voor Lange is niet de Bijbeltekst op zich bepalend voor de boodschap van de preek, maar in de eerste plaats de hoorder in zijn situatie. Pas wanneer de mens, met al zijn aanvechtingen, werkelijk in beeld komt is het mogelijk om de relevantie van het evangelie te ontdekken. In de preek worden de Bijbeltekst en de werkelijkheid van de hoorder op elkaar betrokken zodat er ruimte komt voor de beloften van Christus. De prediker fungeert daarbij als het ware als een advocaat van de hoorders die samen met hen de confrontatie met de tekst aangaat om zo tot begrip te komen.⁸⁰

Lange brengt dit zo op formule: *“Predigen heißt: Ich rede mit dem Hörer über sein Leben. Ich rede mit ihm über seine Erfahrungen und Anschauungen, seine Hoffnungen und Enttäuschungen, seine Erfolge und sein Versagen, seine Aufgaben und sein Schicksal. Ich rede mit ihm über seine Welt und seine Verantwortung in dieser Welt, über die Bedrohungen und die Chancen seines Daseins. Er, der Hörer, ist mein Thema, nichts anderes; freilich: er, der Hörer vor Gott”*.⁸¹

Van belang voor het preekbegrip is dat Lange aandacht vraagt voor het perspectief van de hoorder in de preek. Lange schiet hierin echter door, waardoor hij de hoorder te zeer centraal stelt en de eigen stem van de Bijbeltekst te weinig honoreert.⁸² Wel levert hij een nuttige correctie op het preekbegrip van Barth. Wanneer de preek immers enkel door de bijbeltekst bepaald mag worden, wordt de verkondiging snel een afstandelijk verhaal. Oog voor de hoorder en diens situatie is noodzakelijk om de preek relevant te laten zijn. Een preek is niet tijdloos en universeel, maar gericht op de specifieke, op dat moment en op die plaats, aanwezige hoorders. De prediker moet hen dus ook altijd op het oog hebben en in de preek de Bijbeltekst en de werkelijkheid van de hoorders op elkaar betrekken.

⁷⁹ Er vindt als het ware een pendelbeweging plaats in de homiletiek. Enerzijds de nadruk op het normatieve spreken van God bij Bullinger en Barth. Anderzijds de nadruk op het subjectieve geloof van hoorder en prediker bij Schleiermacher en Lange.

⁸⁰ Van der Laan, *Lange en de prediking*, 143-144; Stark, *Proeven*, 186.

⁸¹ Ernst Lange, *Predigen als Beruf*, 58.

⁸² Bohren merkt in reactie op Lange op dat het centraal stellen van de hoorder wel tot saaie prediking moet leiden, want: *“Ich bin mir als Hörer nicht so interessant, daß ich meinetwegen zur Predigt gehen möchte. Ich bin als Hörer ein allzu mieses Thema für eine Predigt. Es gibt bessere Themen. Auch fürchte ich, daß ich dem Prediger die Predigt verderbe, wenn er mich zum Thema macht”*. Bohren, *Predigtlehre*, 451.

1.2.5. Altena – postmoderne prediking

Met de opkomst van het postmodernisme breekt een volgende fase aan in de aandacht voor het subjectieve geloof van de diverse hoorders. Het postmoderne levensgevoel in de huidige Westerse wereld stelt zijn eigen vragen aan de prediking. *“Kort en veralgemeniserend gesteld ziet het postmoderne denken af van elke claim ten aanzien van absolute waarheid en universele geldigheid van tekstinterpretaties. De gedachte is dat iedere tekst in iedere nieuwe situatie ten opzichte van iedere nieuwe interpreet opnieuw zijn eigen werkelijkheid schept. Dat geldt ook voor de prediking als vorm van interpretatie van een tekst in relatie tot een hoorder”*.⁸³

Bert Altena heeft de mogelijkheden voor de preek onderzocht in het postmoderne klimaat. Hij ziet de preek als een ‘open kunstwerk’.⁸⁴ De waarde van de preek wordt bepaald door de werking die zij heeft op de hoorders. Zoals een kunstwerk zeer diverse uitwerkingen kan hebben op verschillende mensen, zo heeft een preek een diverse uitwerking op de hoorders. Hoe opener de preek is, hoe groter haar werkingskracht.⁸⁵

Altena beschrijft zes motieven van het postmoderne denken waar de preek als open kunstwerk zich toe verhoudt.⁸⁶

1. Het motief van de terreurvrije ruimte: dat de hoorders niet het slachtoffer mogen worden van een hen door de prediker opgedrongen mening, maar dat ze de ruimte moeten krijgen om zelf het verhaal van de preek te verbinden met hun eigen geloofsverhaal.
2. Het motief van de openheid: dat een tekst telkens nieuwe betekenissen kan opleveren, die evenveel recht doen aan de Bijbeltekst als eerdere interpretaties.
3. Het motief van de marge: dat elke nieuwe lezer van een tekst als het ware zijn eigen omgang met de tekst ‘bijschrijft’ in de marge van de tekst en zo bijdraagt aan de toekomstige werking van de tekst.
4. Het motief van het geheim: dat de tekst altijd een geheim in zich blijft dragen, de interpretatie die wij van een tekst hebben is nooit volledig.
5. Het motief van de verbeelding: dat een Bijbeltekst boven de mens uitgaat, de verbeeldingskracht is nodig om uit de tekst betekenis en zingeving te kunnen ervaren.

⁸³ Stark, *Proeven*, 193. Ik sluit me aan bij Stark in deze typering van het postmodernisme aangezien zij hiermee op kernachtige wijze de gevolgen van het postmodernisme ten aanzien van de prediking verwoordt.

⁸⁴ Dit in aansluiting bij Gerhard Marcel Martin, *Predigt als ‘offenes Kunstwerk’* en voortbouwend op het werk van o.a. Gijs Dingemans & Henning Luther.

⁸⁵ Altena, *Wolken gaan voorbij*, 95-101. Vgl. Dingemans, *Als hoorder*, 151: *“In de preek vindt een ontmoeting plaats tussen de interpretatie van het evangelie die de predikant geeft en de interpretatie zoals de hoorder die heeft of had. En daarvoor is een (symbool)taal nodig, die zo open is, dat de hoorders er op hun eigen wijze mee verder kunnen komen in hun communicatie met het evangelie en met God”*.

⁸⁶ Altena, *Wolken gaan voorbij*, 101-115.

6. Het motief van de onderbreking: dat de conventionele opvattingen van de ‘grote verhalen’ van de ideologieën worden bekritiseerd en de nieuwe wegen van de ‘kleine verhalen’ van de mensen en hun persoonlijke leven geopend.

Samenvattend stelt Altena dat een eigentijdse homiletische benadering de preek dient op te vatten als: *“een terreurvrije ruimte, waarin een zekere openheid zowel ten aanzien van de mogelijke betekenissen van de tekst als met betrekking tot de deelnemers aan het preekproces wordt bewaakt, zodat hoorders worden gestimuleerd betekenissen te produceren met het oog op hun eigen levens- en geloofsverhaal. De prediker dient er daarbij zorg voor te dragen dat enerzijds recht wordt gedaan aan God als een geheim en anderzijds de verbeelding maximaal wordt gestimuleerd, zodat het specifiek onderbrekende karakter van de bijbelse overlevering in de preek tot gelding komt”*.⁸⁷

Voor het preekbegrip is het allereerst waardevol dat Altena open en eerlijk de vragen die het postmodernisme aan de prediking stelt wil onderzoeken en van een antwoord wil voorzien. Het postmodernisme heeft immers ontegenzeggelijk zijn invloed en daar moet dus ook over nagedacht worden. Binnen zijn benadering van de preek als open kunstwerk is het nuttig dat Altena ons erbij bepaalt dat bij de interpretatie van een tekst altijd de subjectiviteit meespeelt van de prediker en van de hoorders. De enig ware tekstuitleg bestaat niet en de hoorders zullen altijd verschillende elementen oppikken uit een preek. Het is dan ook belangrijk dat een preek een zekere openheid heeft, zodat diverse hoorders zich erin kunnen herkennen en de preek kunnen verbinden met hun eigen leven. Ook waardevol is het motief van het geheim, niemand krijgt de Bijbeltekst helemaal in zijn vingers, dat besef maakt de prediker nederig en helpt hem om te blijven zoeken naar Gods leiding bij het onderzoeken en uitleggen van de tekst.

Ondanks deze positieve punten vind ik over het algemeen echter dat het concept van de preek als open kunstwerk veel te ver meegaat in het postmoderne denken. Alle nadruk komt bij de subjectieve hoorder te liggen, hij moet zelf de betekenis ontdekken voor zijn leven en daarom moet een preek zo open mogelijk zijn. Voor bijbelse, meer objectieve noties als de preek als *kerugma* of als goed nieuws dat van Godswege door een bode verkondigd wordt is in deze benadering geen plaats meer. Dat vind ik een gemis.

⁸⁷ Altena, *Wolken gaan voorbij*, 117.

1.2.6. De Ruijter – terug naar het normatieve

Naast en tegenover de postmoderne prediking is er de laatste jaren ook vernieuwde aandacht voor een meer normatieve theologische insteek. Een voorbeeld hiervan is de preekdefinitie die Kees de Ruijter geeft.⁸⁸ Hij grijpt sterk terug op het denken van Barth, alsook op de reformatoren.⁸⁹ Hij wil steeds aandacht hebben voor het spreken van God zelf, het is Gods stem die moet klinken in de preek. Daarnaast wil hij ook oog hebben voor de menselijke kant van preken. *“Het is immers de horende mens die gaat spreken en antwoord geven. In dat spreken mag de stem van God Zelf hoorbaar worden”*.⁹⁰

De Ruijter formuleert zijn preekdefinitie aan de hand van de homiletische drieslag ‘tekst-prediker-hoorder’. Hij wil daarmee recht doen aan de dynamiek van een preek. Een preek is geen statisch product, maar een gebeuren, dat ontstaat in de wisselwerking tussen tekst, prediker en hoorders.⁹¹ Dit levert de volgende definitie op: *“Een preek is: Het verlossende Woord van God, gecommuniceerd door de dienst van een geroepene, binnen de werkelijkheid van de hoorders”*.⁹²

Voor het preekbegrip is ten eerste het gebruik van de homiletische drieslag interessant. Hierdoor komen automatisch de verschillende aspecten van de preek in het oog. Zo helpt deze structuur om eenzijdigheid, zoals die in de eerder besproken preekdefinities steeds zat, te voorkomen. Ten tweede is deze definitie interessant omdat De Ruijter geen nieuwe elementen toevoegt, maar gebruik maakt van de in de loop van de geschiedenis opgedane kennis.⁹³ Dit vind ik belangrijk omdat er, zoals boven beschreven, voor het preekbegrip vele waardevolle lijnen te trekken zijn vanuit de geschiedenis. Bij het formuleren van mijn eigen preekdefinitie zal ik dan ook op een vergelijkbare manier als De Ruijter te werk gaan.

⁸⁸ Een ander voorbeeld is Ron van der Spoel, die als preekdefinitie hanteert: *“Preken is de hoorder overtuigen van de relevantie van de Bijbelse boodschap”*. Van der Spoel, *Preken is prachtig*, 28.

⁸⁹ Zie met name: De Ruijter, *Horen*, 51-94.

⁹⁰ De Ruijter, *Horen*, 144.

⁹¹ De Ruijter, *Horen*, 145.

⁹² De Ruijter, *Horen*, 146, zie 146-153 voor een uitleg van de kernwoorden uit deze definitie: ‘gecommuniceerd’, ‘Woord van God’, ‘verlossend’, ‘geroepene’, ‘dienst’, ‘hoorders’, ‘werkelijkheid’ en ‘binnen’.

⁹³ De verschillende elementen van zijn definitie heb ik dan ook al eerder besproken. Zie met name 1.2.1, 1.2.2 en 1.2.3.

1.3. Preekdefinitie voor dit onderzoek

Op grond van de voorgaande analyse kom ik tot de volgende preekdefinitie:

Een preek is:

*Het op basis van de Bijbel verkondigde goede nieuws van God,
gesproken door een geroepen getuige,
met het oog op de in de eredienst aanwezige hoorders,
in de overtuiging dat God zelf door onze menselijke woorden heen wil spreken.*⁹⁴

1.3.1. De verschillende elementen uit de preekdefinitie

Op basis van de Bijbel

Een preek kan nooit buiten de Bijbel om gehouden worden. Dit betekent dat er altijd een duidelijk herkenbaar bijbels fundament moet zijn voor de prediking. De Bijbel is de basis voor de inhoud van de preek en de grond waarop de hoorders de prediker kunnen toetsen.⁹⁵ De Bijbel moet uitgelegd, geïnterpreteerd en toegepast worden binnen onze context en de levens van de hoorders moeten in verband gebracht worden met de Bijbeltekst.⁹⁶

Verkondigde

Verkondiging is een centrale bijbelse notie voor de prediking. In een preek spreekt de prediker niet namens zichzelf, maar worden woorden van Godswege meegedeeld aan de hoorders. De verkondiging doet een appel op de hoorders om de boodschap te aanvaarden en toe te passen in hun leven.⁹⁷

⁹⁴ Ik realiseer me dat ik hiermee een zeer binnenkerkelijke definitie van de preek geef. Ik acht het nuttig om de term 'de preek' te reserveren voor de beschreven specifieke acte van de preek binnen de eredienst. Dit om het af te kaderen van andere vormen van spreken in het openbaar. Hiermee bedoel ik nadrukkelijk niet te zeggen dat 'de preek' zoals hier gedefinieerd de enige manier is van het spreken van woorden van Godswege. 'De prediking', zoals gedefinieerd in de inleiding, is veel breder. In het vervolg van dit onderzoek richt ik mij op de mogelijkheid om de 'de preek' vorm te geven als TED-talk. Of ook andere vormen van 'prediking' vormgegeven zouden kunnen worden als TED-talk valt buiten het veld van dit onderzoek.

⁹⁵ Zie de bespreking van 1 Tim. 4,13 in hoofdstuk 1.1.2. en 1.1.3. Ik sluit me hiermee aan bij De Ruijter, *Horen*, 103.

⁹⁶ Zie hoofdstuk 1.2.2., 1.2.4. en 1.2.5 over het belang van preken gericht op de hoorders.

⁹⁷ Zie de bespreking van *kerusseïn* in hoofdstuk 1.1.1. en 1.1.3. alsook de besprekingen van Bullinger, Barth en De Ruijter in hoofdstuk 1.2.1., 1.2.3. en 1.2.6.

Goede nieuws van God

Het goede nieuws van God vormt de inhoud van de verkondiging. Het bevrijdende evangelie van Christus is de bron voor elke preek. Jezus is gekomen om de gelovigen te redden van de macht van de zonde en de dood en om verzoening tussen God en mens te bewerken.

Ook vertroosting, vermaning en onderwijs zijn ‘goed nieuws’ omdat ze gericht zijn op het heil van de hoorders. Zo omvat het goede nieuws van God alle aspecten van het leven voor zijn aangezicht.⁹⁸

Gesproken

Het is het gesproken woord waarmee de heraut zijn boodschap verkondigt, de vreugdebode zijn boodschap brengt en de getuige zijn getuigenis geeft.⁹⁹ Met deze notie van het spreken wil ik benadrukken dat de preek primair bestaat uit gesproken woord. Een preek kan weliswaar gebruik maken van beeldend materiaal,¹⁰⁰ maar is over het geheel genomen een toespraak.¹⁰¹

Door een geroepen getuige

De prediker treedt op als getuige. Dat betekent dat hij eerst zelf iets gezien en gehoord moet hebben van het evangelie en vanuit de Schrift. Vervolgens betekent het dat hij hiervan getuigt ten overstaan van de gemeente.

Ik vind het beeld van de getuige het meest kenmerkende voor de prediker omdat het alle aspecten van de prediking in zich draagt.¹⁰² Als getuige kan de prediker de boodschap verkondigen die hij zelf eerst in de Schrift gehoord heeft. Hij kan onderwijzen wat hij zelf uit de Schrift geleerd heeft. Hij kan troosten en vermanen door wat hij zelf vanuit de Schrift gezien en ervaren heeft.

⁹⁸ Zie voor de bespreking van ‘het goede nieuws’, ‘ vertroosting/vermaning’ en ‘onderwijs’ hoofdstuk 1.1.1., 1.1.2. en 1.1.3. Vgl. ook Beute, *Ik*, 164, die over de prediking van Paulus zegt: “*Alle andere aspecten die Paulus ook noemt, onderwijzen, corrigeren, bemoedigen, overtuigen enzovoort, staan allemaal in het bredere kader: preken is vóór alles goed nieuws brengen*”.

⁹⁹ Zie hoofdstuk 1.1.1., 1.1.2. en 1.1.3.

¹⁰⁰ Vgl. hoofdstuk 4.2.

¹⁰¹ Grözinger ziet dit als hét kenmerk van een preek: “*Eine Predigt ist eine Rede*” en “*Nur als Rede von Gott hat die Predigt heute noch eine Berechtigung*”. Hiermee benadrukt hij het eenmalige van de preek. Het gesproken woord van de preek is een opvoering die niet exact te repliceren is. Zelfs al zou dezelfde preektekst meerdere keren uitgesproken worden, dan nog is elke uitvoering uniek. Grözinger, *Homiletik*, 39,159.

¹⁰² Ik volg hierin Long, *Witness*, 45-50 en De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 69. Zie ook de bespreking van ‘het getuigenis’ in hoofdstuk 1.1.1 en 1.1.3.

Daarnaast is de prediker een geroepene. Hij neemt niet uit eigen beweging het woord, maar wordt daartoe geroepen door de gemeenschap van gelovigen en daarmee door God zelf.¹⁰³

In de eredienst

De geëigende plek om te preken is de eredienst. Daar komt de gemeente samen om God te eren en te luisteren naar zijn Woord, het is de plek bij uitstek waar Christus zijn gemeente wil ontmoeten en waar de gemeente leert te horen naar God.¹⁰⁴ De eredienst staat onder leiding van een ambtelijk geroepen en bevestigde kerkenraad of oudstenraad. Hen komt dan ook het menselijk gezag toe om de prediker te roepen en het woord te geven.¹⁰⁵

Met het oog op de aanwezige hoorders

Een preek is nooit tijdloos of universeel. Er wordt gepreekt voor de specifieke hoorders die in de dienst aanwezig zijn. In de interactie met de hoorders ontstaat de preek.¹⁰⁶ Door in de hele preek de hoorders op het oog te hebben en door in de preek de Bijbeltekst en de werkelijkheid van de hoorders op elkaar te betrekken wordt het maximale gedaan om de preek relevant te laten zijn voor de hoorders. Het gaat over hen, over hun leven met God.¹⁰⁷

In de overtuiging dat God zelf door onze menselijke woorden heen wil spreken

Wanneer een preek enkel mensenwoord zou zijn, kan er beter gezwegen worden. We mogen echter preken in de overtuiging dat God zelf, door zijn Heilige Geest,¹⁰⁸ de woorden van de prediker op wil nemen en wil gebruiken om tot zijn gemeente te spreken. Dat is niet vanzelfsprekend, wij hebben niet de controle over Gods spreken. Daarom gaat deze overtuiging altijd gepaard met gebed. Vanuit de nederigheid van het gebed of God zelf wil spreken mag de

¹⁰³ Zie de bespreking van de roeping van de prediker in hoofdstuk 1.2.1.

¹⁰⁴ Vgl. De Ruijter, *Horen*, 31-46.

¹⁰⁵ In de meeste gevallen zal de prediker zelf ook ambtsdrager zijn, al hoeft dit niet per se. Zie ook hoofdstuk 1.2.1.

¹⁰⁶ In de voorbereiding heeft de prediker de hoorders steeds op het oog. Vervolgens is er de interactie tijdens het houden van de preek, ook wanneer deze van tevoren uitgeschreven is. Een preek is niet het voorlezen van een verhaal, maar het spreken tot, en communiceren met, de hoorders. Aan deze communicatie nemen de hoorders deel door hun houding, door non-verbale communicatie en eventueel door mondelinge respons. Vgl. De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 232-236.

¹⁰⁷ Zie hoofdstuk 1.2.4. over de taak van de prediker om de preek relevant te laten zijn voor de hoorders.

¹⁰⁸ Vgl. HC65 die als antwoord op de vraag waar het geloof vandaan komt stelt: “*Van de Heilige Geest, die het geloof in onze harten werkt door de verkondiging van het Heilig Evangelie en versterkt door het gebruik van de sacramenten*”. Nederlandse tekst uit: Zwanepol, *Belijdenisgeschriften*, 87.

menselijke prediker echter vrijmoedig het woord nemen, omdat God ons opdraagt zijn woord te verkondigen.¹⁰⁹

1.4. De intentie van de preek

Een prediker neemt niet zomaar het woord om te gaan preken. Preken is een intentioneel gebeuren. In zowel Matteüs 24,14 als in 1 Timoteüs 4,13 staat de prediking in het kader van Gods reddend handelen.¹¹⁰ De hoorders krijgen deel aan Gods redding door te geloven in Jezus.¹¹¹ De prediking heeft als doel het goede nieuws van Gods redding door Jezus Christus te verkondigen opdat de hoorders het gelovig aanvaarden en ernaar gaan leven. De Ruijter verwoordt deze bijbelse intentie als volgt: “*Bijbels gezien is dus als doel van de prediking te formuleren dat de hoorders geloven in Christus en hun leven aan Hem geven*”.¹¹²

Hiermee is echter niet alles gezegd. Want hoewel dit doel op een bepaalde wijze in elke preek aanwezig zal zijn, is het zo veelomvattend dat het voor specifieke preken nodig is een beperkter doel te formuleren.¹¹³ Omdat de Bijbel de basis vormt voor elke preek moet zo'n concreet preekdoel opkomen uit de Bijbeltekst die in de betreffende preek aan de orde is. Het beeld van de prediker als getuige blijkt ook hierbij nuttig. Om doelgericht te preken moet een prediker eerst zelf als getuige de claim van de tekst hebben gezien; ook Bijbelteksten zijn immers doelgericht geschreven. Pas nadat de prediker getuige is geworden van de intentie van de tekst kan hij op basis hiervan besluiten met welk doel hij vervolgens getuigenis aflegt naar zijn hoorders toe. Dit is mede afhankelijk van de specifieke situatie van de hoorders: “*The claim of the text is very occasion specific; it is what we hear on this day, from this text, for these people, in these circumstances, at this juncture in their lives*”.¹¹⁴

Concreet kan dit verschillende soorten preekdoelen opleveren. Bert de Leede en Ciska Stark onderscheiden vier hoofddoelen die een preek kan hebben.¹¹⁵

1. Heilsbemiddeling: door de verkondiging van verlossing en onheil wordt gepreekt met het oog op het heil van de hoorders.

¹⁰⁹ Zie ook hoofdstuk 1.2.1. en 1.2.3. over de overtuiging dat God de menselijke woorden van de prediker tot zijn Woord wil maken.

¹¹⁰ Vgl. Mat. 24,13; 1 Tim. 4,10.16 en zie de bespreking van beide verzen in hoofdstuk 1.1.1. en 1.1.2.

¹¹¹ Vgl. Joh. 3,14-18; 20,31; Rom. 10,8-15.

¹¹² De Ruijter, *Horen*, 178.

¹¹³ Dit onderkent ook De Ruijter, daarom pleit hij voor het gebruik van concrete preekdoelstellingen: De Ruijter, *Horen*, 182-189.

¹¹⁴ Long, *Witness*, 99-100, citaat op 100.

¹¹⁵ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 120-123. Voor het formuleren van een specifiek preekdoel is de methode van Jaap van der Laan goed bruikbaar, zie: De Ruijter, *Horen*, 186.

2. Inwijding: de hoorders worden door de preek ingewijd in de geheimenissen van het leven met God.
3. Geloofsonderricht: de hoorders krijgen door de preek kennis van God en van de Bijbel.
4. Geloofsverantwoording: de reeds gelovige hoorders leren door de preek om hun geloof zelfstandig te kunnen verantwoorden; aan de aanwezige zoekers en belangstellende niet-gelovigen wordt getoond dat geloven in God te verantwoorden is.

De prediker moet, menselijk gesproken, zijn uiterste best doen om het doel van de preek te realiseren. Of dat ook inderdaad lukt blijft echter altijd afhankelijk van het werk van de Heilige Geest. God zelf moet de woorden van de prediker gebruiken en spreken tot de gemeente, alleen dan bereikt het Woord van God zijn doel. De prediker mag hieraan dienstbaar zijn.¹¹⁶

¹¹⁶ Ik sluit me hiermee aan bij De Ruijter, *Horen*, 188.

2. De basis van TED

Om na te kunnen gaan op welke wijze de preek vorm zou kunnen krijgen als TED-talk moet de benadering van de TED-talk geanalyseerd worden. Dat zal gebeuren in hoofdstuk twee tot en met vier van dit onderzoek. Uitgangspunt voor deze hoofdstukken is het boek *De TED-methode*, waarin Anderson de methode van de TED-talk uitwerkt.

De diverse aspecten van de TED-talk die Anderson beschrijft zal ik afzonderlijk van elkaar behandelen. Daarbij geef ik steeds eerst een samenvatting van de visie van Anderson. Vervolgens verken ik de literatuur van de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen om te ontdekken of op basis daarvan de standpunten van Anderson te onderbouwen dan wel te ontcrachten zijn. Daarna onderzoek ik de homiletische literatuur om na te gaan wat er theologisch over het onderwerp te zeggen is. Dit homiletisch onderzoek dient ertoe om te kunnen vaststellen op welke wijze de standpunten van Anderson al dan niet bruikbaar zijn voor de preekpraktijk. Tenslotte trek ik uit het geheel van deze bespreking conclusies. Daarin geef ik aan hoe, met betrekking tot het aan de orde zijnde aspect, een preek vormgegeven zou kunnen worden als TED-talk.

In hoofdstuk twee analyseer ik het eerste deel van *De TED-methode*.¹¹⁷ Hierin gaat Anderson in op de basis van TED. Twee elementen komen naar voren die kenmerkend zijn voor de TED-talk. Ten eerste de lengte, die maximaal achttien minuten mag zijn. Ten tweede de structuur van de TED-talk, die draait om een centraal idee. In elke TED-talk dient het onderwerp dusdanig ingeperkt te zijn dat er één sterk centraal idee overblijft, dat binnen de toegestane achttien minuten aan het publiek aangeboden kan worden. Op deze beide onderwerpen wordt in dit hoofdstuk ingegaan.

2.1. Maximaal 18 minuten – kort en krachtig spreken

2.1.1. Weergave van *De TED-methode*

Het eerste basiskenmerk van een TED-talk is dat deze maximaal achttien minuten mag duren. Deze stelregel is één van de kenmerken waarmee TED zich onderscheidt en afficheert.¹¹⁸ Over deze lengte schrijft Anderson: “*Waarom achttien? Dat is kort genoeg om de aandacht vast te*

¹¹⁷ Anderson, *TED-methode*, 21-68.

¹¹⁸ Zie bijv. de sprekershandleiding voor de TEDx conferenties (lokale conferenties die het format van TED volgen). De limiet van achttien minuten is het eerste dat de sprekers meekrijgen. https://storage.ted.com/tedx/manuals/tedx_speaker_guide.pdf [12-10-2017].

houden, ook op internet, en exact genoeg om serieus genomen te worden. En het is ook lang genoeg om iets te vertellen wat ertoe doet.”¹¹⁹

Verdere onderbouwing voor deze stelregel geeft Anderson niet. Het lijkt bij TED dan ook een concept te zijn dat gaandeweg zo gegroeid is en in de praktijk zijn waarde heeft bewezen als een prettige lengte.¹²⁰

2.1.2. Inzichten uit de klassieke retorica¹²¹ en de communicatiewetenschappen

In de klassieke retorica is de vraag naar de lengte van een toespraak geen op zichzelf staand thema. Een rede moet de aandacht van de hoorders trekken en moet begrijpelijk zijn, zodat er een standpunt mee overgebracht kan worden. Daar mag alle tijd voor genomen worden. Een klassieke pleitrede kon soms uren duren.¹²² Over de lengte van de toespraak schrijft Aristoteles in zijn boek over retorica: *“In feite is ook hier van toepassing wat de man tegen de bakker zei op de vraag of hij het deeg hard of zacht moest kneden: ‘hoezo, kun je het niet precies goed doen?’ (...) ook hier [in de toespraak] is ‘goed’ niet hetzelfde als snel of bondig maar als precies op maat, wat inhoudt dat hij zoveel beschrijving geeft als nodig is”*.¹²³

De verkenning van de communicatiewetenschappen levert geen eenduidige visie op met betrekking tot de ideale lengte van een toespraak. Deze vraag is in de communicatiewetenschappen met name aan de orde in het kader van kennisoverdracht in een onderwijssituatie.

Zo stelt breinwetenschapper John Medina dat, in de setting van het luisteren naar een hoorcollege, de aandacht van de studenten na tien minuten verslapt.¹²⁴ Omdat de colleges die hij geeft over het algemeen vijftig minuten duren gebruikt hij een lesopzet gebaseerd op deze 10-minuten stelregel. Elke tien minuten behandelt hij één centraal kernpunt van de leerstof. In de eerste minuut wordt dit kernpunt uitgelegd, de overige negen minuten worden gebruikt om het punt verder in te kleuren en de details uit te leggen. Elk detail moet daarbij duidelijk verbonden

¹¹⁹ Anderson, *TED-methode*, 59.

¹²⁰ De TEDx sprekershandleiding stelt simpelweg: *“Why 18 minutes? Because it works”*. https://storage.ted.com/tedx/manuals/tedx_speaker_guide.pdf [12-10-2017].

¹²¹ Ik focus me op de klassieke retorica omdat het moderne retorica- en presentatieonderzoek dusdanig verweven is met de communicatiewetenschappen dat ik deze meestal gezamenlijk behandel onder het kopje van de communicatiewetenschappen. Zo bijv. Kuenen & Wackers, *Presenteren*.

¹²² Braet, *Retorische kritiek*, 16-21,71.

¹²³ Aristoteles, *Retorica*, 1416 b 29-1417 a 2.

¹²⁴ Medina, *Brain rules*, 74.

zijn met het centrale punt zodat de studenten niet afdwalen doordat ze zelf moeten zoeken naar het verband.¹²⁵

Na elke tien minuten moet de aandacht van de studenten opnieuw voor een periode van tien minuten verkregen worden. Dit kan bewerkt worden door uit de modus van cognitieve informatieoverdracht te stappen en in plaats daarvan de laag van de emoties aan te spreken.¹²⁶ Bijvoorbeeld door het vertellen van een leuke of juist beangstigende anekdote of een persoonlijk verhaal. Van belang is daarbij dat de anekdote niet willekeurig is maar relevant is voor het onderwerp van het college. Dat kan door aan te haken bij de zojuist gegeven informatie, of juist door de aandachtstrekker te gebruiken als introductie voor de komende tien minuten.

De 10-minuten stelregel die Medina gebruikt is echter niet onomstreden. Medina baseert deze stelregel vooral op zijn eigen ervaring als docent en verwijst naar een onderzoek waaruit naar voren komt dat studenten na de eerste tien minuten van een college minder aantekeningen maken.¹²⁷ Uit een overzichtsstudie van sociaal psychologen Karen Wilson en James Korn blijkt echter dat er geen aantoonbaar verband is tussen de hoeveelheid gemaakte aantekeningen en de aandacht die studenten voor een college hebben.¹²⁸ Daarentegen blijken de mate van motivatie en de capaciteit van het cognitief werkgeheugen¹²⁹ van de student wel van invloed op de hoeveelheid aandacht. Ook de presentatiestijl van de docent maakt verschil: een heldere, enthousiaste en beeldende presentatie helpt de studenten om de aandacht vast te houden.¹³⁰ Concluderend stellen zij dat de 10-minuten regel weliswaar behulpzaam kan zijn voor docenten als stimulans om werk te maken van een aantrekkelijke opbouw van het college, maar dat deze niet wetenschappelijk onderbouwd kan worden.¹³¹

¹²⁵ Medina, *Brain rules*, 89-90.

¹²⁶ Volgens Medina is het brein verreweg het actiefst bij emotioneel geladen momenten. Deze onthouden we ook het beste. Emoties aanspreken is daarom de sterkste manier om aandacht te trekken. Medina, *Brain rules*, 80-81,91.

¹²⁷ Hartley & Davies, 'Note taking', 207-224. Hoewel in het boek van Medina geen verwijzing te vinden is geeft hij deze op zijn website: <http://www.brainrules.net/attention> [18-10-2017].

¹²⁸ Wilson & Korn, 'Attention during lectures', 85-86.

¹²⁹ Het werkgeheugen is: "*the mechanism that maintains short-term memories in an active state and underlies much of an individual's task-related cognitive processing, including maintenance of attention*". Wilson & Korn, 'Attention during lectures', 88.

¹³⁰ Wilson & Korn, 'Attention during lectures', 88. Dat Medina succes heeft met zijn '10-minuten regel' is dus niet verwonderlijk. Dit kan echter niet toegeschreven worden aan het tijdsinterval van tien minuten. De structuur, waarin de kernpunten duidelijk neergezet worden en de afwisseling tussen cognitieve en emotioneel gerichte input lijken belangrijker te zijn.

¹³¹ Wilson & Korn, 'Attention during lectures', 88-89. De capaciteit van het werkgeheugen lijkt daarmee de belangrijkste variabele te zijn die niet door de spreker te beïnvloeden is. Een uitgebreide verdieping in het (hersenen)onderzoek naar het cognitief werkgeheugen zou nodig zijn om op basis van het werkgeheugen uitspraken te doen over een gemiddelde aandachtsspanne van luisteraars. Dat voert te ver voor dit onderzoek.

Onderzoek van Maureen Murphy, gespecialiseerd in het verbeteren van trainingen, toont aan dat het bij langere presentaties loont om de informatie op te delen in blokken van twintig minuten, waartussen steeds een vijf minuten durende pauze gehouden wordt. Er wordt meer onthouden van een presentatie van drie keer twintig minuten dan van dezelfde presentatie die in één keer in een uur gehouden wordt.¹³² Op basis van dit onderzoek is wel de conclusie getrokken dat een goede presentatie niet langer mag zijn dan twintig minuten.¹³³ Deze conclusie is echter niet te trekken, aangezien het onderzoek van Murphy enkel gaat over het effectief overbrengen van een presentatie van in totaal een uur.

Al met al levert de verkenning van retorische en communicatiewetenschappelijke literatuur geen eenduidige visie op met betrekking tot een geschikte lengte voor een toespraak. De door TED aangedragen richtlijn van maximaal achttien minuten is dus niet gebaseerd op herleidbaar wetenschappelijk onderzoek.

2.1.3. Inzichten uit de homiletiek

In de homiletische literatuur is weinig systematische bezinning te vinden op de lengte van een preek. Toch worden er hier en daar wel uitspraken over gedaan. Zo gaan Achim Härtner en Holger Eschmann, alsook Albrecht Grözinger er simpelweg vanuit dat een preek ongeveer vijftien tot twintig minuten duurt, zonder daar verder over uit te weiden.¹³⁴

Thomas Long wil zich niet vastpinnen op de lengte van een preek. In de praktijk ziet hij preken van tien minuten tot driekwartier in lengte. Van belang acht hij met name dat de preek een zekere rust heeft, die tijd mag kosten. Een prediker moet niet mee willen gaan in de snelle stijl van de moderne media: *“If our sermons begin to imitate the flashy, superficial style of the media, we relinquish the great opportunity we have been given to speak that word”*.¹³⁵

Paul Oskamp en Rudolf Geel stellen dat een preek een zekere redundantie moet bevatten. Dat houdt in dat er in het spreken meer woorden worden gebruikt dan strikt noodzakelijk is om een betekenis over te brengen. Dit om de luisteraar de tijd te geven het gehoorde in zich op te nemen en te verwerken. Omwille van deze redundantie mag een preek niet te kort zijn. Hoe lang dat dan is wordt echter niet vermeld.¹³⁶

¹³² Murphy, ‘Matching workplace training’, 6-12.

¹³³ Zo bijv. <https://www.inc.com/jessica-stillman/hit-the-presentation-sweet-spot.html> [18-10-2017], waarbij als extra argument verwezen wordt naar de lengte van een TED-talk.

¹³⁴ Grözinger, *Homiletik*, 158; Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 210.

¹³⁵ Long, *Witness*, 237-239, citaat op 239.

¹³⁶ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 105-108. Het is daarmee niet gezegd dat een preek van 18 minuten onvoldoende redundant zou kunnen zijn. Ook Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 112-113,

David Buttrick noteert dat er indicaties zijn dat de aandachtsspanne van hoorders per behandeld concept niet meer dan vier minuten is. Zijn preekmethode in moves van vier minuten sluit hierbij aan, waarbij hij uitgaat van gemiddeld vijf moves per preek. Helaas benoemt hij niet op welk onderzoek hij deze aanname baseert.¹³⁷

Bert de Leede en Ciska Stark suggereren dat het luisteren naar een preek gebeurt in gemiddelde tijdssequenties van ongeveer zeven minuten.¹³⁸ Ook bij hen is echter niet duidelijk waar zij dit op baseren. Wel verwijzen zij naar een Duits empirisch onderzoek waaruit blijkt dat de hoorders een preeklengthe verwachten van gemiddeld elf minuten.¹³⁹

De homiletische literatuur overziend kan gezegd worden dat er geen algemeen gedeeld standpunt is over de lengte van de preek. De specifieke maximum duur van een TED-talk, van achttien minuten, kan dan ook niet homiletisch beargumenteerd worden als zijnde beter dan preken van een andere duur.

2.1.4. Conclusies

- In het kader van de preek als TED-talk kan geconcludeerd worden dat er vanuit de retorica en de communicatiewetenschappen geen redenen zijn om aan te nemen dat de lengte van achttien minuten bepalend is voor de kwaliteit en de receptie van een preek. Daarentegen maakt de presentatiestijl van de voorganger wel verschil: door een heldere opbouw en een enthousiaste en beeldende voordracht worden de hoorders geholpen om de aandacht vast te houden.¹⁴⁰
- Op basis van het onderzoek van Murphy kan geconcludeerd worden dat het bij een langere preek kan lonen om de preek op de delen in blokken, met een korte cognitieve pauze tussen de delen. Met name wanneer het doel van de preek het overbrengen van onderwijs is.¹⁴¹
- Vanuit het homiletisch onderzoek zijn geen conclusies te trekken over de ideale lengte van een preek.
- Wanneer een preek vormgegeven zou worden als TED-talk zal desondanks toch rekening gehouden moeten worden met de richtlijn van achttien minuten. Dat sprekers in een

benadrukken het belang van redundantie en gaan ervan uit dat dit binnen vijftien á twintig minuten mogelijk is.

¹³⁷ Buttrick, *Homiletic*, 26.

¹³⁸ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 246.

¹³⁹ Schwier & Gall, *Predigt Hören*, 221-22,240-241. Dit onderzoek is gehouden in acht gemeenten behorend tot de Evangelischen Landeskirche.

¹⁴⁰ Zie verder over de opbouw van een preek en over de voordracht hoofdstuk 2.2., 4.2. en 4.3.

¹⁴¹ Te denken valt bijvoorbeeld aan een tussenzang als vorm van cognitieve pauze tussen de delen.

TED-talk gedwongen worden om binnen een beperkte tijd te spreken is dusdanig kenmerkend voor een TED-talk dat niet gesproken zou kunnen worden van de preek als TED-talk wanneer de richtlijn van achttien minuten volledig opgegeven wordt.¹⁴² Dat maakt dat de preek als TED-talk enkel een geschikte preekvorm kan zijn wanneer de setting van de eredienst en het onderwerp van de preek het toestaan dat de preek ongeveer achttien minuten duurt.

2.2. Het ‘idee’ – één centrale boodschap in een goed gestructureerd verhaal

2.1.1. Weergave van *De TED-methode*

Het tweede basiskenmerk van de TED-talk is dat in elke toespraak één idee centraal staat: “*De belangrijkste stelling van dit boek is dat iedereen die een idee heeft dat de moeite waard is om te delen een indrukwekkende toespraak kan houden. Het enige wat telt bij spreken in het openbaar is niet zozeer zelfvertrouwen, podiumprésence of makkelijk kunnen praten. Het gaat erom dat je iets zinvol te zeggen hebt*”.¹⁴³

Centraal in elke TED-talk staat een ‘idee’.¹⁴⁴ Anderson gebruikt deze term voor alles wat het wereldbeeld van andere mensen kan verbreden. Dat kan een wetenschappelijke doorbraak zijn, maar ook een betekenisvol beeld, een begrijpelijke uitleg van een moeilijk concept, of een aansprekend persoonlijk verhaal.¹⁴⁵

De manier om dit idee over te brengen op de hoorders is door middel van een goed gestructureerd verhaal. Elke toespraak moet een verhaallijn hebben, dat is het verbindende thema dat de verschillende delen van de toespraak aan elkaar koppelt. Een goede verhaallijn is samen te vatten in een nieuwsgierig makende stelling van hooguit vijftien woorden waarin het idee dat je wilt overbrengen op je hoorders verwoord wordt.¹⁴⁶ Het concept van de verhaallijn helpt om de toespraak binnen de achttien minuten te houden. Om binnen de tijdslimiet te blijven kan alles dat niet bijdraagt aan het overbrengen van de verhaallijn achterwege gelaten worden.¹⁴⁷

¹⁴² In de praktijk lopen TED-talks wel eens uit. Vgl. de lengte van de toespraken op: <https://www.ted.com/talks> [4-11-2017, op dit moment zijn twee van de nieuwste tien talks langer dan achttien minuten]. De trend lijkt echter te zijn dat TED-talks steeds korter worden. TED kent een aparte categorie van talks die korter zijn dan zes minuten: <https://www.ted.com/talks?sort=newest&duration=0-6> [4-11-2017].

¹⁴³ Anderson, *TED-methode*, 33-34.

¹⁴⁴ De missie van TED is het verspreiden van ideeën: <https://www.ted.com/about/our-organization> [31-10-2017]. Daar sluit hun motto ‘*ideas worth spreading*’ bij aan.

¹⁴⁵ Anderson, *TED-methode*, 34,290-94. Een idee bevat kennis, inzicht en/of levenswijsheid.

¹⁴⁶ Anderson, *TED-methode*, 55-56.

¹⁴⁷ Anderson, *TED-methode*, 64. In een toespraak die Anderson houdt om organisatoren van TEDx conferenties toe te rusten stelt hij het als volgt: “*We can walk a mile in eighteen minutes right, we can’t walk ten miles. So pick a mile, but make it an interesting mile, a mile that takes you somewhere great*”.

Wanneer de verhaallijn bekend is moet er een bijpassende structuur gezocht worden. Er is geen vaste structuur van een TED-talk. “*Waar het om gaat is dat je op zoek gaat naar de structuur die je de verhaallijn zo krachtig mogelijk laat ontwikkelen in de beschikbare tijd, en dat duidelijk is hoe alle elementen van de toespraak daarin passen*”.¹⁴⁸ Zowel de inhoud als de structuur van de TED-talk staan dus helemaal in het teken van het overbrengen van het ene centrale idee.

2.2.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

In de retorica is veel nagedacht over de opbouw van een goede toespraak. Er worden drie soorten toespraken onderscheiden: de gerechtelijke rede, de politieke rede en de gelegenheidsrede.¹⁴⁹

De gerechtelijke rede geldt als de standaardvorm. De ordening van politieke en gelegenheidsredes kan opgevat worden als een aanpassing van de basisvorm van de gerechtelijke rede.¹⁵⁰ Een gerechtelijke rede kende de volgende standaardopbouw:¹⁵¹

1. *Exordium* (inleiding): De spreker wil de aandacht van het publiek trekken en deze welwillend stemmen. Tevens van belang is het om een indicatie te geven van het onderwerp en doel van de toespraak, om het publiek te helpen de toespraak te plaatsen en te begrijpen.
2. *Narratio* (vertelling): De gebeurtenissen worden verteld, in een gerechtelijke rede is dat het misdrijf dat heeft plaatsgevonden. Het gaat om een uiteenzetting van de feitelijke gebeurtenissen zodat het publiek weet waarover de zaak gaat.
3. *Propositio* (stellingname): De centrale stellingname van de spreker, in een strafrede bestaande uit de ten laste gelegde aanklacht.
4. *Partitio* (indeling): De spreker kondigt de indeling van het betoog aan. Tijdens het betoog kan hiernaar terugverwezen worden om duidelijk te maken waar de spreker zich in zijn verhaal bevindt.
5. *Argumentatio* (argumentatie): De argumentatie valt uiteen in *confirmatio* (bewijsvoering) en *refutatio* (weerlegging). In de *confirmatio* brengt de spreker de argumenten voor zijn eigen stellingname naar voren. In de *refutatio* worden eventuele tegenargumenten weerlegd.

Anderson, ‘What makes a great talk, great’, <https://www.youtube.com/watch?v=hbbvUZOLTQY&t=8> [19-10-2017], vanaf minuut 5:36.

¹⁴⁸ Anderson, *TED-methode*, 65. Anderson geeft hier ook enkele voorbeelden van mogelijke structuren.

¹⁴⁹ Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 49.

¹⁵⁰ Braet, *Retorische kritiek*, 82-83.

¹⁵¹ Braet, *Retorische kritiek*, 70-74; Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 91-93.

6. *Digressio* (uitweiding): Een toevoeging die verband houdt met de hoofdstelling, maar er niet direct een argument voor is. Bij een strafrede ging het vaak om een algemene beschouwing over het misdrijf dat aan de orde was. Waar in de *argumentatio* de toon zakelijk is, past hier een meer emotionele toon. De spreker mag zijn welsprekendheid tonen en alles uit de kast halen om het publiek welwillend te stemmen voor zijn kant van de zaak. Omdat de *digressio* niet bij de kern van het betoog hoort kan deze ook achterwege gelaten worden.¹⁵²
7. *Peroratio* (slot): Het slot bestaat uit twee delen. Ten eerste de *recapitulatio* (recapitulatie). Hierin wordt de toespraak samengevat door de hoofdargumenten en de hoofdstelling te herhalen. Ten tweede de *affectus* (emotionering). Daarbij worden de emoties van de rechters en toeschouwers bespeeld en wordt een krachtig appel op hen gedaan.

Het centrale punt in deze opbouw is de *propositio*. Daar draait de hele toespraak als het ware omheen.¹⁵³

Uit de verkenning van de communicatiewetenschappen blijkt dat er nog steeds veel gebruik gemaakt wordt van de beschreven retorische opbouw.¹⁵⁴ Zo sluiten communicatietrainers Josje Kuenen en Martijn Wackers expliciet aan bij de inzichten uit de klassieke retorica en volgen zij in feite de retorische structuur. Zij pleiten, bij het geven van informerende of overtuigende presentaties, voor het gebruik van de basale opbouw met achtereenvolgens inleiding, kern en slot. Tussen de inleiding en de kern wordt het doel en de opbouw van de presentatie verwoord. Een spreker moet zich richten op één hoofddoel. Het expliciet maken van de opbouw geeft het publiek een kapstok waaraan zij deze kern kunnen ophangen. Aangeraden wordt ook om in het slot de kernboodschap nog eens te herhalen, zodat er geen misverstand over kan bestaan.¹⁵⁵

Ook Willem en Anne van der Meiden¹⁵⁶ zoeken aansluiting bij de klassieke retorica.¹⁵⁷ Zij beschrijven diverse manieren waarop een toespraak opgebouwd kan worden.¹⁵⁸ Hun voorkeur

¹⁵² Over de plaats van de *digressio* in het betoog bestond discussie. Hermagoras plaatste hem zoals boven beschreven na de *argumentatio*. Quintilianus meldt echter dat vele retoren de uitweiding juist voorafgaand aan de *argumentatio* houden. Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 93.

¹⁵³ Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 93; Quintilianus, *Opleiding*, III.9.6-7.

¹⁵⁴ “En ook al weten we inmiddels meer over psychologie en andragogie en hebben de communicatiewetenschappen een hoge vlucht genomen, de in de oudheid ontwikkelde principes waaraan een goede toespraak moet voldoen, staan voor het merendeel nog recht overeind”, Van der Meiden & Van der Meiden, *Aandacht*, 49.

¹⁵⁵ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 123-134.

¹⁵⁶ Willem van der Meiden is journalist, Anne van der Meiden is communicatiewetenschapper. Beiden zijn tevens theoloog.

geniet het gebruik van de ‘gidsmethode’: de spreker die de hoorders als het ware als een gids meeneemt op pad. De opbouw kent vijf fasen:¹⁵⁹

1. Het verwoorden van aanleiding en doel.
2. Het verzamelen van gegevens, feiten en vragen. Daarmee worden als het ware de verschillende mogelijke paden die begaan kunnen worden verkend. Daaruit wordt een pad gekozen om in de toespraak te gaan.
3. Het illustreren van de tocht aan de hand van voorbeeldverhalen: om zo te leren van de ervaringen van anderen.
4. Afvragen wat dit voor de hoorders persoonlijk betekent, in hoeverre de tocht voor hen relevant is en welke keuzes zij naar aanleiding van de tocht kunnen maken.
5. Het formuleren van concrete plannen om de gemaakte keuzes uit te werken.

In de communicatiewetenschappen wordt dus aansluiting gezocht bij de klassieke retorica. In beide wordt benadrukt dat er één boodschap of *propositio* centraal moet staan in de toespraak. Het standpunt van TED, dat een toespraak gebaseerd is op één centraal idee, wordt dus bevestigd in de retorica en in de communicatiewetenschappen.

De opbouw van de klassieke retorica is dan ook een structuur die kan passen bij de vorm van de TED-talk. De ‘verhaallijn’, de centrale boodschap van de methode van TED kan verwoord worden in de *propositio*, waaromheen vervolgens de hele toespraak vormgegeven wordt.¹⁶⁰

Naast de aandacht voor de opbouw van een retorisch betoog is ook over de opbouw van verhalen al sinds de oudheid nagedacht. In navolging van Aristoteles onderscheidt filosoof Richard Kearney twee belangrijke structuurkenmerken van verhalen. De *mythos* en de *mimesis*. De *mythos* is het plot van het verhaal. Het plot bevat de gebeurtenissen waarover verteld wordt, weergegeven vanuit het doel dat de verteller heeft met het verhaal. Zo kunnen bepaalde gebeurtenissen weggelaten worden en anderen juist uitgebreid een plek krijgen in het plot.¹⁶¹

De *mimesis* is de creatieve hervertelling van de gebeurtenissen uit het plot. In de *mimesis* mogen gebeurtenissen aangedikt en ingekleurd worden. Er kunnen perspectief- of

¹⁵⁷ Van der Meiden & Van der Meiden, *Aandacht*, 46-49.

¹⁵⁸ Van der Meiden & Van der Meiden, *Aandacht*, 74-75.

¹⁵⁹ Van der Meiden & Van der Meiden, *Aandacht*, 75-76.

¹⁶⁰ Een TED-talk die deze opzet volgt is van Dan Pallotta, ‘The way we think about charity is dead wrong’, https://www.ted.com/talks/dan_pallotta_the_way_we_think_about_charity_is_dead_wrong [19-10-2017]. Na het *exordium* volgen vanaf minuut 0:50 de *propositio* en een globale *partitio*, vanaf 1:17 de *argumentatio* en vanaf 15:49 de *peroratio*.

¹⁶¹ Aristoteles, *Poetica* (Groningen: Historische Uitgeverij, 2017); Kearney, *On stories*, 12, 129-137. Zie ook De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 201-206. Zie verder over het gebruik van verhalen hoofdstuk 3.2.

tijdswisselingen plaatsvinden en er kunnen soms zelfs nieuwe aspecten bij verzonnen worden. Zo scheidt het verhaal een andere werkelijkheid voor de hoorders en laat hen de gebeurtenissen op een betekenisvolle, nieuwe manier zien. “*Far from being a passive copy of reality, mimesis re-enacts the real world of action by magnifying its essential traits. It remakes the world, so to speak, in the light of its potential truths*”.¹⁶²

Een goede *mythos* en *mimesis* bewerken bij de hoorders *catharsis*, of ‘reiniging’. Dat wil zeggen dat een verhaal ‘goed doet’, het bewerkt iets in de hoorders. Door zich in te leven in het verhaal ervaren de hoorders zelf bijvoorbeeld de troost of de vreugde die uit het verhaal spreken: “*mimesis imitates action in such a way that we can re-present things absent or forgotten. And this narrative function of making absent things present can serve a therapeutic purpose*”.¹⁶³

Uit de twee structuurkenmerken van verhalen kunnen vele verschillende concrete structuren volgen. Het is aan de verteller om middels *mythos* en *mimesis* een goede structuur aan te brengen voor het verhaal. Voor een TED-talk is een verhalende structuur bruikbaar in zoverre het verhaal vormgegeven wordt met de intentie om één centraal punt over te brengen op de hoorders.

2.2.3. Inzichten uit de homiletiek

Onder predikers worden diverse methoden gebruik om de preek te structureren. Zo beschrijven De Leede en Stark drie hoofdmodellen die gebruikt kunnen worden als hulpmiddel bij de opbouw van de preek.¹⁶⁴

Ten eerste het model van de *focus* en *function*.¹⁶⁵ Preekstructuren volgens dit model gaan ervan uit dat de Bijbeltekst, waarop de preek gebaseerd is, iets aan de hoorders te zeggen heeft en hen wil aansporen om iets te doen. De claim van de tekst moet gehoord worden en in praktijk gebracht worden.¹⁶⁶ In de *focus* wordt het centrale thema van de preek verwoord. Hierin gaat het om de inhoud van de tekst. Wat wil de tekst tot de hoorders zeggen? In de *function* wordt het doel van de preek verwoord. Wat wil de tekst bij de hoorders teweegbrengen of bereiken?

Een tekst kan meerdere claims maken, daarom is het niet zo dat er per Bijbeltekst maar één mogelijke *focus* en *function* zijn. In het algemeen zal een prediker er echter goed aan doen een keus te maken en één claim centraal te zetten, anders wordt het te veel en te divers voor een

¹⁶² Kearney, *On stories*, 131.

¹⁶³ Kearney, *On stories*, 137-142, citaat op 142.

¹⁶⁴ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 114-118. De meeste preekstructuren zijn onder één van deze hoofdmodellen te plaatsen of zijn een mengvorm van twee modellen. Zie onder voor een bespreking van enkele concrete preekstructuren.

¹⁶⁵ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 114-115. Dit model is beschreven door Long, *Witness*, 99-116.

¹⁶⁶ Long, *Witness*, 105-108.

preek.¹⁶⁷ De gekozen *focus* en *function* zijn bepalend voor de inhoud van de preek, de preek moet een eenheid zijn.¹⁶⁸

Het tweede hoofdmodel is dat van *plot* en *narratio*. Wie dit model hanteert gaat ervan uit dat de Bijbelteksten een verhaal willen vertellen en dat de prediking daarbij kan aansluiten door gebruik te maken van een verhalende structuur. Eerst wordt op basis van de Bijbeltekst een plot vastgesteld voor de preek.¹⁶⁹ Het gekozen plot is bepalend voor de inhoud van de preek. Uit het plot volgt de *narratio*, dat is het overzicht van de verschillende delen van de preek, die samen het plot uitwerken.¹⁷⁰

Een opbouw door middel van *scopus* en *explicatie/applicatie* vormt de derde hoofdgroep. Structuren volgens dit model gaan ervan uit dat uit de Bijbeltekst één centrale boodschap te destilleren is. Deze boodschap wordt geformuleerd in de *scopus*. In de preek wordt deze kernboodschap door middel van *explicatie* en *applicatie*, uitleg en toepassing, opengelegd voor de hoorders.¹⁷¹

Wanneer we deze modellen vergelijken met *De TED-methode* valt op dat de homiletische modellen gezamenlijk een grotere breedte verwoorden dan gebruikt wordt in de TED-talks. In de methode van TED wordt altijd één centraal idee als uitgangspunt genomen. Dat komt overeen met de modellen van *focus* en *function* en van *scopus* en *explicatie/applicatie*. Bij het model van *plot* en *narratio* is dit echter niet noodzakelijk. In verhalende prediking kan de hele breedte van het Bijbelverhaal behandeld worden zonder een specifieke focus aan te brengen. Er kan echter in een verhaal ook gekozen worden voor een plot op basis van één centraal idee.¹⁷² Op die manier is het ook mogelijk om een verhalende preekstructuur te gebruiken voor een preek als TED-talk.

Niet elk model past bij elke Bijbeltekst. Afhankelijk van de aard en de claim van de tekst kan gezocht worden naar een passende structuur.¹⁷³ Grözinger wijst er tevens op dat niet elke Bijbeltekst geschikt is om tot één kernboodschap te herleiden. Met name beeldende en dichterlijke teksten acht hij hiervoor niet geschikt, aangezien beelden en gedichten bij hoorders

¹⁶⁷ Long, *Witness*, 115.

¹⁶⁸ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 114; Long, *Witness*, 116.

¹⁶⁹ Dit kan analogisch zijn aan het plot van het Bijbelverhaal, maar dat hoeft niet. De preek is geen hervertelling van het Bijbelverhaal, maar een nieuw verhaal op basis van de tekst. Zie bijv. Buttrick, *Homiletic*, 306-313.

¹⁷⁰ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 116-117.

¹⁷¹ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 117-118.

¹⁷² Er ontstaat dan eigenlijk een mengvorm tussen het model van *focus* en *function* en dat van *plot* en *narratio*. Het plot wordt opgebouwd a.d.h.v. de eerst geformuleerde *focus* en *function*.

¹⁷³ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 114.

verschillende associaties oproepen die niet goed onder één noemer te krijgen zijn. Zulke teksten noemt hij ‘open teksten’.¹⁷⁴

Om de preek vorm te kunnen geven als TED-talk is het dus nodig dat er vanuit de Bijbeltekst op basis waarvan gepreekt wordt één thema aangewezen kan worden dat in deze specifieke preek centraal komt te staan. Wanneer dit mogelijk is kan gekozen worden voor een preekopbouw die draait om dit centrale punt. Er zijn diverse concrete preekstructuren in omloop die hierbij gebruikt kunnen worden.¹⁷⁵

De ‘synthetisch analytische preekstructuur’¹⁷⁶ sluit aan bij de inzichten van de klassieke retorica.¹⁷⁷ Na een inleiding, waarin de prediker probeert de aandacht van zijn hoorders te trekken, worden het thema en de verdeling, in meestal drie punten, aan de gemeente meegedeeld. Door middel van uitleg en toepassing worden de punten uitgewerkt. “*Een thema is de nauwkeurige uitdrukking van de hoofdgedachte van de tekst. (...) Het is tegelijk de eenheidsband, die alle gedachten van de tekst, en dus van de preek, samenhoudt*”.¹⁷⁸ Het thema staat centraal en bepaalt de inhoud van de verdeling.

Paul Scott Wilson heeft de preekstructuur van ‘*The four pages of the preacher*’ ontwikkeld. In deze structuur wordt de preek ingedeeld in vier delen, de zogenaamde pagina’s. De volgende onderdelen worden in de pagina’s behandeld:¹⁷⁹

1. De Bijbeltekst: de aandacht wordt gericht op een probleem dat vanuit de tekst naar voren komt.
2. Onze wereld: op welke manier kunnen wij het probleem van de tekst herkennen in onze context?
3. De Bijbeltekst: de aandacht wordt gericht op de oplossing die God biedt voor het probleem en op zijn genade.

¹⁷⁴ Grözinger, *Homiletik*, 141-142.

¹⁷⁵ In de praktijk worden vele verschillende preekstructuren gebruikt, zo beschrijft Allen, *Patterns*, er bijvoorbeeld al 34 in een niet-uitputtende opsomming. Ter illustratie van de wijze waarop een preek vorm zou kunnen krijgen als TED-talk beschrijf ik hier drie van de structuren die Allen noemt, die allemaal aansluiten bij de vorm van de TED-talk. Dit aangevuld met een beschrijving van de in Nederland populaire ‘Passie voor preken’ structuur van Ron van der Spoel.

¹⁷⁶ Allen noemt dit ‘*Sermons that make points*’, Allen, *Patterns*, 22-28.

¹⁷⁷ Het schema: *exordium-propositio-partitio-argumentatio-peroratio* wordt gevolgd. In de gereformeerde homiletiek is veel aandacht geweest voor de inzichten uit de klassieke retorica. Melanchthon heeft met het oog op de prediking een nieuw onderwijzend type retorische rede geïntroduceerd, het *genus didacticum* of *didascalicum*. De Groot, ‘De jonge Melanchthon’, 156-157.

¹⁷⁸ Hoekstra, *Gereformeerde homiletiek*, 398-399.

¹⁷⁹ Allen, *Patterns*, 80-86 ; Wilson, *Four pages*, 73-232. De volgorde waarin de pagina’s aan bod komen kan eventueel gewijzigd worden.

4. Onze wereld: hoe kunnen wij in onze context Gods oplossing en zijn genade herkennen?

Deze structuur van probleem en oplossing kan gebruikt worden voor een preek als TED-talk wanneer gefocust wordt op één probleem met bijbehorende oplossing. De oplossing functioneert dan als ‘het centrale idee’.

Op een vergelijkbare manier kan de narratieve preekstructuur van Eugene Lowry gebruikt worden voor een preek als TED-talk. In elke tekst zit volgens Lowry een bepaalde spanning, een dubbelzinnigheid of een tegenstrijdigheid. Kortom een ‘probleem’. De hoorders moeten, als in een spannend boek, meegenomen worden in het verhaal waarin dit probleem opgelost wordt: “*The central task of any sermon, therefore, is the resolution of that particular central ambiguity*”.¹⁸⁰ Dit gebeurt middels een standaardplot in vijf stappen.¹⁸¹

1. *Upsetting the equilibrium*: het probleem wordt op een dusdanige manier geschetst dat het gevoeld kan worden door de hoorders.
2. *Analyzing the discrepancy*: het probleem wordt geanalyseerd en de details beschreven.
3. *Disclosing the clue to resolution*: vanuit het evangelie wordt de beslissende clou gegeven om het probleem op te kunnen lossen.
4. *Experiencing the gospel*: de volle betekenis van de gegeven clou wordt getekend zodat de hoorders de boodschap van de Bijbeltekst goed kunnen begrijpen en ervaren.
5. *Anticipating the consequences*: hoe kunnen de hoorders de gehoorde oplossing praktisch gaan toepassen in hun leven?

Ron van der Spoel heeft de ‘Passie voor preken’ methode ontworpen. Hij gaat ervan uit dat elke Bijbeltekst één centrale boodschap heeft. Die boodschap moet door de prediker gevonden worden en in de preek centraal staan.¹⁸² Deze boodschap wordt verkondigd in vijf stappen.¹⁸³

1. Intro: een spanningsvol begin, een beeld, verhaal of gebeurtenis uit het leven gegrepen waarmee de aandacht van de hoorders getrokken wordt. Van belang is dat de intro dezelfde emotie oproept als de kern van de preek.
2. Tekst: vanuit de Bijbeltekst wordt de relevantie van de boodschap voor de hoorders getekend. De hoorders moeten de tekst begrijpen en de gebeurtenis voor zich kunnen zien.
3. Boodschap: de centrale boodschap die vanuit de tekst naar voren komt wordt verkondigd en eventueel verdiept door er andere Bijbelteksten bij te betrekken.

¹⁸⁰ Lowry, *Homiletical plot*, 31.

¹⁸¹ Allen, *Patterns*, 93-97; Lowry, *Homiletical plot*, 25-73.

¹⁸² Van der Spoel, *Preken is prachtig*, 45-46.

¹⁸³ Van der Spoel, *Preken is prachtig*, 56-61.

4. Kriebel: een heldere boodschap roept weerstand op. Dit ‘ja-maar’ wordt door de prediker verwoord.
5. Krabbel: de spanning van de kriebel wordt verlicht door een weg te wijzen waarop de hoorder verder kan. “*Het slot is datgene waarmee mensen naar huis gaan, de weg die gewezen wordt en de oproep die weg ook daadwerkelijk te gaan*”.¹⁸⁴

2.2.4. Conclusies

- Om een preek te kunnen houden als TED-talk zal de preek zich moeten focussen op één centraal idee dat vanuit de Bijbeltekst opkomt. Dit idee moet verwoord kunnen worden in een nieuwsgierig makende stelling van hooguit vijftien woorden. Dat ene idee kan uitgewerkt, uitgelegd en toegepast worden. Voor uitweidingen en zijpaden is vanwege de tijdslimiet van achttien minuten weinig ruimte.
- Wanneer een preek vormgegeven wordt als TED-talk moet de structuur van de preek in dienst staan van het overbrengen van het ene centrale idee. Een prediker dient dan ook bewust na te denken over de te gebruiken structuur.
- Vanuit de retorica en de communicatiewetenschappen blijkt de opbouw van een klassiek retorische rede in *exordium*, *propositio*, *partitio*, *argumentatio* en *peroratio* een goede structuur wanneer kennis overdragen of overtuigen het doel is van de preek. Ook een verhalende structuur blijkt bruikbaar, mits ervoor gekozen wordt hierin slechts één punt centraal te stellen. Vanwege de *catharsis* die een verhaal bewerkt is dit een goede methode wanneer het doel van de preek is dat de hoorders zich inleven in het Bijbelverhaal en de bijbehorende gevoelens ervaren.
- Uit het homiletisch onderzoek blijkt dat er verschillende preekstructuren zijn die aansluiten bij de vorm van een TED-talk. Als voorbeelden zijn genoemd: de ‘synthetisch analytische preekstructuur’, *The four pages of the preacher*, de narratieve structuur van Lowry en de ‘Passie voor preken’ methode.

¹⁸⁴ Van der Spoel, *Preken is prachtig*, 60.

3. Talk tools: het gereedschap om een goede toespraak te bouwen

Nu de basiselementen van de TED-talk besproken zijn kan gekeken worden naar de inhoudselementen van de toespraak. Dat zal in dit hoofdstuk dan ook gedaan worden.

In deel twee van *De TED-methode* behandelt Anderson een vijftal instrumenten die de spreker in kan zetten om zijn centrale idee over te brengen op de luisteraars. Dit zijn.¹⁸⁵

1. Het maken van connectie met de hoorders.
2. Het vertellen van verhalen.
3. Het uitleggen van lastige concepten.
4. Het overtuigen van de hoorders met argumenten.
5. Het openbaren van het idee door het te laten zien.

Op de eerste vier zal in dit hoofdstuk worden ingegaan. Het openbaren van een idee wordt verwerkt in hoofdstuk 4.2., waarin het gaat over het gebruik van beelden en overige communicatiemiddelen tijdens de presentatie. Dit omdat het hier door Anderson bedoelde openbaren sterk gepaard gaat met het gebruik van audiovisuele middelen en er zodoende veel overlap is.

3.1. Connectie – maak het persoonlijk

3.1.1. Weergave van *De TED-methode*

De eerste prioriteit van een spreker is volgens Anderson het maken van connectie. De hoorders moeten hun geest openstellen voor de spreker en zich laten meevoeren in zijn verhaal. Dit zullen ze echter alleen doen als ze het gevoel hebben dat ze een vertrouwensband hebben met de spreker.¹⁸⁶

De basis voor het maken van connectie is volgens Anderson dat je als spreker niet komt om iets te ontvangen van de hoorders, maar om hen iets te geven. De TED-talk is niet bedoeld als verkooppraatje of om als spreker in het middelpunt van de belangstelling te staan, maar om ‘het idee’ van de toespraak als cadeau aan te bieden aan de hoorders.¹⁸⁷

Om connectie te maken helpt het wanneer de spreker iets van zichzelf laat zien, door het verhaal persoonlijk te maken. Wanneer een spreker zich open en kwetsbaar opstelt en ook iets uit zijn eigen leven durft te delen zullen de hoorders zich eerder openstellen om het verhaal te ontvangen. Van belang is dat je als spreker daarbij jezelf bent, het moet niet gemaakt overkomen.

¹⁸⁵ Anderson, *TED-methode*, 69-146. Niet elk instrument hoeft in elke TED-talk ingezet te worden. Afhankelijk van het punt dat de spreker wil maken kunnen de bruikbare instrumenten uitgezocht worden.

¹⁸⁶ Anderson, *TED-methode*, 72-73.

¹⁸⁷ Anderson, *TED-methode*, 44-51,82-84.

Want hoewel authentieke kwetsbaarheid krachtig is, werkt geforceerd of te veel persoonlijke dingen onthullen juist averechts.¹⁸⁸

3.1.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

In de retorica wordt onderscheid gemaakt tussen argumentatieve en niet-argumentatieve middelen die ingezet kunnen worden om het publiek te winnen voor de zaak van de spreker. Aristoteles gebruikt hiervoor de drieslag *logos*, *ethos* en *pathos*. Met de *logos* wordt de rationele argumentatie bedoeld in standpunten en argumenten.¹⁸⁹ Het gebruik van *ethos* en *pathos* hoort bij de niet-argumentatieve middelen. Met *pathos* wordt het opwekken van gevoelens bij het publiek aangeduid en *ethos* gaat over de indruk die de spreker op het publiek maakt.¹⁹⁰

Wanneer het in dit hoofdstuk gaat over de vertrouwensband tussen spreker en publiek hebben we het over het *ethos* van de spreker. Aristoteles schrijft daarover: “*Overtuigen door middel van het karakter (ethos) vindt plaats wanneer het betoog zo wordt ingekleed dat het de spreker als geloofwaardig voorstelt: fatsoenlijke mensen geloven we liever*”.¹⁹¹ Bij het toeschrijven van *ethos* aan een spreker gaat het om drie indrukken die een spreker maakt. Hij moet deskundig, eerlijk en het publiek welgezind overkomen.¹⁹²

Wanneer een spreker al bekend is bij het publiek heeft hij voor hen al een bepaald *ethos*, zijn reputatie. Bij een onbekende spreker wordt het *ethos* in eerste instantie op basis van de eerste indruk toegekend.¹⁹³ In het verloop van de toespraak kan het *ethos* opgebouwd worden of juist afbrokkelen.

Bijzondere aandacht voor het *ethos* van de spreker heeft de klassieke retorica in het kader van de inleiding van een toespraak. Daarin worden immers belangrijke eerste indrukken opgedaan. Een taak van de spreker in de inleiding is dan ook om het publiek ‘welwillend te stemmen’.¹⁹⁴ Dit kan de spreker bijvoorbeeld doen door iets over zichzelf te vertellen of juist iets positiefs over het publiek te zeggen.¹⁹⁵ Zo leidt Cicero zijn rede voor Milo in met het verwoorden van zijn persoonlijke gevoel als hij zegt: “*Ik vrees, rechters, dat het een schande is aan het*

¹⁸⁸ Anderson, *TED-methode*, 75-78,86. Zie voor een voorbeeld van maken van connectie door het delen van een persoonlijk verhaal de TED-Talk van Brené Brown, ‘The power of vulnerability’, https://www.ted.com/talks/brene_brown_on_vulnerability#t-741115 [12-10-2017].

¹⁸⁹ Zie voor een bespreking van het gebruik van argumenten verder hoofdstuk 3.4.

¹⁹⁰ Braet, *Retorische kritiek*, 12, 49-50.

¹⁹¹ Aristoteles, *Retorica*, 1356 a 4-7.

¹⁹² Braet, *Retorische kritiek*, 50-51; Aristoteles, *Retorica*, 1378 a 6-16.

¹⁹³ Het belang van een goede eerste indruk benadrukken ook Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 5: “*Die eerste indruk bepaalt dan ook meteen of je je openstelt voor de ander of niet*”.

¹⁹⁴ Daarnaast zijn ‘aandacht trekken’ en ‘begrip mogelijk maken’ van belang. Quintilianus, *Opleiding*, IV.1.5. Zie hierover verder de bespreking van de inleiding in hoofdstuk 4.1.

¹⁹⁵ Braet, *Retorische kritiek*, 59-61; Quintilianus, *Opleiding*, IV.1.6-9,16-17.

pleidooi voor een buitengewoon dapper man met angst en beven te beginnen en dat het allerminst behoorlijk is dat ik ten aanzien van zijn zaak niet net zoveel geestkracht kan opbrengen als hij (...). Maar deze ongewone vorm van een ongewone rechtsgang jaagt mijn ogen schrik aan”.¹⁹⁶

Bij het gebruiken van persoonlijke voorbeelden mag een spreker blijf geven van kennis van zaken en zelfvertrouwen. Hij moet echter oppassen niet zelfingenomen en hoogmoedig over te komen, dat zou ongepast zijn en daarmee juist afbreuk doen aan de welwillendheid van het publiek.¹⁹⁷

Vanuit de klassieke retorica wordt het belang van het maken van connectie dus onderkent. Het is het niet-argumentatieve middel van het *ethos* dat wordt ingezet om een vertrouwensband met het publiek op te bouwen. De basis die Anderson noemt voor het maken van connectie, dat een spreker niet komt om iets te ontvangen maar om het publiek iets te geven, komt overeen met het aspect van *ethos* dat de spreker het publiek welgezind moet zijn. Voor de preek als TED-talk betekent dit dat de prediker werk zal moeten maken van zijn *ethos*. De prediker zal duidelijk willen maken dat hij betrouwbaar is, het beste voor heeft met zijn hoorders en hen in de preek iets waardevols aan te bieden heeft.

Uit de verkenning van de communicatiewetenschappen blijkt dat er in de communicatiewetenschappen veel aandacht is voor het delen van persoonlijke informatie als middel om connectie tot stand te brengen. Communicatiewetenschapper Owen Hargie¹⁹⁸ onderscheidt vier niveaus van zelfopenbaring:¹⁹⁹ feitelijkheden, gedachten, gevoelens en noden. Bij elk volgend niveau laat je meer van jezelf zien.

Om een intermenselijke relatie op te kunnen bouwen is zelfopenbaring noodzakelijk. Over het algemeen geldt: hoe meer wederzijdse zelfopenbaring, hoe dieper de relatie.²⁰⁰ Hierbij is wel van belang dat de zelfopenbaring gepast is voor de situatie. Wanneer iemand onevenredig veel of zeer persoonlijke dingen openbaart zal dat als ongepast worden ervaren.²⁰¹

Zelfopenbaring kan volgens Hargie doelbewust ingezet worden in de communicatie en in het opbouwen van relaties. Omdat mensen het van nature eng vinden om iets van zichzelf te laten zien helpt het als iemand anders de eerste stap zet. Zodra iemand persoonlijk wordt, neemt

¹⁹⁶ Geciteerd uit Braet, *Retorische kritiek*, 79.

¹⁹⁷ Quintilianus, *Opleiding*, XI.1.16-30. Hij schrijft dit in het deel over de stijldeugd van de ‘passendheid’. Daarmee wordt bedoeld dat een spreker altijd zo moet spreken als past bij de situatie.

¹⁹⁸ O.a. gespecialiseerd in interpersoonlijke communicatie.

¹⁹⁹ Hargie, *Skilled*, 241.

²⁰⁰ Hargie, *Skilled*, 248; Philips, e.a., ‘To disclose’, 711.

²⁰¹ Hargie, *Skilled*, 248.

de kans toe dat anderen dat ook worden. Eén van de redenen daarvoor is dat je meer sympathie hebt voor iemand die jou in vertrouwen neemt, waardoor je diegene ook meer van jezelf toevertrouwt.²⁰²

Wanneer er tussen mensen een statusverschil is, zoals bijvoorbeeld tussen een leidinggevende en een ondergeschikte, kan de hoger geplaatste persoon zelfopenbaring gebruiken om dichterbij de lager geplaatste te komen. Door iets van jezelf te laten zien geef je aan gelijkwaardig te willen zijn.²⁰³ Daarnaast straalt het ook authenticiteit uit. In het kader van de politiek schrijft cultuursocioloog Dick Houtman daarover: “*Om hun persoonlijke authenticiteit te onderstrepen, gunnen politici kiezers graag een kijkje in hun privéleven. Daarmee toont men immers dat men ‘open is’, ‘eerlijk is’ en ‘geen rollen speelt’. Men gooit vooral hoge ogen met het uiten van emoties die de eigen kwetsbaarheid tonen*”.²⁰⁴

Deze verkenning van de communicatiewetenschappen bevestigt de visie van Anderson dat het voor het maken van connectie tussen spreker en publiek nuttig is om als spreker iets van jezelf te laten zien. De preek als TED-talk kan hier dan ook gebruik van maken. Daarnaast is ook de notie interessant dat zelfopenbaring statusverschillen kan verkleinen. Wanneer een prediker de afstand tussen hemzelf en de hoorders wil verkleinen, kan hij daarvoor bewust de zelfopenbaring als middel inzetten.²⁰⁵

3.1.3. Inzichten uit de homiletiek

De noodzaak die Anderson beschrijft om als spreker een vertrouwensband op te bouwen met het publiek, wordt in de homiletiek herkend en op scherp gesteld. In het werk van de prediker staat immers niet alleen het eigen *ethos* op het spel, maar in zekere zin ook de reputatie van God. In de verkondiging van Gods Woord kan de prediker namelijk gezien worden als dienaar en representant van God.²⁰⁶

Marinus Beute toont dan ook, op basis van een reconstructie van het zelfbeeld van Paulus, dat het *ethos* dat een prediker moet tonen anders is dan het *ethos* dat door de retoricus van een spreker verwacht werd. In de retorica ligt de nadruk op het neerzetten van een zo positief

²⁰² Hargie, *Skilled*, 253-254.

²⁰³ Hargie, *Skilled*, 248. Omgekeerd wordt het statusverschil juist bevestigd wanneer er zelfopenbaring plaatsvindt vanuit degene met de laagste status. Vgl. de cliënt die veel meer van zichzelf openbaart aan de hulpverlener dan vice versa.

²⁰⁴ Houtman, *Op jacht*, 26.

²⁰⁵ Bij de TED-conferenties speelt dit aspect minder dan tussen prediker en hoorders, aangezien de sfeer van de TED-conferenties die van gelijkwaardigheid is. Vgl. Anderson, *TED-methode*, 225.

²⁰⁶ De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 59; Beute, *Ik*, 162.

mogelijk *ethos* van de spreker. In de prediking echter op het tonen van een *ethos* dat past bij de relatie tussen het evangelie van Christus en de prediker.²⁰⁷

Daarom is het van belang dat de hoorders aan de prediker kunnen merken dat de boodschap van de preek hemzelf geraakt heeft en dat hij zelf probeert deze in zijn leven in praktijk te brengen.²⁰⁸ Bij de betrouwbaarheid van een prediker hoort ook dat hij zijn eigen zonde en zwakheid erkent. Juist in hoe een prediker zelf, als mede-gelovige, omgaat met de gebrokenheid van het bestaan kan hij een voorbeeld zijn waarmee de hoorders zich kunnen verbinden.²⁰⁹

Wanneer de prediker zelf op bovenstaande manier zichtbaar wordt in de preek kan gesproken worden van ‘persoonlijke prediking’.²¹⁰ De Leede en Stark stellen²¹¹ dat deze vorm van prediking is ingegeven door de Bijbel zelf. De Bijbel maakt immers op vele plaatsen gebruik van persoonlijke verhalen en ook wordt vaak verteld hoe het eraan toe gaat tussen mens en God. Kenmerkend is echter dat het er in de Bijbel niet om gaat de aandacht te richten op de mens, maar juist op God. Zo mag ook de prediker zijn hele eigenheid en zijn levensverhaal inzetten om de hoorders daarmee op God te wijzen.²¹² Een prediker preekt dan ook niet om zelf te ontvangen maar om iets kostbaars aan te bieden en uit te delen. Daarbij mag hij als medegelovige samen met de hoorders delen in het ontvangen van het verkondigde evangelie.²¹³

Over de vraag in hoeverre dit persoonlijk prediken dan ook gepaard moet gaan met het gebruikmaken van expliciete persoonlijke voorbeelden verschillen de meningen. Buttrick ziet daar niets in: “*To be blunt, there are virtually no good reasons to talk about ourselves from the pulpit*”.²¹⁴ Dit omdat volgens Buttrick persoonlijke voorbeelden altijd de aandacht afleiden van de lijn van de preek en richten op de persoon van de prediker.

²⁰⁷ Beute, *Ik*, 173. Vgl. Rom. 7,14-25; 2 Kor. 12,7-10.

²⁰⁸ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 253. Bohren, *Predigtlehre*, 388: “*denn Glaubwürdigkeit und Prestige gewinnt der Prediger, indem er der Gemeinde nicht nur etwas vorsagt und vorspricht, sondern auch vor ihr hört und dem Worte folgt – also Vorbild wird*”.

²⁰⁹ Beute, *Ik*, 173-174; Pleizier, *Religious involvement*, 242-246.

²¹⁰ Het gaat hierbij dus om de hele levenshouding van de prediker die altijd meeklinkt in de prediking: “*Jede Predigerin ist mit ihrer Person in die Predigt verwickelt – unabhängig davon, ob dies ihrer eigenen Vorstellung von Predigt entspricht oder nicht*”, Grözinger, *homiletik*, 132. Zie onder over de vraag of dit dan ook gepaard moet gaan met het expliciet gebruiken van persoonlijke verhalen.

²¹¹ In navolging van: Denecke, Axel, *Persönlich Predigen* (Berlin: LIT, 2001).

²¹² De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 253-254. De valkuil daarbij is dat het toch om de prediker zelf gaat draaien: “*Wanneer de prediker in de persoonlijke inbreng niet van zichzelf af-, maar naar zichzelf toe-wijst, is er sprake van private, maar niet van persoonlijke prediking. De valkuil van overmatige ijdelheid of narcisme ligt daar altijd op de loer*”.

²¹³ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 252. Vgl. 2 Kor. 4,7 waar Paulus de prediker vergelijkt met een kwetsbare aardewerken pot die een kostbare schat in zich draagt.

²¹⁴ Buttrick, *Homiletic*, 142.

Rudolf Bohren is niet tegen het gebruik van persoonlijke voorbeelden, maar roept wel op tot voorzichtigheid. Hij waarschuwt: *“Nicht alles, was wir im Glauben erleben und erfahren, ist erzählbar; wenn unser Leben mit Christus in Gott verborgen ist, gibt es auch persönliches Erleben, das nicht aus der Verborgenheit entlassen werden soll”*.²¹⁵

Oskamp en Geel zijn positiever; persoonlijke voorbeelden kunnen goed gebruikt worden mits het niet exhibitionistisch wordt. *“Ik zeggen is functioneel voorzover het relevant is voor de verkondiging. Alles komt hier aan op echtheid, dus: duidelijkheid, voor de draad komen en openheid, tot in de lichaamstaal toe”*.²¹⁶

Manfred Josuttis acht het noodzakelijk dat de prediker ook zichzelf inbrengt in de preek. Dit om onderscheid tussen Gods Woord en de menselijke woorden van de prediker te maken: *“Wer ich sagt, kann seine eigene Meinung nicht mehr hinter der Autorität Gottes verstecken. Und wer Ich sagt, kann auch nicht einfach die ganze Gemeinde unter die eigene Meinung subsumieren. (...) Gegenüber einem Pfarrer, der Ich sagt, wird der Hörer überlegen, was er in dieser Hinsicht als eigenes Ich zu bemerken hat”*.²¹⁷

Josuttis onderscheidt daarbij zes manieren waarop de prediker ‘ik’ kan zeggen.²¹⁸

1. Een bewijsvoerend ‘ik’: de prediker gebruikt zichzelf als argument voor een standpunt.
2. Een getuigend ‘ik’: de prediker vertelt zijn eigen ervaring als getuigenis voor de gemeente.
3. Een biografisch ‘ik’: de prediker vertelt iets uit zijn eigen levensgeschiedenis.
4. Een representatief ‘ik’: de prediker spreekt over zichzelf zonder dat expliciet te maken. Doel is dat de hoorders zich met het verhaal kunnen identificeren.
5. Een exemplarisch ‘ik’: de prediker spreekt over zichzelf als voorbeeld voor de hoorders.
6. Een fictief ‘ik’: de prediker leeft zich vanuit een 1^e-persoons perspectief in een personage in en spreekt vanuit die positie.

In het kader van de preek als TED-talk kan gesteld worden dat de visie van Anderson, dat de spreker een vertrouwensband moet opbouwen met de hoorders, goed aansluit bij de notie van ‘persoonlijke prediking’. Hoorders kunnen zich identificeren met een authentieke prediker die hen iets waardevols te bieden heeft. Wat betreft het gebruik van persoonlijke voorbeelden past de middenpositie die onder andere Oskamp en Geel verwoorden goed bij de visie van Anderson.

²¹⁵ Bohren, *Predigtlehre*, 178.

²¹⁶ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 109. Ook op deze lijn zitten Long, *Witness*, 221 en Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 212.

²¹⁷ Josuttis, *Praxis des Evangeliums*, 83.

²¹⁸ Josuttis, *Praxis des Evangeliums*, 87-94. De Nederlandse termen zijn overgenomen van De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 198-199.

Persoonlijke verhalen mogen gebruikt worden zolang het niet ‘gemaakt’ wordt en het functioneel is voor de preek. Het onderscheid van Josuttis is behulpzaam om te bepalen op welke manier het ‘ik’ van de prediker nuttig ingezet kan worden in de preek.

3.1.4. Conclusies

- Om een preek te kunnen houden als TED-talk zal de prediker de hoorders iets waardevols te bieden moeten hebben in de preek. Hij preekt niet voor zijn eigen eer, maar om het evangelie te delen.
- In een preek als TED-talk zal de prediker zich bewust in moeten spannen om een vertrouwensband met de hoorders op te bouwen. Vanuit de retorica blijkt dat dit kan door een positief *ethos* op te bouwen door deskundig, eerlijk en de hoorders welgezind te zijn. Vanuit de communicatiewetenschappen blijkt dat dit kan door zelfopenbaring. Het delen van persoonlijke zaken om zo de wederzijdse relatie te verdiepen, de hoorders te helpen zichzelf ook open te stellen en om het (status)verschil tussen prediker en hoorders te verkleinen. Vanuit de homiletiek blijkt dat dit kan door ‘persoonlijke prediking’, waarbij de hoorders aan de prediker kunnen merken dat hij zelf de boodschap van de preek doorleefd heeft.
- Het gebruik maken van persoonlijke voorbeelden is aan te bevelen bij het maken van connectie met de hoorders, mits de voorbeelden functioneel zijn in het kader van de verkondiging.

3.2. Verhalen – de kracht van narrativiteit

3.2.1. Weergave van *De TED-methode*

Na het gebruik van persoonlijke verhalen om connectie tot stand te brengen, besteedt Anderson nu ook aandacht aan het gebruik van verhalen in het algemeen.²¹⁹ Verhalen hebben een bijzondere aantrekkingskracht volgens Anderson, ze genereren aandacht en interesse. Bij het luisteren wordt de hoorder meegenomen in het verhaal, hij gaat meeleven en meevoelen met de personages en wil daarom graag de afloop horen.²²⁰

Een valkuil bij het vertellen van verhalen is dat het centrale idee van de toespraak uit beeld raakt. Dan wordt het vertellen van een leuk verhaal een doel op zich. Daarom moet de spreker altijd goed weten waarom hij het verhaal vertelt, welke betekenis er aan het verhaal

²¹⁹ Anderson, *TED-methode*, 89-99.

²²⁰ Anderson, *TED-methode*, 85,90-92.

ontleend kan worden en welke rol het verhaal speelt in het overbrengen van het centrale idee op de hoorders.²²¹

3.2.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

In een klassieke toespraak wordt in de *narratio* gebruik gemaakt van een verhaal.²²² In de gerechtelijke rede worden, meestal aan het begin van de toespraak, de feiten van het misdrijf verteld, bij voorkeur in chronologische volgorde. Het doel is dat de zaak duidelijk wordt voor de luisteraars. Dit gebeurt echter niet in de vorm van een puntsgewijze opsomming, maar in de vorm van een verhaal. Daarbij zal de spreker zijn best doen om het verhaal zo te vertellen dat de eigen kant van de zaak zo aannemelijk mogelijk wordt voorgesteld voor de luisteraars.²²³

In een gelegenheidsrede²²⁴ is de *narratio* geen losstaand verhaal maar wordt het verweven met de *argumentatio*. In een klassieke lofrede verhaalt de spreker een gebeurtenis die tot eer strekt van de adressant (*narratio*), met als doel hem daarom te prijzen (*argumentatio*). Dit patroon wordt daarna herhaald voor andere eervolle gebeurtenissen.²²⁵

Voor de preek als TED-talk betekent dit dat het Bijbelverhaal, de gebeurtenis waarop de preek zich baseert, tijdens de preek als *narratio* herverteld kan worden. Voorwaarde hiervoor is wel dat de *narratio* aansluit bij het centrale thema waarover een preek als TED-talk dient te gaan. De vorm van *narratio* uit de gelegenheidsrede is dan ook moeilijk bruikbaar. Dit omdat door de continue afwisseling van *narratio* en *argumentatio* de preek diffuus kan worden.²²⁶

Naast het gebruik van het verhaal in de *narratio* kent de klassieke retorica ook het gebruik van verhalende elementen in het kader van de stijldeugd van de aantrekkelijkheid.²²⁷ Om een toespraak aantrekkelijk te maken kunnen onder andere²²⁸ narratieve elementen als stijlmiddel worden ingezet. In de klassieke retorica blijft de aandacht voor het gebruik van verhalen als verfraaiing echter beperkt. Quintilianus gaat bijvoorbeeld in zijn uitgebreide bespreking van

²²¹ Anderson, *TED-methode*, 94-97.

²²² Zie hoofdstuk 2.2.2. over de opbouw van een klassieke strafrede.

²²³ Braet, *Retorische kritiek*, 72.

²²⁴ In een politieke rede wordt de *narratio* in principe achterwege gelaten. Braet, *Retorische kritiek*, 83.

²²⁵ Aristoteles, *Retorica*, 1416 b 16-25; Braet, *Retorische kritiek*, 83.

²²⁶ De preekstructuur van vers-voor-vers prediking kenmerkt zich door een dergelijke structuur. Allen, *Patterns*, 29-35. Deze structuur is dus lastig te gebruiken voor een preek als TED-talk.

²²⁷ In de retorica worden vier stijldeugden onderscheiden waar een toespraak aan moet voldoen: correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid. Braet, *Retorische kritiek*, 90-100.

²²⁸ Zie voor enkele andere middelen die ingezet kunnen worden t.b.v. de aantrekkelijkheid hoofdstuk 4.2.

mogelijke verfraaiing²²⁹ niet systematisch in op het gebruik van verhalen. Verhalende elementen vallen onder de brede paraplu van de gedachtefiguren.²³⁰

In het kader van de preek als TED-talk betekent dit dat het gebruiken van verhalende elementen één van de manieren is om de preek aantrekkelijker te maken voor de hoorders.

In hoofdstuk 2.2.2. is reeds benoemd dat een verhaal de hoorders ‘goed doet’, door de *catharsis* die een verhaal kan bewerken. Sociologe Christien Brinkgreven benoemd naast deze helende functie nog twee andere mogelijke uitwerkingen van verhalen, namelijk dat ze verbindend en richtinggevend kunnen zijn.²³¹

Verbindend zijn verhalen doordat de luisteraars de verteller beter kunnen leren kennen en begrijpen door zijn verhaal te horen. Daarnaast kunnen de luisteraars ook zichzelf herkennen in het verhaal van de spreker. Zo wordt de relatie tussen verteller en luisteraar verdiept.²³²

Verhalen kunnen richtinggevend zijn wanneer ze niet alleen gebeurtenissen uit het verleden of heden hervertellen, maar ook gericht zijn op de toekomst. Bijvoorbeeld door een weg te wijzen in de omgang met levensvragen, of door houvast te bieden in tijden van verandering. Mensen hebben behoefte aan verhalen waarop ze hun leven kunnen oriënteren.²³³

Kearney wijst erop dat de uitwerking die een verhaal kan hebben niet beperkt is tot de intentie die de verteller met het verhaal heeft. Elk verhaal kent een wisselwerking tussen de verteller, de personages uit het verhaal, en de luisteraar. De precieze werking van het verhaal op de luisteraars staat niet van tevoren vast.²³⁴

Van de drie typen uitwerking die verhalen op luisteraars kunnen hebben komt de werking van de *catharsis* overeen met de notie van Anderson: dat luisteraars bij het horen van verhalen opgaan in het verhaal en gaan meeleven en meevoelen met de personages. De verbindende functie van verhalen sluit aan bij het maken van connectie zoals dat in hoofdstuk 3.1. is besproken. De richtinggevende functie van verhalen past bij het hoofddoel van een TED-talk: dat

²²⁹ Quintilianus, *Opleiding*, VIII.3-X.

²³⁰ De gedachtefiguren zijn de verschillende manieren waarop een gedachte verwoordt kan worden. Quintilianus, *Opleiding*, IX.1.10-2.117; Cicero, *De ideale redenaar*, III.201-209.

²³¹ Brinkgreve, *Vertel*, 150-152.

²³² Brinkgreve, *Vertel*, 150. Vgl. de verbinding die ontstaat door gebruik te maken van zelfopenbaring, beschreven in hoofdstuk 3.1.2.

²³³ Brinkgreve, *Vertel*, 151-152.

²³⁴ Kearney, *On stories*, 151-156.

de spreker het publiek iets wil meegeven.²³⁵ Voor de meeste Bijbelverhalen is kenmerkend dat ze een richtinggevende functie hebben waardoor mensen hun leven erop kunnen oriënteren.

De opdracht van Anderson dat een spreker moet weten welke betekenis er aan het verhaal kan worden ontleend blijkt lastig in het licht van de hermeneutische notie van Kearney. Als de uitwerking van een verhaal niet beperkt is tot de intentie van de verteller is de valkuil dat het centrale idee van de toespraak buiten beeld raakt des te groter.

Voor een preek als TED-talk betekent dit dat verhalen op diverse manieren en met verschillende bedoelingen gebruikt kunnen worden in de preek. Omdat de uitwerking op de hoorders echter niet met zekerheid te voorspellen is, zal de prediker kritisch en selectief moeten zijn. Hoe meer verhalen er worden gebruikt, hoe groter de kans is dat het centrale thema van de preek voor de hoorders buiten beeld raakt.

3.2.3. Inzichten uit de homiletiek

De belangrijkste reden waarom in de homiletiek nagedacht wordt over het gebruik van verhalen is om recht te doen aan de Bijbel. Deze bevat immers vele grote en kleine verhalen.²³⁶ Kees van Dusseldorp schrijft hierover in zijn homiletische doordenking van narrativiteit: *“De Bijbel bestaat voor een groot deel uit verhalen omdat God zich in de geschiedenis heeft laten kennen in het bijzonder in leven en werk van Jezus Christus. Daarom kan een preek nooit zonder het vertellen van de geschiedenis die op de voor- of achtergrond van de bijbeltekst aan de orde is”*.²³⁷

Dit betekent niet dat een preek alleen bestaat uit het vertellen van verhalen. De vorm van het verhaal kent ook beperkingen. Verhalen werken meer op het niveau van het gevoel en de beleving dan op het niveau van de cognitie en de ratio. Ook het kerugmatisch aspect van de prediking is moeilijk in de vorm van een verhaal te gieten: *“De aanspraak van God kan niet alleen verteld worden maar dient daadwerkelijk gearticuleerd te worden”*.²³⁸

Härtner en Eschmann wijzen erop dat het gebruik van Bijbelverhalen in de preek aan de hoorders ruimte laat om zich op diverse manieren in het verhaal in te leven. *“Die Hörerin wird*

²³⁵ “Vergeet niet dat je [met je verhaal] je publiek iets wilt meegeven. (...) inzichten, praktische informatie, perspectief, context, hoop”. Anderson, *TED-methode*, 95.

²³⁶ Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 114; Grözinger, *Homiletik*, 116-122.

²³⁷ Dusseldorp, *Preken*, 263.

²³⁸ Dusseldorp, *Preken*, 263. Vgl. de kritiek van Long op het beeld van de prediker als verhalenverteller: Long, *Witness*, 44-45.

*nicht festgelegt. Ihr bleibt es überlassen, wie intensiv sie sich mit den Schicksalen befasst, mit welchen Personen sie sich identifiziert.*²³⁹

Deze openheid van verhalen betekent niet dat verhalen niet bruikbaar zijn bij het overbrengen van een boodschap. Het vertellen van een verhaal zorgt er juist voor dat een hoorder de rust en de tijd krijgt om zich in te leven in de wereld van het verhaal en zich daarmee ook open te stellen voor de boodschap. “*Wer einmal in eine Geschichte verwickelt ist, wird schnell bei der Sache sein, die die Predigerin ihren Hörerinnen nahe bringen will*”.²⁴⁰ Zo gebruikt ook Jezus verhalen, juist om zijn boodschap naar voren te brengen.²⁴¹

Rein Bos stelt dat hoorders via identificatiefiguren uit de wereld van het Bijbelverhaal in staat gesteld worden om zich in te leven in het verhaal. Hij onderscheidt verschillende typen identificatie-objecten: een personage uit de tekst, de auteur, het oorspronkelijke publiek en de gemeenschappen waarin het verhaal verteld en doorgegeven werd.²⁴²

Om te voorkomen dat een preek diffuus wordt doordat de hoorders zich in verschillende personages moeten inleven dient de prediker bewust een perspectief te kiezen vanuit één identificatie-object. Zo worden de hoorders geholpen om zich doelgericht in het verhaal in te leven.²⁴³

Oskamp en Geel onderscheiden het gebruik van verhalen van het gebruik van argumenten door te wijzen op een verschil in werking. Zowel verhalen als argumenten hebben als doel om de hoorders te overtuigen. De manier waarop dat gebeurt verschilt echter. “*Een goed verhaal prikkelt de fantasie van de luisteraar om met het vertelde zelf verder te gaan, het te verwerken en uit te werken. Dat is het grote verschil met de betogende preek, die van de luisteraar slechts het antwoord ‘ja zo is het’ of ‘daar zal ik mij aan houden’ vraagt*”.²⁴⁴

Om te kunnen werken als instrument om de hoorders te overtuigen moet de spreker zich er altijd van bewust zijn met welk doel hij dit verhaal inzet. Het verhaal moet een toepassing bevatten en de prediker moet de hoorders helpen om passende consequenties voor hun eigen leven uit het verhaal mee te nemen.²⁴⁵

²³⁹ Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 115. Zij gebruiken het voorbeeld van het verhaal van de barmhartige Samaritaan. Hoorders kunnen zich inleven in de diverse personen die in het verhaal voorbijkomen. Zo kan het verhaal een diverse uitwerking hebben op verschillende hoorders.

²⁴⁰ Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 120.

²⁴¹ Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 120-121. Zoals Jezus daarbij verhalen en gelijkenissen uit het alledaagse leven gebruikt kunnen ook predikers niet-bijbelse verhalen gebruiken in de prediking.

²⁴² Bos, *Identificatie-mogelijkheden*, 25-28.

²⁴³ Bos, *Identificatie-mogelijkheden*, 273-275.

²⁴⁴ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 42.

²⁴⁵ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 48-49.

Oskamp en Geel noemen drie voorwaarden voor een goed gebruik van verhalen in de preek:²⁴⁶

1. Het verhaal heeft een pakkende inhoud, die voor de luisteraars goed voorstelbaar is. Zo kunnen de hoorders zich inleven in het verhaal.
2. Impliciet of expliciet bevat het verhaal een visie op de gebeurtenissen waarover verteld wordt: een prediker vertelt niet zomaar verhalen, maar kiest die met een duidelijk doel.
3. Uit de manier van vertellen komt die visie naar voren. Het gaat hierbij om een goede vorm waarin het verhaal gegoten wordt.

Voor de preek als TED-talk betekent dit dat het gebruik van verhalen in de preek een belangrijke plaats mag hebben. Het gebruik van verhalen is in een preek zelfs belangrijker dan in een TED-talk. Dit omdat de Bijbel, waarop de preek gebaseerd is, een boek vol met verhalen is. De prediker kan recht doen aan deze verhalende aard van de Bijbel door geregeld expliciet verhalen te vertellen.²⁴⁷

De prediker moet daarbij nadenken over het doel dat hij heeft met het vertellen van het verhaal. Een verhaal is geen losstaand element, maar maakt deel uit van het geheel van de preek en moet helpen om het centrale punt over te brengen. Omdat verhalen van nature een open karakter hebben, waardoor de hoorders een verhaal op heel verschillende manieren kunnen interpreteren, is het nodig dat de prediker bewust het perspectief kiest waaruit hij het verhaal verteld en dat hij een toepassing maakt bij het verhaal. De drie voorwaarden die Oskamp en Geel noemen voor het gebruik van verhalen bieden daartoe nuttige handvatten.

3.2.4. Conclusies

Een preek als TED-talk kan op diverse manieren gebruik maken van verhalen:

- Vanuit de klassieke retorica blijkt dat een *narratio* gebruikt kan worden om de zaak waarover gesproken wordt voor de hoorders duidelijk te maken. Zo kan een Bijbelverhaal, als vorm van *narratio*, aan het begin van een preek herverteld worden door de prediker als basis voor het geheel van de preek.

²⁴⁶ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 42.

²⁴⁷ Natuurlijk hoeft niet in elke preek expliciet een verhaal verteld te worden. Wel moet in elke preek iets zichtbaar wordt van het ‘Verhaal van God’ en zijn omgang met mensen: “*In elke preek, hoe deductief en cognitief ook, (...) wordt een deel van het Verhaal van God verwerkt en het doorgaande Verhaal van God verder gebracht. Een prediker is erop gericht mensen opnieuw te betrekken bij de geschiedenis van God-met-ons door te vertellen wie God is in Christus*”. Dusseldorp, *Preken*, 236.

- Tevens blijkt uit de retorica dat verhalende elementen ingezet kunnen worden om de taal van de preek te verfraaien en de preek zo aantrekkelijker te maken voor de hoorders om naar te luisteren.
- Vanuit de communicatiewetenschappen blijkt dat verhalen verschillende functies kunnen hebben: ze kunnen helend, verbindend of richtinggevend zijn. In een preek als TED-talk kunnen al deze drie functies zinvol zijn.
- De Bijbelverhalen hebben vaak een richtinggevende functie. Zulke verhalen kunnen worden gebruikt om de hoorders iets mee te geven. Bijbelverhalen zouden daarom goed gebruikt kunnen worden om door middel van een verhaal het centrale idee van een preek als TED-talk over te brengen.
- Uit de communicatiewetenschappen en de homiletiek blijkt dat verhalen door de diverse hoorders verschillend geïnterpreteerd kunnen worden. Om het centrale idee van de preek als TED-talk in het oog te houden moet de prediker daarom kritisch en selectief zijn in het gebruik van verhalen, zelf richting aanbrengen in een verhaal en een toepassing meegeven.
- Een kenmerk van de Bijbel is dat het een boek vol met verhalen is. Het geregeld expliciet vertellen van verhalen in een preek is een manier om recht te doen aan de verhalende aard van de Bijbel.

3.3. Uitleggen – een lastig idee begrijpelijk maken

3.3.1. Weergave van *De TED-methode*

Om het centrale idee van de TED-talk te laten landen bij de luisteraars is het uiteraard nodig dat zij het idee begrijpen. Daarom is uitleg geven een belangrijk onderdeel van de TED-talk. Om een goede uitleg te geven moet de spreker volgens Anderson aansluiten bij wat de hoorders al weten. Begin daarom als spreker met het benoemen van de basiskennis waarvan verwacht mag worden dat die bij het publiek bekend is. Vervolgens kan in kleine stapjes uitleg gegeven worden, waarbij elk onderdeel van het idee apart uitgelegd wordt. Zo wordt als het ware samen met de luisteraars een puzzel gelegd.²⁴⁸

Als grootste valkuil bij de uitleg noemt Anderson de zogenaamde ‘vloek van kennis’. Dat betekent dat de spreker, doordat hij zelf helemaal thuis is in het onderwerp, de basiskennis van de luisteraars te hoog inschat. Als dat gebeurt wordt de toespraak te moeilijk en zal een nieuwe uitleg niet landen. Ook het gebruik van jargon moet vermeden worden. Anderzijds moet een

²⁴⁸ Anderson, *TED-methode*, 102-109.

toespraak ook niet te eenvoudig worden. Wanneer de hoorders worden onderschat voelen ze zich niet serieus genomen.²⁴⁹

3.3.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

Het geven van uitleg komt in de klassieke retorica met name aan de orde in het deel over de *narratio*. Hierin worden de gebeurtenissen waarover gesproken wordt beschreven. Zij moeten duidelijk uitgelegd worden, zodat een rechter begrijpt wat er is gebeurd. Wanneer de rechter dit niet goed zou begrijpen is de hele redevoering tevergeefs.²⁵⁰

Een goede uitleg kenmerkt zich door de stijldeugd van de helderheid of duidelijkheid. Volgens Quintilianus is een uiteenzetting begrijpelijk wanneer zij: *“is neergelegd in gewone, betekenisvolle en eerlijke woorden, die gangbaar en niet gezocht zijn, en als zij bovendien een duidelijk inzicht verschaft in de gebeurtenissen, personen, tijden, plaatsen en oorzaken, terwijl de voordracht zelf erop is gericht dat de rechter de informatie zo gemakkelijk mogelijk in zich op kan nemen”*.²⁵¹

Quintilianus waarschuwt daarbij tegen het gebruiken van veel verfraaiende stijlmiddelen in een uitleg. Een goede uitleg heeft niet als doel om zo aantrekkelijk mogelijk te zijn, maar om zo helder mogelijk te zijn.²⁵² Tussen de stijldeugden van de duidelijkheid en van de aantrekkelijkheid bestaat dan ook een zekere spanning. Zaken die goed zijn voor de duidelijkheid, zoals het gebruik van signaalwoorden en simpele ondubbelzinnige taal, zijn niet altijd bevorderlijk voor de aantrekkelijkheid en vice versa.²⁵³

Voor de preek als TED-talk is het nuttig om werk te maken van de stijldeugd van de duidelijkheid, met name in uitleggende delen van de preek. Juist in een uitleg moeten de hoorders op alle manieren geholpen worden om de spreker zo gemakkelijk mogelijk te volgen en te begrijpen. Hoewel zowel duidelijkheid als aantrekkelijkheid beide door de hele preek heen van belang zijn betekent dit dat de prediker er tijdens een uitleg voor kan kiezen meer aandacht te besteden aan de duidelijkheid. In niet-uitleggende delen van de preek mag de prediker meer nadruk leggen op de aantrekkelijkheid, ook als dit deels ten koste zou gaan van de helderheid.²⁵⁴

²⁴⁹ Anderson, *TED-methode*, 109-116.

²⁵⁰ Quintilianus, *Opleiding*, IV.2.35.

²⁵¹ Quintilianus, *Opleiding*, IV.2.36.

²⁵² Quintilianus, *Opleiding*, IV.2.37-39.

²⁵³ Braet, *Retorische kritiek*, 93.

²⁵⁴ Zie ook hoofdstuk 3.4.2. over de spanning tussen begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid bij het overtuigen van een publiek.

De verkenning van de communicatiewetenschappen levert enkele nuttige handvatten op voor het geven van een goede uitleg. Zo kan gebruik gemaakt worden van een onderscheid tussen data, informatie en kennis. De data omvatten alle gegevens die over een bepaald onderwerp beschikbaar zijn. Veel data zullen echter niet relevant zijn voor een bepaalde uitleg. Daarom moet een uitlegger uit de beschikbare data een selectie maken waarop hij focust. Dit is de informatie die gebruikt wordt. Aan de hand van deze informatie wordt een uitleg gegeven die als doel heeft de luisteraars tot kennis te brengen. Kennis ontstaat wanneer patronen en samenhang worden ontdekt in de informatie, waardoor het voor de luisteraars mogelijk wordt om voortaan zelfstandig de informatie te benutten en ermee verder te werken.²⁵⁵

Het proces van uitleggen kan worden geanalyseerd aan de hand van het zogenaamde 5-P model. Dit model kent vijf stappen die gezet moeten worden om op een goede manier uitleg te geven: *pre-assessment, planning, preparation, presentation* en *postmortem*.²⁵⁶

De eerste drie stappen zijn voorbereidend. In de fase van *pre-assessment* moet de spreker uitvinden wat de luisteraars al weten van het onderwerp en wat voor hen interessant is om te leren. Ook moet de spreker zich afvragen of de luisteraars wellicht persoonlijk of emotioneel betrokken zijn bij het onderwerp.²⁵⁷ Wanneer dit laatste het geval is moet hij extra voorzichtig zijn. Onderwerpen waar veel emotie, met name waar veel weerstand te verwachten is, lenen zich überhaupt niet goed om in een toespraak te behandelen. Dan kan beter gekozen worden voor een individuele uitleg waarbij meer interactie mogelijk is.²⁵⁸

In de fases van de *planning* en *preparation* wordt de voorbereiding concreter. De spreker moet het doel vaststellen van zijn uitleg en hij moet de relevante data selecteren die hij zal gebruiken om dat doel te bereiken.²⁵⁹ Beperking is daarbij belangrijk, het geven van te veel informatie werkt averechts voor het overdragen van kennis omdat de luisteraars het overzicht kwijtraken dat nodig is om zelfstandig de informatie te leren toepassen.²⁶⁰

Daarnaast moet de spreker bepalen welke kernelementen uit de toespraak per se begrepen moeten worden om de uitleg te laten slagen. Als stelregel geeft Hargie dat een uitleg maximaal vijf van zulke kernelementen mag bevatten. Indien er meer kernelementen nodig zijn zal de uitleg

²⁵⁵ Hargie, *Skilled*, 209-210.

²⁵⁶ Hargie, *Skilled*, 216. Dit model is ook toepasbaar voor het analyseren van een toespraak in het algemeen. Hier pas ik het echter specifiek toe op het geven van uitleg.

²⁵⁷ Hargie, *Skilled*, 218.

²⁵⁸ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 44-46.

²⁵⁹ Hargie, *Skilled*, 219.

²⁶⁰ "Overall, it appears that adding quantitative details can distract the learner from building a coherent mental model of the to-be-explained system". Mayer & Jackson, 'Coherence in scientific explanations', 13-18, citaat op 18.

te complex worden om in één keer te over te dragen. De spreker moet dan de doelstelling naar beneden bijstellen.²⁶¹

De laatste stap van de voorbereiding is dat de spreker bepaalt welke structuur hij gebruikt voor zijn uitleg. De structuur moet logisch, samenhangend en helder zijn: voor de luisteraars moet op elk moment duidelijk zijn waar de spreker zich in zijn uitleg bevindt.²⁶² Om de luisteraars de benodigde duidelijkheid te bieden kan de spreker gebruik maken van vier typen signaalzinnen:²⁶³

1. Wegwijzers: uitspraken waarmee de structuur en richting van een uitleg worden aangegeven.
2. Raamwerken: uitspraken waarmee op het begin of einde van een deeluitleg wordt gewezen.
3. Brandpunten: uitspraken waarmee nadruk gelegd wordt op een kernpunt in de uitleg.
4. Schakels: uitspraken die de verschillende delen van de uitleg met elkaar verbinden.

In de fase van de *presentation* is het van belang dat de uitlegger zijn verhaal op een aantrekkelijke manier presenteert, dit verhoogt de leeropbrengst bij de luisteraars.²⁶⁴ In hoofdstuk 4.2. en 4.3. zal uitgebreider ingegaan worden op het aantrekkelijk presenteren van de toespraak.

In de fase van de *postmortem* wordt door de spreker de uitkomst van de uitleg geëvalueerd. Dit kan al tijdens de toespraak gebeuren door aan de hand van het non-verbale gedrag van de luisteraars te bepalen of de uitleg begrepen wordt of door expliciet aan de luisteraars te vragen of ze het kunnen volgen. Bij onvoldoende begrip kan de spreker een stap terug gaan in zijn uitleg om zaken alsnog te verhelderen.²⁶⁵

Voor de preek als TED-talk zijn dit bruikbare handvatten om de uitleggende delen van de preek zo vorm te geven dat de hoorders geholpen worden om tot kennis te komen. De inzichten uit de communicatiewetenschappen ondersteunen de standpunten van Anderson dat een spreker zich in moet spannen om aansluiting te vinden bij de voorkennis van de hoorders en dat hij zijn uitleg in kleine stappen moet opbouwen. Het 5-P model laat zien dat hiervoor met name een gedegen voorbereiding van belang is: de spreker moet zich verdiepen in de situatie van de luisteraars. In de fase van de *postmortem* kan de spreker tijdens, of na afloop van de toespraak bepalen of dit in voldoende mate gelukt is.

²⁶¹ Hargie, *Skilled*, 220.

²⁶² Chesebro & McCroskey, 'Teacher clarity and immediacy', 62,64-65; Hargie, *Skilled*, 220.

²⁶³ Brown, 'Explaining', 210.

²⁶⁴ Chesebro & McCroskey, 'Teacher clarity and immediacy', 61, 64-65; Hargie, *Skilled*, 223-230.

²⁶⁵ Hargie, *Skilled*, 232-233.

De nadruk op het gebruik van een heldere structuur bij het geven van uitleg sluit aan bij Andersons visie dat een TED-talk een duidelijke opbouw moet hebben. Het gebruik van signaalzinnen helpt de luisteraars om de opbouw van de uitleg in het oog te houden.²⁶⁶ Preekstructuren volgens het model van *scopus* en *explicatie/applicatie*, bijvoorbeeld de ‘synthetisch analytische preekstructuur’,²⁶⁷ zijn bruikbaar om een preek op te bouwen volgens een dergelijke heldere structuur.

3.3.3. Inzichten uit de homiletiek

Het overbrengen van bijbels onderwijs en het geven van uitleg over het geloof zijn belangrijke aspecten van de prediking.²⁶⁸ Met name in de gereformeerde traditie is het belang van de onderwijzende functie van de prediking erkend.²⁶⁹

De Leede en Stark noemen geloofsonderricht en geloofsverantwoording als mogelijke hoofddoelen voor een preek.²⁷⁰ “*Door de prediking als geloofsonderricht ondersteunen wij de volgelingen van Christus bij hun vragen van geloven en leven. We leren hen wat en hoe te bidden. We leren hen te onderscheiden waar het op aan komt. We helpen hen als christen te leven en zich te verantwoorden door verantwoording af te leggen van de hoop die in ons is*”.²⁷¹ Het gaat hierbij dus om een vorm van onderwijs gericht op de praktijk van het geloofsleven van de hoorders.

Op een vergelijkbare wijze behandelen Härtner en Eschmann de informerende prediking. Deze is bedoeld om hoorders te helpen hun leven als christen vorm te geven doordat ze God en zichzelf steeds beter leren kennen.²⁷²

Oskamp en Geel geven twee belangrijke redenen om uitleg te geven in de preek. In de eerste plaats kan het zijn dat de Bijbeltekst om uitleg vraagt. Lastige teksten behoeven uitleg om voor de hoorders begrijpelijk te zijn. Daarnaast zijn er teksten die onderwijzend van aard zijn,

²⁶⁶ Ook hier speelt de bovengenoemde spanning tussen de stijleugden van de duidelijkheid en de aantrekkelijkheid echter een rol. Signaalzinnen zijn bevorderlijk voor de duidelijkheid, maar over het algemeen niet voor de aantrekkelijkheid. Braet, *Retorische kritiek*, 93.

²⁶⁷ Zie hoofdstuk 2.2.3.

²⁶⁸ Vgl. hoofdstuk 1.1.2. over ‘het onderricht’ in 1 Tim. 4,13.

²⁶⁹ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 120-121. Vgl. ook Melanchthon, die het onderwijzende *genus didacticum* of *didascalicum* heeft geïntroduceerd als het kenmerkende type rede voor de prediking. De Groot, ‘De jonge Melanchthon’, 156-157.

²⁷⁰ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 119-124. Zie ook hoofdstuk 1.4.

²⁷¹ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 182.

²⁷² Härtner & Eschmann, *Predigen leren*, 99-100.

bijvoorbeeld grote delen uit de nieuwtestamentische brieven; het past dan bij de structuur van de Bijbeltekst om deze ook op een uitleggende wijze te bepreken.²⁷³

In de tweede plaats vragen de hoorders om uitleg over het geloof. Zij willen antwoorden op hun geloofsvragen en willen voor zichzelf en naar anderen toe het geloof kunnen uitleggen en verantwoorden.²⁷⁴

Als het gaat om het geven van uitleg benadrukken diverse homileten, in aansluiting bij de klassieke retorica, het belang van begrijpelijkheid. De adviezen die worden gegeven verschillen niet wezenlijk van die van de klassieke retorica en komen in essentie neer op de opdracht aan de prediker om schrijftaal te vermijden en spreektaal te gebruiken.²⁷⁵

Voor de preek als TED-talk betekent dit dat het geven van geloofsonderwijs het doel kan zijn van de preek. In dat geval wordt de hele preek vormgegeven als een onderwijzing. Ook in preken die een ander hoofddoel hebben zal uitleg echter een plek krijgen. Afhankelijk van het centrale thema van de preek moeten alle stappen die nodig zijn om het preekdoel te bereiken, begrijpelijk worden gemaakt voor de hoorders.

3.3.4. Conclusies

- Een preek als TED-talk zal gebruik maken van uitleg opdat de hoorders het centrale thema van de preek begrijpen.
- Vanuit de retorica blijkt dat goede uitleg zich kenmerkt door de stijldeugd van de duidelijkheid. In een uitleggende passage moet het gebruik van verfraaiende stijlmiddelen dan ook beperkt worden. Tijdens een uitleg gaat duidelijkheid boven aantrekkelijkheid.
- Vanuit de communicatiewetenschappen blijkt dat het voor een goede uitleg nodig is dat de prediker: aansluit bij de bestaande voorkennis van de hoorders; zich beperkt in de informatie die hij gebruikt; een beperkt aantal tussenstappen nodig heeft om het geheel uit te leggen; gebruikmaakt van een logische, samenhangende en heldere structuur en deze middels het gebruik van signaalzinnen kenbaar maakt.
- Vanuit de homiletiek blijkt dat uitleg het doel kan zijn van een preek als geloofsonderwijs. Daarnaast kan uitleg een middel zijn om specifieke onderdelen uit de preek begrijpelijk te maken voor de hoorders.

²⁷³ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 86-87.

²⁷⁴ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 86-89.

²⁷⁵ Concreet worden bijvoorbeeld de tips gegeven om gebruik te maken van: alledaags, begrijpelijk en concreet taalgebruik in korte zinnen. Zie o.a. Härtner & Eschmann, *Predigen leren*, 167-171; Keller, *Preken*, 100-103; Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 135-136.

- Omdat de Bijbeltekst de basis vormt voor de preek moeten de kernconcepten uit de tekst begrijpelijk zijn voor de hoorders. Een preek zal daarom uitleg van de Bijbeltekst bevatten.

3.4. Overtuigen – het veranderen van denkbeelden

3.4.1. Weergave van *De TED-methode*

Na de bespreking van het geven van uitleg, vervolgt Anderson met een hoofdstuk over het overtuigen van luisteraars. Hij omschrijft overtuigen als: “*iemand's wereldbeeld vervangen door iets beters*”.²⁷⁶ Dit kan bereikt worden door goede argumentatie. Als belangrijkste vorm van argument noemt Anderson het logisch syllogisme. Ook belangrijk is het om eventuele tegenargumenten te ontkrachten. Wanneer elke stap van de argumentatie goed is opgebouwd en aanvaardbaar is voor de hoorders kan hun wereldbeeld voorgoed veranderen.²⁷⁷

Om een toespraak echt overtuigend te maken is enkel het gebruik van logische argumenten echter niet genoeg. Dit omdat hoorders vaak niet geïnteresseerd zijn in pure logica en dus snel afhaken. Daarom moet de toespraak ook aantrekkelijk zijn en de hoorders prikkelen om te blijven luisteren. Dit kan bijvoorbeeld door het gebruik van voorbeeldverhalen, humor of beeldmateriaal. Hiermee herhaalt Anderson de punten die hij beschreef bij het maken van connectie.²⁷⁸ Wanneer hoorders een spreker aardig vinden en er een connectie ontstaat zullen ze ook meer open staan voor de argumentatie van de spreker.²⁷⁹

3.4.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

De klassieke retorica gaat voor een groot deel over het overtuigen van de luisteraars.²⁸⁰ Anderson richt zich bij zijn bespreking van overtuigen in het bijzonder op het gebruik van argumenten. Retorisch gezien hebben we het dan over het gebruik van de *logos*.

Gebruik van de *logos* kenmerkt zich door het toepassen van syllogismen. Daarbij wordt op basis van een majorpremissie en een minorpremissie een logische conclusie getrokken.²⁸¹ In het gebruik van het syllogisme kan de majorpremissie geregeld verzwegen blijven, wanneer deze

²⁷⁶ Anderson, *TED-methode*, 129.

²⁷⁷ Anderson, *TED-methode*, 118-124.

²⁷⁸ Zie hoofdstuk 3.1.

²⁷⁹ Anderson, *TED-methode*, 126-129.

²⁸⁰ Vgl. Aristoteles, die de retorica zelfs in het geheel betreft op overtuigen: “*laten we zeggen dat retorica het vermogen is met betrekking tot elk onderwerp in te zien wat overtuigingskracht heeft*”. Aristoteles, *Retorica*, 1355 b25-26.

²⁸¹ Het standaardvoorbeeld is: majorpremissie: alle mensen zijn sterfelijk. Minorpremissie: Socrates is een mens. Conclusie: dus Socrates is sterfelijk.

algemeen bekend mag worden verondersteld. Tevens kunnen bij elke premisse extra argumenten gegeven worden.²⁸²

Het syllogisme kan met diverse soorten argumenten opgebouwd worden, afhankelijk van het te verdedigen standpunt. Onderscheid wordt gemaakt tussen feitelijke standpunten en waarderende standpunten. Waarderende standpunten kunnen onderverdeeld worden in twee subtypen: evaluerende en appellerende.²⁸³

In een feitelijk standpunt wordt een oordeel uitgesproken over de stand van zaken in de werkelijkheid.²⁸⁴ Een dergelijk standpunt kan juist of onjuist zijn. In het betoog moet de verdediger het standpunt aannemelijk maken met argumenten.²⁸⁵

De juistheid van waarderende standpunten hangt nooit alleen af van de feitelijke stand van zaken, maar draagt ook een waardeoordeel in zich. Of iets bijvoorbeeld mooi of lelijk is kan wel met feitelijke argumenten onderbouwd worden, maar is ten diepste een kwestie van smaak. Evaluerende waardeoordelen geven een oordeel over een bestaande toestand, appellerende waardeoordelen roepen op tot handelen.²⁸⁶

Antoine Braet onderscheidt op basis van de klassieke retorica zeven verschillende soorten argumentaties die gebruikt kunnen worden om een standpunt te verdedigen. De eerste twee zijn enkel toepasbaar op feitelijke standpunten; de derde en vierde zijn enkel toepasbaar op waarderende standpunten; de overige argumentatiesoorten zijn op beide typen toepasbaar.²⁸⁷

1. Argumentatie op basis van tekens: er zijn feitelijke tekens (aanwijzingen) die erop wijzen dat het standpunt waar is.
2. Argumentatie op basis van causaliteit: er zijn oorzaken die erop wijzen dat het standpunt een logisch gevolg zal zijn.
3. Argumentatie op basis van positieve of negatieve eigenschappen van het te verdedigen standpunt.
4. Argumentatie op basis van voor- of nadelige gevolgen van het te verdedigen standpunt.
5. Argumentatie op basis van analogie: als iets voor een vergelijkbaar geval geldt, geldt het ook in dit geval.
6. Argumentatie op basis van voorbeelden (generalisatie): als er meerdere typerende voorbeelden gegeven kunnen worden, dan geldt iets ook in het algemeen.

²⁸² Vgl. Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 70,88.

²⁸³ Braet, *Retorische kritiek*, 36-37.

²⁸⁴ Bijv. het standpunt: 'Verdachte A heeft persoon B gedood'.

²⁸⁵ Braet, *Retorische kritiek*, 37.

²⁸⁶ Braet, *Retorische kritiek*, 37-38. Voorbeelden van waardeoordelen: 'Apeldoorn is een mooiere plaats dan Sittard' (evaluerend) en 'Apeldoorn moet meer sociale huurwoningen bouwen' (appellerend).

²⁸⁷ Braet, *Retorische kritiek*, 40-47.

7. Argumentatie op basis van gezag: wanneer een gezaghebbende bron het standpunt verdedigt, geldt het als juist.

Of argumenten steekhoudend zijn kan getoetst worden aan de volgende vier voorwaarden.²⁸⁸

1. Geschiktheid: de argumentatiesoort moet passen bij het standpunt. Waarderende argumenten zijn bijvoorbeeld niet geschikt voor het onderbouwen van feitelijke argumenten.
2. Toepasbaarheid: elke argumentatiesoort kent toepassingsvoorwaarden waaraan voldaan moet worden. Voor een argumentatie op basis van analogie bijvoorbeeld mogen er geen belangrijke verschillen bestaan tussen de vergeleken delen.
3. Feitelijke correctheid: feiten waarnaar in de argumentatie verwezen wordt moeten kloppen.
4. Voldoende gewicht: de gebruikte argumenten moeten sterk genoeg zijn om de claim van het standpunt te kunnen dragen. Eén argument op zichzelf is vaak niet sterk genoeg om het publiek te overtuigen van een standpunt.

Vanuit de klassieke retorica blijkt dus dat rationele argumentatie gebruikt kan worden voor het overtuigen van een publiek. Voor de preek als TED-talk betekent dit dat de rationele argumentatie van de *logos* een middel kan zijn om de hoorders te overtuigen van de boodschap van de preek. Dit is met name nodig wanneer de centrale boodschap van de preek bestaat uit een standpunt dat niet algemeen gedeeld wordt door de hoorders. De retorische onderverdelingen in zeven argumentatiesoorten en vier toetsingsvoorwaarden zijn nuttige hulpmiddelen om een argumentatie op te bouwen.

De verkenning van de communicatiewetenschappen laat zien dat er voor het analyseren van op overtuiging gerichte communicatie gebruik gemaakt kan worden van het ‘*Elaboration Likelihood Model*’.²⁸⁹ Dit model beschrijft twee verschillende routes waarlangs mensen overtuigd kunnen worden. De centrale en de perifere route.

De centrale route wordt gekenmerkt door een hoge mate van *elaboration*. Dit houdt in dat de te overtuigen persoon uitvoerig de zaak overdenkt en onderzoekt. Overtuiging geschiedt dan met name op basis van rationele argumenten. De perifere route wordt gekenmerkt door een lage mate van *elaboration*. Dat houdt in dat de te overtuigen persoon slechts oppervlakkig de

²⁸⁸ Braet, *Retorische kritiek*, 47-49. Het weerleggen van argumenten gebeurt dan ook door aan te tonen dat niet voldaan is aan één of meerdere van deze criteria.

²⁸⁹ Ontwikkeld door: Petty, Richard E. & John T. Cacioppo, ‘The elaboration likelihood model of persuasion’, in: *Advances in experimental social psychology* 19(1986), 123-205.

zaak overdenkt en onderzoekt. Overtuiging geschiedt dan met name op basis van snelle aannames, eerste indrukken en intuïtie.²⁹⁰

Verwacht mag worden dat de luisteraars de centrale route volgen wanneer ze zowel gemotiveerd zijn om tijd en energie te investeren in het onderwerp als de beschikking hebben over voldoende mogelijkheden²⁹¹ om diepgaand over het onderwerp na te denken. Wanneer deze voorwaarden niet aanwezig zijn mag verwacht worden dat de luisteraars de perifere route gebruiken.²⁹²

Dit onderscheid is van belang omdat afhankelijk van de gebruikte route, verschillende overtuigingsmiddelen effectief zijn. Een geïnteresseerd publiek is te overtuigen door middel van bovengenoemde *logos*. Omdat de centrale route gevolgd wordt, is er behoefte aan verdieping en rationele argumentatie. Een ongeïnteresseerd publiek echter zal afhaken bij een sterk rationeel verhaal. De spreker kan hen desondanks toch overtuigen, wanneer hij gebruik maakt van perifere overtuigingsmiddelen.²⁹³ Hieronder vallen de retorische *ethos* en *pathos*.²⁹⁴

Dit betekent dat de in hoofdstuk 3.3. genoemde spanning tussen de stijldeugden van de duidelijkheid en de aantrekkelijkheid²⁹⁵ ook in overtuigende toespraken een rol speelt. Om een geïnteresseerd publiek te overtuigen is duidelijkheid belangrijker dan aantrekkelijkheid. Het omgekeerde geldt echter bij een ongeïnteresseerd publiek. Anderson onderkent deze spanning. Hij pleit er dan ook voor om ook betogende toespraken bewust aantrekkelijker te maken door andere elementen dan pure logica in te voegen.²⁹⁶

Ook een prediker moet er rekening mee houden dat niet alle hoorders in staat zijn om de boodschap van de preek via de centrale route te verwerken.²⁹⁷ Het kan de hoorders zowel ontbreken aan motivatie²⁹⁸ als aan voldoende mogelijkheden²⁹⁹ om een betogende preek goed te volgen. Een op overtuiging gerichte preek als TED-talk zal dus, naast rationele argumentatie, ook

²⁹⁰ Hargie, *Skilled*, 362-363; Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 43; Perloff, *Persuasion*, 133.

²⁹¹ Zowel interne mogelijkheden (bijv. voldoende hoog IQ) als externe mogelijkheden (bijv. beschikbaarheid van voldoende betrouwbare informatie) zijn daarbij van belang.

²⁹² Perloff, *Persuasion*, 135-141.

²⁹³ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 51-59.

²⁹⁴ Een leuke spreker die een aantrekkelijk verhaal vertelt en de luisteraar een goed gevoel geeft.

²⁹⁵ Bij het begrijpelijk verwoorden van een uitleg gaat duidelijkheid boven aantrekkelijkheid.

²⁹⁶ Anderson, *TED-methode*, 126-127.

²⁹⁷ Bij een preek is dit nog belangrijker dan bij een TED-talk. Een TED-conferentie trekt over het algemeen hoogopgeleid publiek dat veel betaald heeft om aanwezig te kunnen zijn. Je mag bij zo'n publiek meer motivatie en mogelijkheden veronderstellen dan bij een kerkpubliek, dat zeer divers kan zijn.

²⁹⁸ Bijv. jongeren die verplicht mee moeten van hun ouders of mensen die uit gewoonte naar de dienst zijn gekomen.

²⁹⁹ Bijv. een laaggeschoolde hoorder die de rationele argumentatie van de prediker niet kan volgen of iemand die voor het eerst naar een preek luistert en niet bekend is met het kerkelijke jargon.

bewust gebruik moeten maken van de perifere overtuigingsmiddelen om de preek zo aantrekkelijk mogelijk te maken om naar te luisteren en zo de diverse hoorders te bereiken.³⁰⁰

3.4.3. Inzichten uit de homiletiek

De hoorders overtuigen van de juistheid van het evangelie is één van de mogelijke doelen van de preek. Van der Spoel ziet overtuigen zelfs als het meest basale kenmerk van een preek: “*Bij het preken gaat het erom dat de Bijbelse boodschap landt in het concrete leven van de hoorder, dat hij de boodschap hoort, gelooft en doet. De grote opdracht van de predikant is daarom de hoorder te overtuigen van de relevantie van die boodschap*”.³⁰¹

De Leede en Stark achten betogende prediking van belang in het kader van het preekdoel van de heilsbemiddeling.³⁰² De hoorders moeten de boodschap van Gods heil geloven, het zich toe-eigenen, zich bekeren tot God en hun leven heiligen. Om dat te bereiken moeten de hoorders overtuigd worden van de waarheid en de waarde van de boodschap.³⁰³

Betogende prediking kan volgens Härtner en Eschmann gebruikt worden wanneer de prediker de hoorders wil helpen om een bepaalde keuze te maken. Dit kan de keuze zijn om het geloof in Christus te aanvaarden, alsook een keuze om de levensstijl te veranderen en zo het geloof concreter te maken in het leven. De prediker mag de hoorders uitdagen en argumenten geven, maar de hoorders moeten zelf het besluit nemen. Een prediker mag hoorders nooit dwingen of manipuleren tot het maken van een keuze.³⁰⁴

De Ruijter gaat niet in het bijzonder in op betogende prediking, wel benadrukt hij dat preken intentioneel is en dat een prediker daarom altijd een specifiek doel moet hebben met zijn preek. Om dit doel te bereiken moeten de hoorders actief aangesproken worden en zal de prediker gebruik maken van de diverse communicatiemiddelen die hij tot zijn beschikking heeft.³⁰⁵ Hier hoort dus ook het gebruik van rationele argumenten bij.

Opvallend in deze homiletische bespreking is dat er tussen de diverse homileten grote onderlinge verschillen bestaan in de aandacht die zij schenken aan het overtuigen van hoorders

³⁰⁰ Zie voor middelen om de preek aantrekkelijk te maken: hoofdstuk 3.1. over het gebruik van *ethos*; hoofdstuk 3.2. over het gebruik van verhalen; hoofdstuk 4.2. over het gebruik van beeldmateriaal; hoofdstuk 4.3. over stemgebruik.

³⁰¹ Van der Spoel, *Preken is prachtig*, 28.

³⁰² Vgl. hoofdstuk 1.4. over de diverse preekdoelen.

³⁰³ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 174-175. Vgl. ook: Hand. 17,22-31, waarin Paulus met een betogende toespraak probeert de leden van de Areopagus te overtuigen van het evangelie; Hand. 28,24 waarin ‘zich laten overtuigen’ gebruikt wordt als synoniem voor ‘tot geloof komen’.

³⁰⁴ Härtner & Eschmann, *Predigen leren*, 104-106. Vgl. Marc. 10,17-22 waar Jezus de rijke jongeling uitdaagt om hem te volgen, maar hem vrijlaat in zijn keuze.

³⁰⁵ De Ruijter, *Horen*, 182-189. Op een vergelijkbare wijze ook Long, *Witness*, 99-116.

in de prediking. Waar Van der Spoel overtuigen het meest basale kenmerk van de prediking vindt, krijgt het bij De Ruijter slechts impliciet een plek als een manier om een preekdoel te bereiken. Voor de preek als TED-talk kan, in aansluiting bij Stark en De Leede en bij Härtner en Eschmann, geconcludeerd worden dat overtuigen een belangrijk middel is in de preek wanneer deze is gericht op heilsbemiddeling of op het uitdagen van de hoorders tot het maken van een keuze.

3.4.4. Conclusies

- Een preek als TED-talk kan gebruik maken van rationele argumenten als middel om de hoorders te overtuigen van de boodschap van de preek.
- Vanuit de klassieke retorica blijkt dat het gebruik van rationele argumenten valt onder de *logos*. De retorische onderverdelingen in zeven argumentatiesoorten en vier toetsingsvoorwaarden zijn bruikbare hulpmiddelen om een argumentatie op te bouwen.
- Vanuit de communicatiewetenschappen blijkt dat rationele argumentatie alleen effectief is wanneer hoorders voldoende motivatie en mogelijkheden hebben om de argumentatie te volgen. Wanneer dit niet in voldoende mate aanwezig is bij de hoorders is het gebruik van perifere overtuigingsmiddelen, zoals de *ethos* en *pathos*, effectiever.
- Omdat een prediker uit mag gaan van een divers publiek zal hij daarom in een op overtuiging gerichte preek zowel rationele argumentatie als perifere overtuigingsmiddelen in moeten zetten om zo veel mogelijk hoorders te kunnen bereiken.
- Vanuit de homiletiek blijkt dat overtuigen een belangrijk middel is in de preek wanneer deze is gericht op heilsbemiddeling of op het uitdagen van de hoorders tot het maken van een keuze.

4. Aantrekkelijke vormgeving: alles uit de kast halen om het doel te bereiken

Nu de diverse inhoudselementen van de TED-talk besproken zijn, kan gekeken worden naar de vorm waarin de toespraak gegoten wordt. De toespraak moet zo aantrekkelijk mogelijk vormgegeven worden, om zo de grootste kans te maken om de boodschap over te brengen op de luisteraars.³⁰⁶

In deel drie en vier van *De TED-methode*³⁰⁷ beschrijft Anderson diverse manieren om de vorm van de TED-talk goed voor te bereiden en de uitvoering zo goed mogelijk te verzorgen.

Drie elementen komen daarbij naar voren die kenmerkend zijn voor de TED-talk.³⁰⁸ Ten eerste de bijzondere aandacht die gegeven wordt aan de inleiding en het slot van de toespraak. Ten tweede de mogelijkheid om diverse communicatiemiddelen in te zetten tijdens de toespraak, waarbij met name het gebruik van beeldmateriaal aan de orde komt. Ten derde de wijze waarop de toespraak gepresenteerd wordt, door dicht bij het publiek te staan en levendig te spreken. Op elk van deze elementen zal in dit hoofdstuk worden ingegaan.

4.1. Intro en slot – twee kernmomenten van de toespraak

4.1.1. Weergave van *De TED-methode*

Nadat de spreker de inhoud van de toespraak heeft vastgesteld, moet hij gaan werken aan een pakkende intro en een goed slot. Anderson besteedt hier bijzondere aandacht aan.

In de inleiding moet de aandacht van het publiek vastgehouden worden. In zekere zin krijgt een spreker volgens Anderson de aandacht van hen cadeau. De luisteraars die op een TED-talk afkomen verwachten dat de spreker hen iets interessants te vertellen heeft en beginnen met aandacht. De spreker moet echter laten zien dat hij deze aandacht waard is. Aan het begin van de toespraak heeft de spreker ongeveer één minuut de tijd om de aandacht van de luisteraars te vangen.³⁰⁹ Manieren om sterk te beginnen zijn bijvoorbeeld door het publiek nieuwsgierig te maken,³¹⁰ te verrassen³¹¹ of te verwonderen.³¹²

³⁰⁶ Dat het van belang is om de toespraak op een aantrekkelijke wijze vorm te geven is eerder al benoemd. Zie bijv. hoofdstuk 2.1.4. en 3.4.4.

³⁰⁷ Anderson, *TED-methode*, 149-279.

³⁰⁸ Naast deze elementen gaat Anderson nog in op enkele algemene aspecten bij een toespraak: de eventuele zenuwen bij de spreker, de kleding die een spreker kan dragen en op het oefenen van een toespraak. De aanwijzingen uit deze hoofdstukken zijn dusdanig algemeen van aard dat ze niet relevant zijn voor dit onderzoek.

³⁰⁹ Anderson, *TED-methode*, 200.

³¹⁰ Met name bij onderwijzende toespraken is dit van belang. Anderson, *TED-methode*, 204-208.

³¹¹ Bijv. door te beginnen met een theatrale opening. Anderson, *TED-methode*, 202-204.

³¹² Bijv. door het tonen van een bijzondere foto of een voorwerp, Anderson, *TED-methode*, 208-209.

In de intro moet echter niet te veel onthuld worden. De clou van het verhaal mag nog niet weggegeven worden, anders zou het publiek helemaal niet meer hoeven te luisteren. Wel belangrijk is het om duidelijk de richting van de toespraak aan te geven. Het publiek moet van begin af aan weten dat er straks een interessante clou komt waarvoor het de moeite waard is om aandachtig naar de toespraak te luisteren.³¹³

Ook over het slot van de toespraak moet bewust nagedacht worden. Dat is het deel van de toespraak dat het beste herinnerd wordt door het publiek. Een zwak einde ondermijnt de hele toespraak. In het slot moet aangesloten worden bij het centrale punt van de toespraak.³¹⁴

4.1.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

Ook in de klassieke retorica wordt specifiek ingegaan op het begin en einde van een toespraak. De inleiding heeft drie doelen: de aandacht van het publiek trekken, het publiek in staat stellen het komende betoog te begrijpen en het publiek welwillend stemmen.³¹⁵

Aandacht trekken en begrip mogelijk maken liggen volgens de klassieke retorici in elkaars verlengde. Een aandachtig publiek begrijpt sneller wat de spreker wil zeggen en een begripvol publiek luistert aandachtiger. Er worden echter weinig concrete aanwijzingen gegeven om deze beide doelen van de inleiding te bereiken. Genoemde mogelijkheden zijn onder andere: expliciet om aandacht vragen, aankondigen dat er iets belangrijks verteld gaat worden en kort aangeven welke punten er behandeld zullen worden.³¹⁶

Over manieren om het publiek welwillend te stemmen is uitgebreider geschreven. Dit kan bijvoorbeeld door het publiek te prijzen. Ook kan de spreker zichzelf positief voorstellen, of juist zichzelf in een underdogpositie manoeuvreren, beide met als doel dat het publiek meer sympathie voor hem krijgt. Welwillendheid voor de eigen zaak wordt ook vergroot wanneer, in een rechtszaak, de tegenstanders in een negatief daglicht komen te staan. Het afkraken van de tegenstanders behoort daarom eveneens tot de manieren om welwillend te stemmen.³¹⁷

Het slot dient twee doelen. Ten eerste moeten de belangrijkste punten van het betoog kort herhaald worden zodat het publiek ze weer vers in het geheugen heeft (*recapitulatio*). Het is daarbij wel zaak dat dit op een aantrekkelijke manier gebeurt: “*Niets wekt namelijk meer wrevel*

³¹³ Anderson, *TED-methode*, 209-211.

³¹⁴ Anderson, *TED-methode*, 212-220. Als voorbeelden noemt hij o.a.: het hoofdpunt samenvatten, een appel doen op de hoorders en emoties aanspreken.

³¹⁵ Resp. *Attentum, docilem et benevolum facere*, Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 60-61; Quintilianus, *Opleiding*, IV.1.5.

³¹⁶ De eerste twee zijn gericht op het pakken van de aandacht, de laatste op het begrip mogelijk maken. Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 60-61.

³¹⁷ Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 61.

dan een kale herhaling, alsof de spreker twijfelt aan het geheugen van de rechters”.³¹⁸ Ten tweede moeten publiek en rechters in een dusdanige stemming gebracht worden dat ze welwillend staan tegenover de zaak van de spreker en in zijn voordeel zullen oordelen (*affectus*).³¹⁹

In de *affectus* ligt alle nadruk op het gebruik van de *pathos*. De emoties van het publiek worden aangesproken en de luisteraars worden aangespoord tot het maken van een bepaalde keuze. Diverse middelen staan de spreker daarbij tot zijn beschikking. Zo kan hij verontwaardiging opwekken bij het publiek door alle details van het misdrijf nog eens beeldend te beschrijven, waarbij eventueel zelfs het bebloede zwaard van een aanslagpleger of de open wond van een slachtoffer getoond kan worden. Medelijden kan opgewekt worden, bijvoorbeeld door in te gaan op wat een verdachte allemaal heeft moeten doorstaan of door te vertellen wat zijn familie allemaal doormaakt als gevolg van de hele zaak. Kortom, in het slot mag alles uit de kast gehaald worden in een laatste poging om de rechters en het publiek te winnen voor de eigen zaak.³²⁰

Wanneer we de inzichten uit de klassieke retorica vergelijken met de visie van Anderson valt op dat deze redelijk goed overeenkomen. Afwijkend is Anderson echter wat betreft de mogelijkheid om het publiek welwillend te stemmen in de inleiding, dit wijst hij af. “*Het doet er werkelijk niet toe hoe vereerd jij je voelt dat je daar mag staan, of dat je de vrouw van de organisator wilt bedanken. Wat je moet doen, is je publiek ervan overtuigen dat ze geen nanoseconde mogen afhaken.*”³²¹

Voor de preek als TED-talk betekent dit dat in de inleiding met name de aandacht van de hoorders getrokken, dan wel vastgehouden,³²² moet worden. Daarnaast kan een goed begrip worden bevorderd door de richting van de toespraak duidelijk te maken, zonder daarbij de clou al te verklappen. In het slot kan gebruik gemaakt worden van vormen van *recapitulatio* en *affectus*.

Op het gebied van de communicatiewetenschappen hebben taalwetenschappers Bas Andeweg en Jaap de Jong onderzoek gedaan naar de functie en de werking van de inleiding van een toespraak. Op basis van literatuuronderzoek naar de het doel van de inleiding in 42 bronnen uit de

³¹⁸ Quintilianus, *Opleiding*, VI.1.2.

³¹⁹ Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 63-64.

³²⁰ Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 64-65.

³²¹ Anderson, *TED-methode*, 200.

³²² Afhankelijk van of de hoorders geïnteresseerd zijn of niet. Hoewel Anderson (zie boven) ervan uitgaat dat het publiek dit bij een TED-talk in principe is, kan een prediker er niet bij voorbaat van uitgaan dat alle hoorders geïnteresseerd zullen zijn.

twintigste eeuw,³²³ stellen zij vast dat de klassiek retorische doelen van de inleiding nog steeds verreweg het meest genoemd worden.³²⁴

Daarbij worden verschillende adviezen gegeven om deze doelen te bereiken. De meest geadviseerde technieken om de aandacht te pakken zijn: de anekdote, de uitdagende bewering, het citaat, de vraag, de actuele invalshoek, het gebruik van humor en het benadrukken van het belang van het onderwerp. De meest genoemde manieren om begrip mogelijk te maken zijn: structuur aankondigen en de kern van de zaak noemen. De belangrijkste techniek om het publiek welwillend te stemmen is: zichzelf geloofwaardig voorstellen.³²⁵

Uit het empirisch onderzoek van Andeweg en De Jong blijkt dat luisteraars meer van een toespraak onthouden wanneer wordt begonnen met een inleiding. Opvallend is echter dat er geen significant verschil wordt gevonden tussen de types inleidingen die gebruikt kunnen worden. Of de inleiding gericht is op aandacht, begrip, of welwillendheid maakt weinig verschil.³²⁶ Het feit dat er gebruik wordt gemaakt van inleidingstechnieken blijkt dus belangrijker te zijn dan welke technieken er precies gebruikt worden.

Het belang van het begin van een toespraak wordt ook bevestigd door het empirisch onderzoek van praktisch theologen Helmut Schwier en Sieghard Gall. Zij hebben vastgesteld dat de mate waarin hoorders zich aangesproken voelen door de preek met name door de eerste twee minuten wordt bepaald. In het vervolg van de preek blijft dit nagenoeg gelijk, mits de prediker zijn preek op een vergelijkbare manier voortzet en niet met grote verassingen komt. De eerste minuten blijken daarmee van cruciaal belang te zijn voor de betrokkenheid van de luisteraars.³²⁷

Met betrekking tot het slot van een toespraak komen de aanwijzingen die vanuit de communicatiewetenschappen worden gegeven grotendeels overeen met de inzichten uit de klassieke retorica.³²⁸ Zo geven Kuenen en Wackers aan dat het slot gebruikt moet worden om een samenvatting te geven van de hoofdpunten en om daar vervolgens een conclusie uit te trekken, zodat de kernboodschap helder is voor de luisteraars. Tevens is het slot de laatste kans om een goede indruk achter te laten bij het publiek.³²⁹

³²³ Andeweg & De Jong, *Eerste minuten*, 95.

³²⁴ Andeweg & De Jong, *Eerste minuten*, 218-220. *Attentum, docilem et benevolum parare* worden in respectievelijk 81, 74 en 45% van de bronnen genoemd. Daarnaast worden incidenteel ook genoemd: contact maken, gewenning mogelijk maken, de luisteraars tot een eenheid smeden en jezelf op je gemak stellen.

³²⁵ Andeweg & De Jong, *Eerste minuten*, 222-224.

³²⁶ Andeweg & De Jong, *Eerste minuten*, 384-386, 393-395. Het lijkt daarbij zelfs weinig uit te maken of een gebruikte anekdote al dan niet relevant is voor het vervolg van de toespraak.

³²⁷ Schwier & Gall, *Predigt Hören*, 229-232.

³²⁸ Al wordt er in verhouding iets minder aandacht besteed aan het opwekken van emoties.

³²⁹ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 131-132.

Het is verstandig om het slot met signaalwoorden aan te kondigen, met name wanneer kennisoverdracht het doel is. Luisteraars blijken informatie uit het slot beter te onthouden wanneer ze weten dat er afgerond wordt. Daarnaast blijkt het expliciet trekken van een conclusie van belang bij betogende presentaties; dit werkt overtuigender dan het impliciet laten van de conclusie.³³⁰

Voor de preek als TED-talk blijkt uit deze verkenning van de communicatiewetenschappen dat een goede inleiding belangrijk is. Daarom moet een prediker extra aandacht besteden aan de inleiding van de preek; een goed begin is het halve werk. Ook het slot van de preek verdient bijzondere aandacht. Een sterk slot, waarin de kernboodschap van de preek op een duidelijke en aansprekende wijze aan de hoorders meegegeven wordt, blijkt belangrijk te zijn om het doel van de preek te bereiken.

4.1.3. Inzichten uit de homiletiek

Ook diverse homileten besteden bijzondere aandacht aan de inleiding en het slot van de preek. Buttrick acht twee zaken van belang in de inleiding: de focus van de preek moet worden duidelijk gemaakt en er moet een hermeneutische oriëntatie worden geboden.³³¹ Met focus bedoelt hij dat de hoorders gericht worden op het onderwerp van de preek, zonder daarbij de hele hoofdlijn van de preek al weg te geven. Met oriëntatie bedoelt hij dat de hoorders voorbereid worden om op een bepaalde manier naar de preek te luisteren.³³²

In vergelijking met de in de retorica genoemde functies van een inleiding valt op dat Buttrick zich alleen richt op het mogelijk maken van begrip in de inleiding. Buttrick waarschuwt zelfs expliciet voor het gebruik van aandachtstrekkers zoals anekdotes, humor, of persoonlijke verhalen. Volgens hem leidt het gebruik hiervan alleen maar af van het doel van de preek.³³³

Long begint zijn behandeling van de inleiding van een preek met de constatering dat zijn ervaring is dat de meeste hoorders verwachtingsvol naar het begin van de preek luisteren. Ze hopen een belangrijke boodschap voor hun leven te horen. Aandacht moet daarom niet zozeer

³³⁰ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 131-132.

³³¹ Buttrick, *Homiletic*, 83.

³³² Buttrick, *Homiletic*, 84-91. Buttrick geeft om dit te verhelderen het voorbeeld van preken over Jezus die over het water loopt. Een oriëntatie op de historiciteit van het verhaal levert een andere preek op dan een oriëntatie op de nabijheid van Jezus in een tijd van nood. Uit de inleiding moet al duidelijk zijn welke oriëntatie de prediker kiest.

³³³ Buttrick, *Homiletic*, 92-96.

gepakt worden in de inleiding, als wel vastgehouden.³³⁴ Daarnaast noemt hij vier taken die een inleiding moet vervullen:³³⁵

1. Er moet, impliciet of expliciet, een belofte gegeven worden aan de hoorders: een hint in welke richting de preek als geheel zich zal ontwikkelen.
2. Dit moet een belofte zijn die de hoorders graag willen ontvangen: om aandacht vast te houden moet de preek wel relevant zijn voor de hoorders.
3. De inleiding moet communicatief op hetzelfde niveau zitten als de rest van de preek: bij een affectieve preek bijvoorbeeld moet de inleidende belofte ook affectief van aard zijn.
4. De inleiding moet logisch aansluiten bij de eerstvolgende stap van de preek.

Oskamp en Geel zoeken aansluiting bij de klassieke retorica betreffende de inleiding. Deze heeft volgens hen als doel om de belangstelling te wekken van de hoorders voor het onderwerp en om vertrouwen te wekken in de spreker. Om het vertrouwen te wekken moet de prediker in de inleiding zo mogelijk iets van zichzelf laten zien.³³⁶

Met betrekking tot het slot van de preek benadrukt Buttrick dat het slot afhankelijk is van het gekozen doel van de preek: “*conclusions are governed by intention*”.³³⁷ Het slot moet dan ook zo vormgegeven worden dat eraan wordt bijgedragen het doel van de preek te bereiken.³³⁸

De intentie van een preek is echter meestal nog niet bereikt op het moment waarop het amen van de preek klinkt. Het is immers de bedoeling dat de hoorders van de preek de intentie ervan gaan waarmaken door die te verwerken in hun persoonlijk leven. Daarom moet het slot van de preek een bepaalde openheid bevatten richting de toekomst. De hoorders moeten er zelf verder mee aan de slag kunnen.³³⁹

In het slot moet de prediker volgens Oskamp en Geel niet met nieuwe informatie komen, maar enkel kort en krachtig datgene verwoorden wat hij wil dat in ieder geval blijft hangen bij de hoorders. Afhankelijk van het doel van de preek kan dat bijvoorbeeld gebeuren door de hoofdzaak samen te vatten, de hoorders aan te moedigen of een opdracht mee te geven.³⁴⁰

³³⁴ Hierin komen de visies van Long en Anderson dus overeen. Niet alle hoorders zullen echter bij voorbaat geïnteresseerd zijn. Vgl. noot 322 alsook hoofdstuk 3.4.2., met name noot 298.

³³⁵ Long, *Witness*, 177-187.

³³⁶ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 140, in 140-145 geven zij elf voorbeelden van diverse soorten inleidingen. Op vergelijkbare wijze ook: Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 166-167.

³³⁷ Buttrick, *Homiletic*, 97.

³³⁸ Als voorbeelden worden o.a. genoemd: een preek gericht op het veranderen van een levensstijl kan eindigen met een appel; een preek gericht op het prijzen van God kan eindigen met een doxologie. Buttrick, *Homiletic*, 99. Op vergelijkbare wijze ook: Long, *Witness*, 192-197.

³³⁹ Buttrick, *Homiletic*, 100-102.

³⁴⁰ Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 145-146.

Over het einde van de preek merken Härtner en Eschmann op dat een goed slot van belang is omdat dit het langst blijft hangen bij de hoorders, met name wanneer er een moment van stilte volgt direct op de preek.³⁴¹

Vergeleken met de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen valt op dat in de homiletische literatuur weinig aandacht besteed wordt aan het welwillend stemmen van de hoorders in de inleiding. Alleen Oskamp en Geel noemen deze functie kort. Het trekken van de aandacht van de hoorders en hen in staat stellen de preek te begrijpen zijn de belangrijkste doelen die voor de inleiding genoemd worden. Dit past bij de doelen die Anderson noemt voor de inleiding, aangezien hij het welwillend stemmen afwijst als onderdeel daarvan.

Een prediker zal zich in een preek als TED-talk in de inleiding dan ook moeten richten op de aandacht en het begrip van de hoorders. Het slot van de preek wordt bepaald door de intentie die de prediker heeft met deze specifieke preek. Datgene wat in elk geval moet blijven hangen bij de hoorders moet in het slot benadrukt worden.³⁴²

4.1.4. Conclusies

- De inleiding en het slot van de preek zijn bepalend voor de receptie van de gehele preek. Daarom moet de prediker bijzondere aandacht besteden aan de voorbereiding van inleiding en slot.
- Uit de klassieke retorica blijkt dat de inleiding drie doelen kan hebben: aandacht trekken, begrip mogelijk maken en welwillend stemmen. Het slot kent twee onderdelen, het herhalen van de hoofdzaak van het betoog en het emotioneren van het publiek.
- Een preek als TED-talk zal in de inleiding in principe geen gebruik maken van het welwillend stemmen van het publiek. Kenmerkend voor een TED-talk is dat in de inleiding de focus ligt op het trekken van de aandacht. Daarnaast kan ook begrip mogelijk gemaakt worden door de richting van de toespraak duidelijk te maken.
- Uit de communicatiewetenschappen blijkt dat hoorders meer onthouden van een toespraak die is begonnen met een inleiding. Tevens blijkt dat de mate waarin hoorders betrokken luisteren naar een toespraak met name in de eerste minuten wordt bepaald. Een goede inleiding blijkt dus van groot belang.
- Uit de communicatiewetenschappen blijkt ook dat het slot van een toespraak het beste wordt onthouden door de luisteraars. Daarvoor is het wel nodig dat de luisteraars

³⁴¹ Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 167.

³⁴² Zie ook hoofdstuk 1.4. over de intentie van de preek.

doorhebben dat de spreker aan het afronden is. Conclusies kunnen het beste expliciet door de spreker verwoord worden.

- Uit de homiletiek blijkt dat het trekken van de aandacht en het mogelijk maken van begrip de belangrijkste homiletische functies van de inleiding zijn. Een preek als TED-talk kan hier dan ook gebruik van maken. Het slot van een preek als TED-talk zal bepaald moeten worden door de intentie die de prediker met de preek heeft.

4.2. Beelden en andere communicatiemiddelen – de boodschap ervaren

4.2.1. Weergave van *De TED-methode*

De meest directe manier om een idee over te brengen is volgens Anderson om het publiek de boodschap zelf te laten ervaren.³⁴³ Mensen hebben vijf zintuigen waarmee tegelijkertijd op verschillende niveaus input verwerkt kan worden. Dit geeft de spreker een breed palet aan mogelijkheden om in te zetten naast en ter ondersteuning van zijn gesproken woorden. Zo kan er onder andere een demonstratie plaatsvinden, een proefje worden uitgevoerd, of gebruik gemaakt worden van muziek, geur of smaak.³⁴⁴ Een spreker mag creatief gebruik maken van alle mogelijke middelen die hem ter beschikking staan.

Het meest gebruikte ondersteunende communicatiemiddel door sprekers is beeldmateriaal, door middel van PowerPoint slides of vergelijkbare presentatiesoftware. Hier besteedt Anderson dan ook de meeste aandacht aan. Een spreker kan om diverse redenen beeldmateriaal inzetten. Zo kunnen beelden gebruikt worden om iets te tonen dat lastig in woorden te omschrijven is, iets onbekends te laten zien, een cognitieve uitleg visueel te ondersteunen of te verhelderen of als vorm van versiering bij de toespraak, want ‘het oog wil ook wat’.³⁴⁵

Beelden en andere communicatiemiddelen moeten bewust ingezet worden. Bij een aanzienlijk deel van de TED-talks wordt enkel gebruik gemaakt van gesproken woord, meer is lang niet altijd nodig om de boodschap goed over te brengen. Aanvullende input leidt de luisteraars altijd een beetje af. Zo trekt het gebruik van beeldmateriaal de aandacht deels weg van de spreker, naar het beeldscherm. Wanneer de kracht van de toespraak juist schuilt in de connectie tussen spreker en publiek is het beter om dit te voorkomen door er geen gebruik van te maken.³⁴⁶

³⁴³ Anderson, *TED-methode*, 132.

³⁴⁴ Anderson, *TED-methode*, 264-279.

³⁴⁵ Anderson, *TED-methode*, 151-152, 155-156.

³⁴⁶ Anderson, *TED-methode*, 150.

Een spreker moet er daarom voor zorgen dat de beelden wel ondersteunend zijn, maar zo min mogelijk afleiden.³⁴⁷ Als spreker ben je zelf, al sprekend, het belangrijkste instrument voor het overbrengen van je boodschap. Beeldmateriaal moet dan ook gebruikt worden om die dingen over te brengen waar de mond minder geschikt voor is. Dat betekent dat er geen, of slechts minimaal, tekst gebruikt wordt op een slide. De beeldondersteuning is vooral geschikt voor foto's, video en de weergave van belangrijke data of grafieken.³⁴⁸

4.2.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

De klassieke retorica kent logischerwijs geen bezinning op het gebruik van beeldmateriaal. Wel wordt nagedacht over het gebruik van visualiseerbare beschrijvingen. Dat valt onder de stijltechniek van de *evidentia*, of aanschouwelijkheid. Quintilianus schrijft daarover: “*Een redevoering heeft te weinig effect (...) als zij haar werking slechts op de oren [van de rechter] uitoefent (...), in plaats van dat het tot leven komt en voor zijn geestesoog verschijnt*”.³⁴⁹ In principe gaat het hierbij dus om beeldend spreken. In hoofdstuk 4.1.2. is echter reeds gebleken dat hierbij soms, met name in een emotionerend slot van een toespraak, ook gebruik gemaakt kan worden van een concrete demonstratie.

Een geschikte manier om aanschouwelijkheid te bereiken is: sprekende details vermelden. Zo geeft Quintilianus als voorbeeld een aanschouwelijke beschrijving van een decadent diner: “*Ik zag voor me hoe sommigen binnenkwamen, anderen vertrokken, sommigen wankel van de wijn, anderen nog gapend na het drinkgelag van de vorige avond. De vloer was smerig, glibberig van de wijn, bedekt met verlepte kransen en visgraten*”.³⁵⁰

Kuenen en Wackers gaan vanuit de communicatiewetenschappen in op het gebruik van beeldmateriaal in een toespraak. Zij stellen dat het belangrijk is om beeldmateriaal te gebruiken omdat beelden, op een directere manier dan woorden, duidelijk maken wat bedoeld wordt. Daarnaast helpen beelden om een toespraak te verlevendigen, wat er weer aan bijdraagt dat de toespraak beter onthouden wordt.³⁵¹

³⁴⁷ Afleiding zoveel mogelijk voorkomen kan door de slides simpel en overzichtelijk te houden met één idee per slide. Ook moeten de slides niet in beeld blijven staan wanneer er niets meer over gezegd wordt, dan kan beter overgeschakeld worden naar een lege dia. Anderson, *TED-methode*, 151.

³⁴⁸ Anderson, *TED-methode*, 151-155.

³⁴⁹ Quintilianus, *Opleiding*, VIII.3.62.

³⁵⁰ Quintilianus, *Opleiding*, VIII.3.66. Vgl. Braet, *Retorische kritiek*, 109-110.

³⁵¹ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 85.

Uit cognitief onderzoek, gericht op kennisoverdracht, blijkt dat de hersenen twee verschillende stromen van input naast elkaar gebruiken om informatie te verwerken.³⁵² De eerste stroom wordt gevormd door de verbale informatie, die we door horen en lezen binnenkrijgen. De tweede stroom bestaat uit de non-verbale, visuele informatie. De verwerkingscapaciteit van de hersenen voor beide stromen is beperkt, maar beide vormen van input kunnen wel tegelijk verwerkt worden. De hersencapaciteit wordt optimaal benut wanneer beide systemen tegelijk aangesproken worden en zij gezamenlijk hetzelfde onderwerp verwerken. Een goede integratie van visualisaties en tekst zal er daarom voor zorgen dat het publiek gemakkelijker de informatie uit de toespraak opneemt.³⁵³

Bij onderwijzende (delen van) toespraken loont het dus om gebruik te maken van visuele ondersteuning, bijvoorbeeld door middel van PowerPoint slides of vergelijkbare presentatiesoftware. Van belang is daarbij wel dat de slides niet vol staan met tekst, dan zou nog steeds enkel verbale input gegeven worden.³⁵⁴

Het visuele systeem treedt ook in werking wanneer een luisteraar in zijn hoofd dingen visualiseert. Dat betekent dat een spreker, door concreet voorstelbare voorbeelden te gebruiken en door beeldend te spreken ook zonder beelden te laten zien toch beide systemen kan aanspreken.³⁵⁵

Voor de preek als TED-talk betekent dit dat de prediker aan de hoorders zowel verbale als visuele input kan geven. Een passende combinatie van beide helpt de hoorders om de preek beter te onthouden. Met name bij onderwijzende preken is het daarom van belang om gebruik te maken van visuele ondersteuning. Naast concreet beeldmateriaal blijkt ook beeldend spreken en het gebruik van concrete visualiseerbare voorbeelden een manier te zijn om de hoorders visuele input te geven.

4.2.3. Inzichten uit de homiletiek

In de homiletiek is relatief weinig aandacht voor het gebruik van beeldmateriaal tijdens de preek. Meer aandacht wordt besteed aan het gebruik van gesproken illustraties. Buttrick bijvoorbeeld gaat in zijn hoofdstuk over illustraties alleen in op vormen van beeldend spreken. Door het gebruik van voorbeelden en gesproken illustraties kan volgens Buttrick in de preek extra nadruk

³⁵² De zogenaamde *Dual Coding Theory*, ontwikkeld door Allen Paivio. Vgl. Paivio, *Mental representations*, met name 53-83.

³⁵³ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 86; Mayer & Moreno, 'Nine Ways', 44. Vgl. ook Blokzijl & Andeweg, 'Effectiviteit', 108-124.

³⁵⁴ Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 105-109. Vgl. ook Gardner e.a., 'Common Use', 331-345.

³⁵⁵ Clark & Paivio, 'Dual Coding', 175. Daarmee blijkt ook de boven besproken klassiek retorische stijltechniek van de *evidentia* geschikt om het publiek van visuele input te voorzien.

gelegd worden. Hoorders onthouden de beeldende delen van de preek extra goed. Daarom moeten juist de belangrijkste punten van de preek door middel van voorbeelden en illustraties gemarkeerd en versterkt worden. Daarbij waarschuwt Buttrick voor een gebruik van teveel verschillende beelden. Beter is het één sterk beeld te gebruiken en dit ook uit te werken dan meerdere beelden kort de revue te laten passeren. Het gebruik van teveel beelden leidt de hoorders af van de hoofdlijn van de preek.³⁵⁶

De Leede en Stark gaan met name in op het gebruik van gesproken illustraties. De kracht van het gebruik daarvan is volgens hen dat hoorders op een andere manier aangesproken worden dan in uitleggende of betogende delen van de preek. De verbeelding, het gevoel en de intuïtie worden door het gebruik van beeldtaal aangesproken.³⁵⁷ Zij noemen drie manieren waarop illustraties gebruikt kunnen worden in een preek:³⁵⁸

1. Als pakkend voorbeeld: een kort voorbeeld als aandachtstrekker, om de preek te verfraaien of als vorm van verheldering bij een uitleg.
2. Als identificatie-potentieel: een illustratie bij de boodschap, zodat de hoorders zich met het voorbeeld kunnen identificeren en ze de inhoud van de boodschap op zichzelf kunnen betrekken.
3. Als concretisering: om de hoorders te helpen de boodschap in de praktijk te brengen door voorbeelden mee te geven.

Het gebruik van gesproken illustraties moet volgens hen voldoen aan vijf voorwaarden:³⁵⁹

1. Een heldere analogie: de beeldovereenkomst moet overtuigend zijn.
2. Een parallelle structuur: inhoud en sfeer van het voorbeeld moeten passend zijn bij de aan de orde zijnde Bijbeltekst.
3. Passend bij de boodschap: inhoud en sfeer van het voorbeeld moeten passend zijn bij de verkondigde boodschap.
4. Weten van waarom en waartoe: de prediker moet de voorbeelden bewust gebruiken. Omdat beeldtaal krachtig is en spreekt op het gevoelsniveau luistert dit nauw.
5. *Sensory language*: de prediker moet de uitwerking van een voorbeeld kunnen aanvoelen, onder andere om misbruik door manipulatief gebruik van beelden te voorkomen.

Het gebruik van beeldmateriaal wordt door De Leede en Stark kort besproken. Ook dit is een manier om de preek te illustreren. Voorwaarde voor het inzetten van non-verbale

³⁵⁶ Buttrick, *Homiletic*, 135-138.

³⁵⁷ De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 215. Op een vergelijkbare wijze ook: Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 137.

³⁵⁸ De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 217-222.

³⁵⁹ De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 225-226.

communicatiemiddelen is dat het de functie van de preek dient. Het gebruik van beeldmateriaal draagt het risico in zich dat het te veel vastlegt: er blijft geen ruimte meer over voor de verbeelding van de hoorders.³⁶⁰

Ook Long gaat, zij het kort, in op het gebruik van beeldmateriaal. Het mag volgens hem gebruikt worden, al moet het gesproken woord altijd het belangrijkste zijn in een preek. Hij gebruikt als stelregel voor het gebruik van beeldmateriaal: “*if the visual supports the spoken word, use it; if the visual replaces the spoken word, eliminate it*”.³⁶¹

Het gebruik van beeldtaal blijkt in de homiletiek dus aangeraden te worden, het is een belangrijke aanvulling op uitleggende en betogende delen van de preek omdat een illustratie de hoorders in de modus van de verbeelding en de beleving brengt. Voor het gebruik van beeldmateriaal om dit te bereiken is echter slechts weinig aandacht.³⁶²

Opvallend is dat de doelen waarvoor beeldtaal gebruikt kan worden, zoals die genoemd worden door bijvoorbeeld De Leede en Stark,³⁶³ niet wezenlijk afwijken van de doelen die Anderson noemt om beeldmateriaal en overige communicatiemiddelen in te zetten. De aandacht trekken van de hoorders, de preek verfraaien, een uitleg verhelderen, een identificatiefiguur bieden of concretisering tonen; het zou allemaal ook door middel van foto, video of andere non-verbale communicatiemiddelen geboden kunnen worden.

Voor een preek als TED-talk betekent dit dat er ruimte is om diverse communicatiemiddelen in te zetten.³⁶⁴ Voor alle illustraties die op dergelijke wijze geboden worden geldt echter wel, net als voor gesproken illustraties, dat ze gepast moeten zijn en bewust ingezet moeten worden. De vijf voorwaarden waaraan een illustratie moet voldoen zoals De Leede en Stark die formuleren, alsook de stelregel van Long, kunnen nuttig zijn om te beslissen of een bepaald communicatiemiddel gebruikt kan worden.

³⁶⁰ De Leede & Stark, *Ontvouwen*, 251-252.

³⁶¹ Long, *Witness*, 235-236.

³⁶² Vgl. ook: De Vries, *Beamergebruik in de kerk*, 9; De Wolf, ‘De beamer in de eredienst’, 27. Beide zijn uitgesproken positief over het gebruik van de beamer in de kerk, tijdens de preek past volgens hen echter terughoudendheid. De beamer kan goed gebruikt worden, maar alleen wanneer het gebruik ervan ondersteunend is aan de preek.

³⁶³ Op vergelijkbare wijze ook Long, *Witness*, 218-219.

³⁶⁴ Zie hoofdstuk 5.2.3. over de vraag of je beeldmateriaal wel in moet willen zetten bij de preek in een gereformeerde eredienst.

4.2.4. Conclusies

- Het gebruik van beelden en andere non-verbale communicatiemiddelen kan de hoorders helpen om de boodschap van een preek als TED-talk te ervaren, doordat dit de hoorders in de modus van de verbeelding en de beleving brengt.
- Vanuit de communicatiewetenschappen blijkt dat de inhoud van een toespraak beter wordt onthouden wanneer er zowel verbale als visuele input gegeven wordt.
- Ook blijkt vanuit de communicatiewetenschappen dat visuele input zowel gegeven kan worden door beeldmateriaal te tonen, als door beeldend te spreken.
- Uit de klassieke retorica blijkt dat het gebruik van de stijltechniek van de *evidentia* een manier is om beeldend te spreken.
- Vanuit de homiletiek blijkt dat beeldend spreken een manier is om de hoorders aan te spreken op het niveau van de verbeelding en de beleving.
- In de homiletiek is weinig aandacht voor het gebruik van beeldmateriaal en andere non-verbale communicatiemiddelen. De hoofdlijn is dat deze gebruikt mogen worden, mits dit bewust en op gepaste wijze gebeurt.

4.3. De voordracht – levendig en aansprekend

4.3.1. Weergave van *De TED-methode*

Ten slotte gaat Anderson in op diverse kenmerken van een aantrekkelijke voordracht. Het liefst heeft hij dat de spreker de tekst van zijn TED-talk volledig uitschrijft en uit het hoofd leert, zodat hij zonder hulp van aantekeningen of papier op het podium kan staan.

Een voordeel van helemaal uitschrijven is dat er zo efficiënt mogelijk met de beschikbare spreektijd omgegaan wordt. In een TED-talk van hooguit achttien minuten doet elk woord ertoe om de boodschap over te brengen. Door de tekst uit het hoofd te leren wordt voorlezen voorkomen. Daarbij moet de spreker zich de tekst zo eigen maken dat de voordracht niet ‘opzeggend’ overkomt.³⁶⁵

Niet elke toespraak rechtvaardigt echter een dusdanig uitgebreide investering in de voorbereiding. Daarnaast is het een vorm die niet bij elke spreker past. Daarom kan er ook voor gekozen worden om te spreken aan de hand van aantekeningen of een meegebrachte tekst.³⁶⁶

Anderson beveelt aan om zo open en kwetsbaar mogelijk op het podium te staan. Dit verkleint de afstand tussen spreker en luisteraars en bevordert de connectie. Ook helpt het de

³⁶⁵ Anderson, *TED-methode*, 172-178,186. Anderson schat de tijd die nodig is voor het dusdanig inoefenen van een toespraak op zeker vijf à zes uur.

³⁶⁶ Anderson, *TED-methode*, 171-172,180-182.

luisteraars om zich open te stellen voor de boodschap van de spreker.³⁶⁷ De afstand wordt juist vergroot wanneer gesproken wordt vanachter een massieve kathedr. Wanneer een spreker tekst bij de hand wil hebben kan daarom beter gekozen worden voor het gebruik van tekstkaartjes of van een smal en transparant kathedr.³⁶⁸

Om levendig te spreken moet een spreker ook zijn stem en lichaam goed gebruiken. Een spreker moet variëren in stemgebruik, door verschil te maken in volume, toonhoogte, tempo en klankkleur. Tevens mogen emoties doorklinken in de stem en kan de spreker bewegingen en gebaren gebruiken om nadruk te geven aan hetgeen hij zegt. Als het goed is praat de spreker over zijn eigen passie, dat mag hoorbaar en zichtbaar zijn in de presentatie.³⁶⁹

4.3.2. Inzichten uit de klassieke retorica en de communicatiewetenschappen

De voordracht is van groot belang in de klassieke retorica. Zo schrijft Cicero bijvoorbeeld: “*De voordracht – ik herhaal het – geeft bij het spreken de doorslag. Zelfs een overigens heel begaafd redenaar kan onbeduidend lijken, als het hem hieraan ontbreekt, terwijl een matig spreker die hiermee gewapend is het vaak van de beste redenaars kan winnen*”.³⁷⁰

Een spreker moest, bijna als een toneelspeler, het publiek met zijn toespraak bescapelen. De spreker stond daarbij helemaal zichtbaar op een plein of podium. Er werd geen gebruik gemaakt van een spreekgestoelte of lessenaar en de spreker sprak in de regel zonder tekst of aantekeningen bij de hand te hebben.³⁷¹

Om zonder aantekeningen te kunnen spreken moest de redenaar zijn toespraak uit het hoofd leren. De hele voorbereiding van de toespraak is voor niets geweest wanneer de spreker eenmaal op het podium de tekst niet meer weet. Volgens Quintilianus verdient het daarbij de voorkeur om de toespraak woord voor woord uit het hoofd te leren. Wanneer daarvoor de tijd echter ontbreekt kan de spreker er ook voor kiezen om alleen de hoofdlijn uit zijn hoofd te leren en op basis daarvan ter plekke de woorden te improviseren.³⁷²

Ook een uit het hoofd geleerde toespraak moet echter niet overkomen alsof het helemaal van tevoren bedacht is: “*Je wordt zelf immers meer bewonderd en de rechter is minder op zijn*

³⁶⁷ Anderson, *TED-methode*, 170,238-240.

³⁶⁸ Anderson, *TED-methode*, 240-247. Vgl. ook hoofdstuk 3.1. over het maken van connectie.

³⁶⁹ Anderson, *TED-methode*, 252-261.

³⁷⁰ Cicero, *De ideale redenaar*, III.213. Aristoteles vond eigenlijk dat de voordracht niet uit zou mogen maken. Een debat zou louter op grond van de feiten gevoerd moeten worden. Ook hij moet echter bekennen dat in de praktijk een goede voordracht van groot belang blijkt te zijn. Aristoteles, *Retorica*, 1403 b 31-1404 a 10.

³⁷¹ Braet, *Retorische kritiek*, 141.

³⁷² Quintilianus, *Opleiding*, XI.2.44-49.

hoede voor woorden waarvan hij niet vermoedt dat ze allang klaarlagen om hem te treffen. Een van de belangrijkste dingen waarop we tijdens de voordracht moeten letten is dan ook, dat we zinnen (...) bijna losjes uitspreken en dat we herhaaldelijk de indruk wekken na te denken en te aarzelen”.³⁷³ Zo komt de toespraak over alsof hij geïmproviseerd is.

Quintilianus gaat ook uitgebreid in op de voordracht van de toespraak.³⁷⁴ De voordracht bestaat volgens hem uit twee elementen, de stem en de gebaren. Met de stem worden de oren van het publiek aangesproken, met gebaren de ogen.³⁷⁵

Het stemgebruik van de spreker moet foutloos en goed verstaanbaar zijn. Daarnaast moet het aantrekkelijk zijn om naar te luisteren. Dit kan bereikt worden door voor afwisseling te zorgen in de voordracht en monotoon spreken te voorkomen.³⁷⁶

Met betrekking tot het maken van gebaren loopt Quintilianus het hele lichaam langs. Alle ledematen doen mee in de voordracht. Het hoofd, met de mimiek, en de handen zijn echter de belangrijkste lichaamsdelen: “Zonder handen zou de voordracht verminkt en invalide zijn”.³⁷⁷ Door de mimiek van de spreker worden de emoties overgebracht op het publiek. De mimiek moet kloppen bij de gesproken woorden en bij de gebaren.³⁷⁸

Over het geheel genomen moet de voordracht gepast zijn. Of een bepaalde voordracht gepast kan zijn is afhankelijk van zowel de context als het onderwerp van de toespraak. Het maakt bijvoorbeeld uit of een toespraak gericht is tot het volk of tot de keizer, alsook of het onderwerp vrolijk dan wel verdrietig is.³⁷⁹ De spreker moet zijn voordracht dus aanpassen aan de situatie waarin hij spreekt.

Wanneer we de richtlijnen van Quintilianus voor de voordracht vergelijken met die van Anderson valt op dat zij verrassend sterk overeenkomen. De voorkeur voor uit het hoofd spreken, het volledig zichtbaar zijn als spreker en het levendig gebruikmaken van stem en gebaren: het zijn allemaal punten waarop de visie van Anderson overeenkomt met die van de klassieke retorica. Ook in het grote belang dat gehecht wordt aan een aansprekende voordracht stemmen beide overeen.

³⁷³ Quintilianus, *Opleiding*, XI.2.47.

³⁷⁴ Leeman & Braet, *Klassieke retorica*, 125-127.

³⁷⁵ Quintilianus, *Opleiding*, XI.3.14.

³⁷⁶ Quintilianus, *Opleiding*, XI.3.30-44.

³⁷⁷ Quintilianus, *Opleiding*, XI.3.85.

³⁷⁸ Quintilianus, *Opleiding*, XI.3.68-72.

³⁷⁹ Quintilianus, *Opleiding*, XI.3.150-152.

De verkenning van de communicatiewetenschappen laat zien dat er, met betrekking tot de richtlijnen voor een goede voordracht, niet zoveel veranderd is ten opzichte van de klassieke retorica.

Ook hier worden sprekers aangemoedigd om uit het hoofd te spreken. Het spreken moet zo natuurlijk mogelijk overkomen.³⁸⁰ Daarom raden Kuenen en Wackers aan om de hoofdlijn van de toespraak goed te leren en vervolgens daarmee te gaan oefenen, om zo het geheel van de toespraak op een natuurlijke manier te leren.³⁸¹

Het maken van gebaren is van belang tijdens de toespraak. Adam Kendon, gespecialiseerd in de studie naar menselijke gebaren, stelt dat woorden en gebaren samenwerken in de communicatie. Een goede combinatie van verbale en visuele communicatie in woord en gebaar maakt dat een spreker zo goed mogelijk begrepen wordt.³⁸² Wanneer woord en gebaar niet congruent zijn met elkaar, blijkt begrip juist bemoeilijkt te worden.³⁸³

Kendon onderscheidt diverse typen gebaren die een toegevoegde waarde hebben in de communicatie.³⁸⁴ Op hoofdlijnen is dit te verdelen in drie groepen:³⁸⁵

1. Gebaren die niet noodzakelijk zijn voor begrip, maar wel een visueel element toevoegen. Bijvoorbeeld naar beneden wijzen terwijl je vraagt: ‘weet jij dat wij een kelder hebben?’.
2. Gebaren die noodzakelijk zijn voor begrip. Bijvoorbeeld wanneer een bepaalde grootte uitgebeeld wordt terwijl je zegt: ‘de doos is zo groot’.
3. Gebaren die een extra begripselement toevoegen. Bijvoorbeeld wanneer je zegt: ‘ik gooide de bal’ terwijl je ondertussen met gebaren uitbeeldt op welke wijze je de bal gooide.

Om ervoor te zorgen dat de communicatie optimaal overkomt op het publiek is het nodig dat de gebaren van de spreker goed zichtbaar zijn. Het gebruik van een katheders bemoeilijkt dan ook de communicatie omdat het een barrière plaatst tussen spreker en publiek waardoor hij minder goed zichtbaar is. Voor een spreker kan dit prettig zijn, het voelt veiliger, maar de impact van de boodschap op het publiek wordt erdoor beperkt. De algehele interactie tussen spreker en publiek vermindert.³⁸⁶

³⁸⁰ Vgl. hoofdstuk 3.1. over het maken van connectie met de hoorders. Daarvoor is het nodig dat de spreker authentiek, spontaan en ‘niet gemaakt’ overkomt.

³⁸¹ De hele toespraak uit het hoofd leren is alleen raadzaam als de spreker over acteertalent beschikt, anders komt het al snel erg gemaakt over. Kuenen & Wackers, *Presenteren*, 32.

³⁸² Kendon, *Gesture*, 174.

³⁸³ Kelly e.a., ‘Two sides’, 265-266.

³⁸⁴ Vgl. Kendon, *Gesture*, 176-198.

³⁸⁵ Kendon, *Gesture*, 175.

³⁸⁶ Wiertzema & Jansen, *Spreken*, 115.

Voor de preek als TED-talk betekent dit dat de prediker het best uit zijn hoofd kan preken zonder gebruik te maken van een kathedr. Zo kan hij maximaal connectie maken met zijn hoorders en komen zijn woorden het best over. Omdat dit niet bij elke spreker past en niet in elke situatie mogelijk of gewenst is, kan er in de praktijk ook voor gekozen worden om wel tekst bij de hand te hebben en een kathedr te gebruiken. Vanuit retorisch en communicatief oogpunt geldt echter: hoe minder tekst en hoe kleiner de kathedr, hoe beter.

Met betrekking tot het maken van gebaren is opmerkelijk dat dit zowel vanuit de klassieke retorica als vanuit de communicatiewetenschappen wordt gerekend tot de visuele communicatie. Het samenwerken van stem en gebaar sluit daarmee aan bij de in hoofdstuk 4.2. besproken noodzaak om luisteraars zowel verbale als visuele input te geven. Het maken van gebaren kan dus een extra manier zijn om beeldend te spreken.

4.3.3. Inzichten uit de homiletiek

Ook in de homiletiek is nagedacht over de voordracht, al gebeurt dit niet heel uitgebreid. Of een prediker al dan niet gebruikmaakt van papieren tekst of aantekeningen tijdens zijn voordracht wordt over het algemeen aan de voorkeur van de prediker overgelaten; elke vorm heeft zijn eigen voor- en nadelen. Het gaat erom dat de prediker zich prettig voelt bij de gekozen vorm zodat hij zo vrij en authentiek mogelijk kan spreken en zo goed mogelijk de boodschap kan overdragen: *“In preaching, we seek to say something important to other people, and whatever written helps we take with us into the pulpit should be designed to support that action”*.³⁸⁷

Over de gepaste wijze van voordracht in stem en gebaar bestaat weinig meningsverschil tussen de diverse homileten. Het stemgebruik moet afwisselend zijn in toonhoogte, tempo, volume en intonatie, al moeten uitersten daarbij vermeden worden. Het gaat erom dat de stem natuurlijk klinkt, dus niet monotoon en geen overdreven stemgebruik. Ook de mimiek en gebaren moeten vooral natuurlijk en ongekunsteld zijn. Bij een spreker die zich op zijn gemak voelt zal dit haast als vanzelf gebeuren.³⁸⁸

De algemene vooronderstelling in de homiletiek is dat er vanaf een kansel of vanachter een kathedr gepreekt wordt. Het belang van zichtbaarheid wordt wel benoemd, maar daarbij is dus vooral gedacht aan de zichtbaarheid van het gezicht en van de handen.³⁸⁹

³⁸⁷ Long, *Witness*, 226-228, citaat op 227. Op vergelijkbare wijze ook: Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 141-145; De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 248-250;.

³⁸⁸ Härtner & Eschmann, *Predigen lernen*, 146-150; Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 171-175.

³⁸⁹ Zo Oskamp & Geel, *Concreet en beeldend*, 174.

Deze homiletische bezinning levert weinig nieuwe informatie op. Ook in de homiletiek wordt aansluiting gezocht bij de retorica en de communicatiewetenschappen, zij het dat er wat minder stellig wordt gesproken. Het lijkt voldoende te zijn wanneer de prediker zich ergens prettig bij voelt.

Voor de preek als TED-talk is dit aan de magere kant. Kenmerkend voor een TED-talk is immers dat de spreker zich gedegen voorbereidt op een goede voordracht. Een prediker zou dit voor een preek als TED-talk ook moeten doen.

4.3.4. Conclusies

- Bij een preek als TED-talk zal de prediker werk moeten maken van zijn voordracht.
- Uit de retorica en communicatiewetenschappen blijkt dat het voor een goede voordracht van belang is om:
 - de toespraak goed te oefenen, zodat er liefst uit het hoofd gesproken kan worden;
 - geen, of een zo klein mogelijke, kathedr te gebruiken. Dit versterkt de connectie tussen spreker en publiek en zorgt ervoor dat gebaren goed overkomen;
 - ondersteunende gebaren te maken en daarmee het publiek van visuele input te voorzien;
 - op een levendige, natuurlijke wijze te spreken.

5. Reflectie en evaluatie: theologische beoordeling van de methode van de TED-talk

In de hoofdstukken twee tot en met vier zijn de diverse kenmerken van de methode van de TED-talk geanalyseerd. Om te kunnen beoordelen of, en zo ja op welke wijze deze methode gebruikt kan worden als preekvorm is het eerst nodig om terugkijkend op deze hoofdstukken vast te stellen wat de kern van de methode is. Dit zal in hoofdstuk 5.1. gedaan worden.

Vervolgens is een kritische theologische reflectie en evaluatie noodzakelijk. De methode van de TED-talk is immers een seculiere methode en niet ontworpen met het oog op de preekpraktijk. Deze reflectie en evaluatie zal plaatsvinden op basis van de in hoofdstuk één gegeven preekdefinitie. Een preek is:

*Het op basis van de Bijbel verkondigde goede nieuws van God,
gesproken door een geroepen getuige,
met het oog op de in de eredienst aanwezige hoorders,
in de overtuiging dat God zelf door onze menselijke woorden heen wil spreken.*

In hoofdstuk 5.2. zal ingegaan worden op de punten waar het schuurt tussen de preek en de TED-talk. Hier worden de bezwaren besproken tegen het gebruik van de methode van de TED-talk voor de prediking. Op deze punten is theologische discussie nodig en wellicht heeft de methode van TED hier correctie of nuancering, voordat zij kan worden gebruikt als preekvorm.

Vervolgens zal in hoofdstuk 5.3. ingegaan worden op enkele aspecten van de preek waar de methode van TED logischerwijs geen aandacht aan schenkt omdat het een seculiere methode is. Dit zijn punten die geen belemmering vormen om de TED-talk methode te gebruiken als preekvorm, mits de theologische input als aanvulling meegenomen wordt.

5.1. Typering van de methode van de TED-talk

De methode van TED is samen te vatten in twee stellingen:

1. In de TED-talk wordt één centraal idee overgebracht.
2. De spreker moet er alles aan doen om dat ene idee zo goed en aantrekkelijk mogelijk over te brengen op de luisteraars.

Stelling één volgt uit de hoofdstukken 2.1. en 2.2. De kern van elke toespraak wordt gevormd door één centraal idee. Dit idee moet verwoord kunnen worden in een nieuwsgierig makende stelling van hooguit vijftien woorden. Het idee bepaalt de inhoud van de toespraak. Alles wat niet bijdraagt aan het overbrengen van het centrale idee hoort niet thuis in de toespraak.

Ook de tijdslimiet van achttien minuten is afgestemd op het overbrengen van slechts één centraal idee. Achttien minuten is voldoende om één hoofdpunt uit te leggen, uit te werken en toe te passen. Voor interessante uitweidingen en zijpaden blijft weinig ruimte over.

Stelling twee volgt uit de diverse geanalyseerde kenmerken van de TED-talk. Uit hoofdstuk 2.2. blijkt dat de structuur van de TED-talk ten dienste staat van het overbrengen van het ene centrale idee. Uit hoofdstuk 3.1. blijkt dat de spreker een vertrouwensband met het publiek op moet bouwen zodat de luisteraars zich openstellen voor zijn woorden. Uit de hoofdstukken 3.2., 3.3. en 3.4. blijkt dat de verhalen, de uitleg en de overtuigingsmiddelen die de prediker gebruikt, bewust worden ingezet om het centrale punt over te brengen. Uit hoofdstuk 4.1. blijkt dat inleiding en slot zo vormgegeven moeten worden dat de aandacht van de hoorders gepakt wordt en zij zo duidelijk mogelijk het centrale idee mee kunnen krijgen. Uit hoofdstuk 4.2. blijkt dat alle communicatiemiddelen die bijdragen aan het overbrengen van het hoofdpunt ingezet mogen worden. Uit hoofdstuk 4.3. blijkt dat de hele performance van de spreker in dienst staat van het zo goed mogelijk overbrengen van het centrale punt.

Al met al kan gesteld worden dat een spreker bij een TED-talk alle mogelijke middelen mag inzetten die hem ter beschikking staan om zijn boodschap over te brengen. De methode van de TED-talk maakt daarbij vrijuit gebruik van de inzichten uit de retorica en de communicatiewetenschappen. Voorwaarde is wel dat de spreker niet manipulatief wordt. Uiteindelijk is de toespraak als het ware een cadeau aan de luisteraars. De spreker biedt het publiek met zijn idee iets waardevols aan. In zijn toespraak moet de spreker er werk van maken om dit waardevolle cadeau ook zo mooi mogelijk te verpakken, zodat de luisteraars het graag willen aannemen.

5.2. Theologische discussie naar aanleiding van de methode van de TED-talk

De typering van de TED-talk laat zien dat de methode zich kenmerkt als: vlot, dynamisch, informeel en aantrekkelijk vormgegeven. Daarmee sluit het goed aan bij de wensen van de huidige tijd.³⁹⁰

Eenzijds is dit positief. Het maakt dat de TED-talk bij uitstek een methode is waarin gesproken wordt ‘met het oog op de hoorders’, hetgeen ook in de preekdefinitie is aangemerkt als een kenmerk van de preek. Anderzijds is echter de vraag te stellen of hierin niet te veel aansluiting gezocht wordt bij de moderne tijd om gebruikt te kunnen worden als preekvorm. De preek is immers geen modeartikel, die met elke nieuwe hype een geheel nieuwe vorm moet krijgen.

Concreet zijn er drie aspecten van een TED-talk waarbij de vraag opkomt of het theologisch verantwoord is om te preken op de wijze van de TED-talk:

³⁹⁰ Vgl. Schnabel, *Sociaal cultureel rapport 2004*, 47-64. De TED-talk past met name bij de genoemde informalisering en intensivering van de samenleving.

1. De focus op één centraal idee binnen achttien minuten.
2. De nabijheid en gelijkwaardigheid tussen spreker en publiek.
3. De open houding ten opzichte van het gebruik van non-verbale communicatiemiddelen.

Deze drie aspecten zal ik kritisch evalueren. Vervolgens zal ik aan de hand van de uitkomsten van deze evaluatie beoordelen of de methode van de TED-talk gebruikt kan worden als vorm voor de prediking.

5.2.1. Hoeveel tijd mag de verkondiging van Gods goede nieuws krijgen?

Een TED-talk focust zich op één centraal thema binnen een tijdsbestek van achttien minuten,³⁹¹ maar is dat ook in een preek te doen?

Met betrekking tot de achttien minuten stelregel is in hoofdstuk 2.1.3. reeds opgemerkt dat een preek een zekere rust en redundantie moet bevatten om de hoorders de tijd te geven om de preek in zich op te nemen en te verwerken. Het doel van een preek mag niet zijn dat deze zo snel mogelijk weer afgelopen is. Er is tijd en rust nodig om de Bijbeltekst uit te leggen, Gods goede nieuws te verkondigen en het toe te passen op de levens van de hoorders. Tevens bleek in hoofdstuk 2.1.2. dat er uit de verkenning van de communicatiewetenschappen geen redenen volgden om te stellen dat de beperkte preektijd op zich, leidt tot betere preken.

Dit maakt dat de preek als TED-talk geen preekvorm kan zijn die geschikt is om voor elke preek te gebruiken. De preek is gedefinieerd als ‘verkondiging van Gods goede nieuws’. Dit kan en mag langer dan achttien minuten duren.

Toch zijn er ook situaties denkbaar waarin het nodig of wenselijk kan zijn om kort en krachtig te preken. Te denken valt bijvoorbeeld aan: een huwelijksdienst, een avondmaalsdienst waarin de avondmaalsviering veel tijd in beslag neemt, een jeugd- of zoekersdienst of een eredienst waarin bewust meer tijd en ruimte wordt gemaakt voor aanbiddingsliederen, een moment van stilte, gebed of onderlinge reflectie. Daarnaast kan er ook met het oog op specifieke hoorders gekozen worden voor een kortere preek. Er zijn hoorders met een korte aandachtsspanne³⁹² en niet elke hoorder zal beschikken over voldoende motivatie om een lange preek aan te horen. Ten behoeve van hen kan een prediker ervoor kiezen om korter te preken. In dergelijke gevallen kan de preek als TED-talk een geschikte vorm zijn om te gebruiken.

Voorwaarde daarbij is wel dat de Bijbeltekst, waarop de specifieke preek gebaseerd is, het toestaat dat er in de preek één thema centraal gesteld wordt. Het is kenmerkend voor de TED-

³⁹¹ Zie hoofdstuk 2.1. en 2.2.

³⁹² In hoofdstuk 2.1.2. bleek dat dit o.a. komt door het fysieke verschil in capaciteit van het cognitief werkgeheugen.

talk dat er één centraal idee overgebracht wordt op de luisteraars. In hoofdstuk 2.2.3. bleek vanuit de homiletiek dat niet elke Bijbeltekst, of elk bijbels thema, zich leent om in één boodschap gevat te worden. Met name verhalende,³⁹³ beeldende en dichterlijke teksten kunnen hiervoor ongeschikt zijn. Dit omdat dergelijke ‘open teksten’ bij de hoorders verschillende associaties oproepen die niet goed onder één noemer te krijgen zijn.

Uit het exegetisch werk van de prediker zal daarom eerst moeten blijken dat er uit de Bijbeltekst één kernboodschap naar voren komt die in de preek behandeld kan worden. Indien dit het geval is kan de prediker ervoor kiezen om de preek vorm te geven als TED-talk.³⁹⁴

5.2.2. Afstand en nabijheid in de verkondiging

Bij een TED-talk staat de spreker letterlijk en figuurlijk dichtbij het publiek. Door kwetsbaar en open op het podium te staan en door connectie te maken met het publiek komen spreker en hoorders op gelijk niveau te staan.³⁹⁵ Deze gelijkwaardigheid tussen spreker en hoorders is kenmerkend voor de methode van TED. Dit past bij de informele sfeer op een TED-conferentie, Anderson omschrijft de sfeer als: ‘samen op een uitje zijn’.³⁹⁶

Deze sfeer komt niet overeen met de sfeer waarin de preek klinkt. De preek is gedefinieerd als vorm van ‘verkondiging’. De bijbelse notie van de verkondiging impliceert dat de prediker niet namens zichzelf spreekt, maar woorden van Godswege meedeelt aan de hoorders.³⁹⁷ Voor de prediker betekent dit dat hij niet altijd dichtbij de hoorder kan staan. Er zijn woorden van Godswege die vragen om een stuk afstand tussen prediker en hoorder.

De Leede en Stark benoemen diverse rollen die een prediker kan aannemen: heraut, gesprekspartner, gids, verhalenverteller, inwijder,³⁹⁸ leraar, apologeet, profeet en pastor.³⁹⁹ De verschillende rollen impliceren ook een verschillende mate van afstand/nabijheid tussen prediker en hoorder. Zo zijn heraut en profeet bijvoorbeeld rollen die gebaat kunnen zijn bij afstand. Door

³⁹³ Zie ook hoofdstuk 3.2.

³⁹⁴ In hoofdstuk 2.2.3. zijn diverse concrete preekstructuren als voorbeeld gegeven die de prediker kan gebruiken om de preek als TED-talk te structureren.

³⁹⁵ Zie hoofdstuk 3.1. over het maken van connectie en hoofdstuk 4.3. over de open opstelling op het podium.

³⁹⁶ Anderson, *TED-methode*, 225.

³⁹⁷ Zie met name de bespreking van *kerussein* in hoofdstuk 1.1.1. en 1.1.3.

³⁹⁸ Ook wel ‘mystagoog’ genoemd.

³⁹⁹ De Leede & Stark, *Ontvrouwen*, 90-92,120-123. Daarnaast beschrijven zij het overkoepelende beeld van de prediker als getuige. Een prediker is altijd ‘getuige’, maar afhankelijk van het type getuigenis dat in de specifieke preek aan de orde is kan hij de diverse rollen aannemen.

afstand te nemen van de hoorders⁴⁰⁰ gaat de persoon van de prediker als het ware schuil achter de boodschap die hij van Godswege te brengen heeft.

De rollen van bijvoorbeeld pastor, inwijder en gesprekspartner zijn juist gebaat bij nabijheid. In deze rollen gaat de prediker niet schuil achter het woord, maar doet zijn persoonlijke wijsheid, ervaring en geloofsleven helemaal mee in de prediking. De prediker staat als het ware ‘naast’ de hoorders in plaats van er ‘boven’ of ‘tegenover’.

Afhankelijk van de Bijbeltekst en de boodschap die daaruit opkomt moet de prediker bepalen of afstand dan wel nabijheid gepast is. Als hulpmiddel kan het nuttig zijn om bij elke preek te bedenken vanuit welke rol de prediker spreekt. Daarbij kan een prediker ook binnen één preek meerdere rollen aannemen, waarbij hij soms de stem van God verwoordt en op andere momenten juist naast de hoorder staat.

De preek als TED-talk kan bruikbaar zijn als preekvorm wanneer, over het geheel van de preek gezien, een hoge mate van nabijheid gewenst is.

5.2.3. De preek als gesproken woord: wel of geen inzet van beeldmateriaal?

De preek is gedefinieerd als ‘gesproken woord’. Dit past in de gereformeerde traditie, waarin de nadruk gelegd wordt op het belang van verkondiging door middel van het woord. Past het gebruik van non-verbale communicatiemiddelen dan wel bij de preek?⁴⁰¹ Maarten Kater bijvoorbeeld komt op voor het belang van het gesproken woord en waarschuwt predikers: “*Onze beeldcultuur is geen noodlot dat we maar moeten aanvaarden (...). Laat de kerk niet weer twintig jaar achter de feiten aanlopen, maar liever langer luisteren voordat het gebruik van digitale middelen de verkondiging ontkracht*”.⁴⁰²

Uit hoofdstuk 4.2.1 bleek dat de methode van de TED-talk zich juist kenmerkt door een grote openheid ten opzichte van het gebruik van non-verbale middelen, een spreker mag er creatief gebruik van maken.

Dit hoeft echter niet te betekenen dat de methode van de TED-talk afgewezen moet worden als preekvorm. Ten eerste omdat het gebruik van non-verbale communicatiemiddelen niet noodzakelijk is in een TED-talk. Anderson wijst erop dat bij zeker een derde van de populairste TED-talks helemaal geen gebruik wordt gemaakt van beeldmateriaal. Deze

⁴⁰⁰ Letterlijk bijv. door vanaf een kansel te preken, figuurlijk bijv. door weinig gebruik te maken van zelfopenbaring. Vgl. hoofdstuk 2.1. over het gebruik van zelfopenbaring en 4.3. over het gebruik van kansel/kathedraal.

⁴⁰¹ Vgl. HC98. Zie voor een praktijkdiscussie de besluittekst van de synode van de CGK over de vraag of dans en drama gebruikt mogen worden in de eredienst, in: *Ambtelijk contact*, 56-3 (2017), 36.

⁴⁰² Kater, *Liever langer luisteren*, 20-21.

toespraken bestaan uit enkel gesproken woord.⁴⁰³ Uit hoofdstuk 4.2.2. en 4.2.3. bleek ook dat beeldend spreken een goed alternatief kan zijn voor het gebruik van beeldmateriaal. De methode van de TED-talk kan dus ook toegepast worden zonder gebruik te maken van beeldmateriaal.

Ten tweede hoeft een typering van de preek als gesproken woord niet te betekenen dat er per definitie geen gebruik gemaakt mag worden van beelden. Uit hoofdstuk 4.2.2. bleek dat beelden gebruikt kunnen worden om de verkondiging extra kracht bij te zetten doordat ze het gesproken woord ondersteunen.

In Bijbels licht hoeft dit niet te verbazen. Ook in de Bijbel staan teksten waarin beelden gebruikt worden om het woord te ondersteunen. Ik geef twee voorbeelden:

- Jeremia 1,11-12: *“De HEER richtte zich tot mij: ‘Wat zie je, Jeremia?’ Ik antwoordde: ‘Ik zie een amandeltwijn.’ ‘Dat zie je goed,’ zei de HEER, ‘zo snel als een amandelboom in het voorjaar uitbot, zo snel laat ik mijn woorden uitkomen’”*.
- Matteüs 18,1-3: *“Op dat moment kwamen de leerlingen Jezus vragen: ‘Wie is eigenlijk de grootste in het koninkrijk van de hemel?’ Hij riep een kind bij zich, zette het in hun midden neer en zei: ‘Ik verzeker jullie: als je niet verandert en wordt als een kind, dan zul je het koninkrijk van de hemel zeker niet binnengaan’”*.

In deze beide teksten had er geen gebruik gemaakt hoeven te worden van non-verbale middelen. Ook zonder het visioen van de amandeltwijn en zonder het concrete kind als voorbeeld zijn de gesproken woorden duidelijk. Het beeld fungeert echter als ondersteuning van het woord en versterkt de boodschap daardoor.

De waarschuwing van Kater blijft bij elk gebruik van beeldmateriaal van kracht. Het gebruik mag de verkondiging niet ontkrachten. Goed gebruik hoeft de verkondiging echter niet te ontkrachten, maar kan die juist versterken.

5.2.4. Gepast gebruik van de methode van de TED-talk als vorm van contextualisatie

Zou een preek als TED-talk te veel aansluiten bij de moderne tijd om gebruikt te kunnen worden? De bovenstaande bespreking van enkele knelpunten laat reeds zien dat dit mijns inziens niet zo is. De bezwaren tegen de TED-methode op de besproken punten zijn niet sterk genoeg om het gebruik van de methode categorisch af te wijzen. Daartegenover staat dat er situaties te noemen zijn waarin de methode van de TED-talk een bruikbare preekvorm kan zijn.

Hoewel er ook zeker bezwaren zijn te maken tegen de tendensen van de moderne tijd⁴⁰⁴ moet tegelijk ook altijd rekening worden gehouden met de tijd en de context van de concrete

⁴⁰³ Anderson, *TED-methode*, 150.

hoorders van de boodschap. Het getuigt van ‘oog voor de hoorders’ wanneer de prediker zijn best doet om het evangelie op een dusdanige manier te verkondigen dat het past bij hun context.

Daarmee kan het gebruik van de preekvorm van de TED-talk getypeerd worden als een vorm van contextualisatie. Eigen aan goede contextualisatie is dat de inhoud van de boodschap er niet door aangetast wordt:⁴⁰⁵ in de preek moet dan ook het goede nieuws van God klinken; het bevrijdende evangelie van Jezus Christus. Daar mag niets aan afgedaan worden, ook niet als dat de boodschap aantrekkelijker zou maken voor mensen in de huidige Westerse samenleving.⁴⁰⁶ In de vorm echter wordt gecontextualiseerd, in het geval van de preek als TED-talk door de preek op een dusdanige manier vorm te geven dat het de hoorders helpt om de boodschap te verstaan. Zo kan de prediker er het maximale aan doen om de hoorders te helpen God te ontmoeten, te geloven in Christus en hun leven aan hem te geven.⁴⁰⁷

Hierbij moet wel opnieuw de kanttekening geplaatst worden dat de methode van de TED-talk niet geschikt is om in elke preek te gebruiken. Uit de bovenstaande evaluaties is ook dat duidelijk gebleken.

5.3. Theologische aanvullingen op de methode van de TED-talk

Nu gebleken is dat er situaties zijn waarin de preek op een verantwoorde manier als TED-talk vormgegeven kan worden moeten nog enkele theologische aanvullingen gegeven worden. Omdat de methode van de TED-talk een seculiere sprekersvorm is, zijn minstens twee punten die voor een preek van belang zijn nog niet voldoende aan de orde geweest: de bijbelse basis van de preek en de context van de eredienst waarin de preek klinkt. Op beide wordt nog kort ingegaan.

5.3.1. Op basis van de Bijbel

In de preekdefinitie is gesteld dat preken gebeurt ‘op basis van de Bijbel’. Daarmee is de preek specialistischer dan de TED-talk, die kan gaan over elk mogelijk onderwerp. Een overeenkomst is echter dat zowel bij de preek als bij de TED-talk van de spreker verwacht wordt dat hij: zelf

⁴⁰⁴ Zie bijv.: Schnitzler, *Digitale proletariaat*; Sloterdijk, *Verschrikkelijke kinderen*; Rosa, *Leven in tijden van versnelling*. Deze bezwaren mogen ook in de preek klinken, vgl. Keller, *Preken*, 111-112.

⁴⁰⁵ Flemming, *Contextualization in the New Testament*, 111-112.

⁴⁰⁶ Vgl. Keller, *Centrum kerk*, 100-103.

⁴⁰⁷ Vgl. 1 Kor. 9,19-23: “Vrij als ik ben ten opzichte van iedereen, ben ik de slaaf van iedereen geworden om zo veel mogelijk mensen te winnen. Voor de Joden ben ik als een Jood geworden om hen te winnen. (...) Voor de zwakken ben ik zwak geworden om hen te winnen. Ik ben voor iedereen wel iets geworden, om in elke situatie althans enkelen te redden”.

gegrepen is door het onderwerp,⁴⁰⁸ zich grondig voorbereidt en beschikt over de benodigde vakkennis om zinvol een toespraak te kunnen houden.⁴⁰⁹

Voor de prediker houdt dit in dat hij in de voorbereiding op zijn preek werk maakt van een gedegen exegetische en een theologische doordenking van de aan de orde zijnde Bijbeltekst of het bijbelse thema waarop de preek is gebaseerd. De centrale boodschap van de preek moet uit de Bijbelopkomen.⁴¹⁰

Alleen op deze wijze kan de prediker ook optreden als ‘getuige’. Hij moet zelf eerst iets gezien en gehoord hebben van het evangelie en vanuit de Schrift. Pas daarna kan hij in zijn preek hiervan getuigen ten overstaan van de gemeente.

De preek als TED-talk richt zich op de wijze waarop de prediker zijn getuigenis verkondigt. Dat een prediker over voldoende kennis en mogelijkheden beschikt om zelfstandig de Bijbel te onderzoeken en te komen tot een onderwerp voor de preek wordt daarbij verondersteld.

5.3.2. In de eredienst

De setting waarin gesproken wordt is anders bij een TED-talk dan bij een preek. De TED-talk vindt in principe plaats op een conferentie. De preek, zoals deze voor dit onderzoek is gedefinieerd, vindt plaats ‘in de eredienst’. De context van de eredienst klinkt altijd mee in de preek. Dit is een verrijking ten opzichte van de TED-talk.

Op een TED-conferentie is het publiek een consument die de wijsheid van de sprekers in ontvangst neemt. Bij een eredienst zijn de hoorders echter actief betrokken. Er vindt een dubbele beweging plaats: van God uit naar de mens en vice versa. De gemeente komt samen in naam van de drie-enige God, om hem te ontmoeten, te aanbidden en om door de verkondiging van zijn woord gevormd te worden. De gemeente komt samen in het geloof en het vertrouwen dat God zich ook tot de mens zal wenden.⁴¹¹

De preek is een onderdeel van het geheel van de eredienst. Dit mag de prediker een stuk ontspanning geven. Ten eerste omdat het al dan niet ‘slagen’ van de eredienst niet alleen afhankelijk is van de preek. De eredienst is ook waardevol wanneer de preek, menselijkerwijs gesproken, minder goed is. Ten tweede omdat ook de prediker deelt in het geloof en het vertrouwen dat God zich in de eredienst naar zijn gemeente zal toewenden. Waar in een TED-talk de spreker volledig verantwoordelijk is voor het al dan niet slagen van de toespraak mag een

⁴⁰⁸ Vgl. Anderson, *TED-methode*, 309.

⁴⁰⁹ Vgl. Anderson, *TED-methode*, 47.

⁴¹⁰ Vgl. Kremer, *Priesterlijke prediking*, 20-25.

⁴¹¹ Immink, ‘Een dubbele beweging’, 73.

prediker bidden om, en vertrouwen op de hulp van de Heilige Geest. Dit vanuit de overtuiging dat God zelf door de menselijke woorden van de preek heen wil spreken tot de gemeente.

Dat de preek onderdeel is van een eredienst biedt de prediker ook extra mogelijkheden. De verschillende liturgische onderdelen kunnen gebruikt worden om het onderwerp van de preek op diverse manieren te belichten. Zo kan de gemeente bijvoorbeeld middels een lied antwoorden op de preek, in een moment van stilte de boodschap overdenken of de vragen en moeiten met betrekking tot het onderwerp in gebed brengen bij God. Een prediker moet dus aandacht hebben voor het geheel van de liturgie.⁴¹²

⁴¹² Zonder dat de vormgeving van de eredienst daarmee een eenmansshow van de prediker wordt. Kerkgangers zijn geen consumenten, maar medespelers in de omgang met God. Oskamp, 'Participatie en rolverdeling', 417. Zie p418-422 voor voorbeelden hoe de gemeente actief betrokken kan zijn in de eredienst.

6. Conclusies

Op welke wijze zou de preek als TED-talk vorm kunnen krijgen? Dat is de hoofdvraag waar in dit onderzoek een antwoord op gezocht is. In hoofdstuk één is de preek gedefinieerd. In de hoofdstukken twee tot en met vier is de methode van de TED-talk geanalyseerd. Vervolgens is in hoofdstuk vijf de methode van de TED-talk theologisch geëvalueerd op basis van de in hoofdstuk één gegeven preekdefinitie. Dit om te kijken of er geen theologische bezwaren zijn die het gebruik van de methode van de TED-talk voor de preek onmogelijk maken en om te onderzoeken waar theologische aanvulling of nuance nodig is voordat de methode gebruikt kan worden in de prediking.

Dit onderzoek heeft ertoe geleid dat het nu mogelijk is om de hoofdvraag te beantwoorden. In dit hoofdstuk zal dat gedaan worden door eerst de kenmerken van een preek als TED-talk te benoemen en vervolgens de voorwaarden waaraan voldaan moet zijn om de preek vorm te kunnen geven als TED-talk.

In bijlage één wordt een praktisch bruikbaar ontwerp geboden van ‘de preek als TED-talk’. Deze bijlage kan door predikers gebruikt worden als hulpmiddel om de preek als TED-talk vorm te geven.

6.1. Op welke wijze zou de preek als TED-talk vorm kunnen krijgen?

Uit de hoofdstukken twee tot en met vier bleek dat de preek als TED-talk de volgende kenmerken bezit:

- Een lengte van ongeveer achttien minuten.⁴¹³
- Er staat één idee centraal in de preek. Dit idee moet verwoord kunnen worden in een nieuwsgierig makende stelling van hooguit vijftien woorden. Alles wat niet bijdraagt aan het overbrengen van het centrale idee kan weggelaten worden uit de preek om zodoende binnen de achttien minuten preektijd te blijven.⁴¹⁴
- De structuur van de preek staat in dienst van het overbrengen van het ene centrale idee. Concrete preekstructuren die gebruikt kunnen worden om de preek als TED-talk te structureren zijn: de ‘synthetisch analytische preekstructuur’, *The four pages of the preacher*, de narratieve structuur van Lowry en de ‘Passie voor preken’ methode.⁴¹⁵
- Er is weinig of geen (status)verschil tussen prediker en hoorders, de prediker staat als het ware ‘naast’ of ‘tussen’ de hoorders. Hij moet zich ervoor inspannen om een

⁴¹³ Zie hoofdstuk 2.1.

⁴¹⁴ Zie hoofdstuk 2.2.

⁴¹⁵ Zie hoofdstuk 2.2.3. voor een beschrijving van deze structuren.

vertrouwensband op te bouwen met de hoorders. Dit kan door gebruik te maken van zelfopenbaring en door ‘persoonlijke prediking’.⁴¹⁶

- Verhalen kunnen goed gebruikt worden in de prediking om het centrale idee te ondersteunen. Verhalen maken de preek aantrekkelijker voor de hoorders om naar te luisteren en kunnen helend, verbindend of richtinggevend werken. Omdat verhalen echter door de diverse hoorders verschillend geïnterpreteerd kunnen worden moet de prediker kritisch en selectief zijn in het gebruik ervan en zelf richting aanbrengen in het verhaal.⁴¹⁷
- Uitleg is nodig in de prediking opdat de hoorders het centrale idee van de preek goed begrijpen. Daarnaast kan uitleg het doel zijn van een preek als geloofsonderricht. Voor een goede uitleg moet de prediker: aansluiten bij de bestaande voorkennis van de hoorders; zich beperken in de informatie die hij gebruikt; een beperkt aantal tussenstappen gebruiken om het geheel uit te leggen; gebruikmaken van een logische, samenhangende en heldere structuur en deze middels het gebruik van signaalzinnen kenbaar maken.⁴¹⁸
- Overtuigingsmiddelen kunnen in de preek gebruikt worden om de hoorders te overtuigen van de boodschap of om hen uit te dagen tot het maken van een keuze. Een prediker moet zowel gebruik maken van rationele argumentatie als van perifere overtuigingsmiddelen om zoveel mogelijk hoorders aan te spreken.⁴¹⁹
- De inleiding en het slot van de preek zijn bepalend voor de receptie van de gehele preek. Daarom moet de prediker bijzondere aandacht besteden aan de voorbereiding van inleiding en slot. In de inleiding moet de prediker de aandacht van de hoorders pakken en de richting van de preek duidelijk maken. Het slot van de preek moet aansluiten bij de intentie die de prediker met de preek heeft.⁴²⁰
- Non-verbale communicatiemiddelen, met name beelden, kunnen worden ingezet om het centrale idee beter over te brengen. Door de hoorders visuele input te geven kan de werking van de preek worden versterkt. Een vergelijkbaar effect wordt bereikt wanneer de visuele input gegeven wordt door beeldend te spreken.⁴²¹

⁴¹⁶ Zie hoofdstuk 3.1.

⁴¹⁷ Zie hoofdstuk 3.2.

⁴¹⁸ Zie hoofdstuk 3.3.

⁴¹⁹ Zie hoofdstuk 3.4.

⁴²⁰ Zie hoofdstuk 4.1.

⁴²¹ Zie hoofdstuk 4.2.

- Door een natuurlijke en levendige voordracht komt de preek beter over op de hoorders. Daarom moet de prediker zoveel mogelijk uit zijn hoofd preken en zoveel mogelijk zichtbaar zijn voor de hoorders. Er kan daarom beter geen gebruik gemaakt worden van een kansel of kathedraal.⁴²²

Uit hoofdstuk vijf bleek dat aan de volgende voorwaarden moet worden voldaan om een preek als TED-talk te kunnen houden:⁴²³

- De setting van de eredienst moet het toestaan dat de preek ongeveer achttien minuten duurt.⁴²⁴ Langere preken zijn niet geschikt voor een preek als TED-talk.
- De Bijbeltekst, of het bijbelse thema, waarop de preek is gebaseerd moet het toestaan dat er slechts één idee centraal gesteld wordt.⁴²⁵ De prediker moet daarom werk maken van een gedegen exegese en een theologische doordinking van de Bijbeltekst of het bijbelse thema. Het centrale idee van de preek als TED-talk moet uit de Bijbel opkomen.⁴²⁶
- De prediker moet eerst zelf als ‘getuige’ iets gezien en gehoord hebben van het evangelie en vanuit de Schrift. Pas daarna kan hij in zijn preek als TED-talk hiervan getuigen ten overstaan van de gemeente.⁴²⁷
- Het onderwerp van de preek moet het toestaan dat de prediker, over het geheel van de preek gezien, als het ware ‘naast’ de hoorders staat in een gelijkwaardige verhouding. Onderwerpen waarbij de prediker met name ‘boven’ of ‘tegenover’ de hoorders staat zijn niet geschikt voor een preek als TED-talk.⁴²⁸
- De preek kenmerkt zich als ‘gesproken woord’. Het gebruik van non-verbale communicatiemiddelen mag daarom niet in plaats van de gesproken verkondiging komen. In de preek als TED-talk dient een eventueel gebruik van non-verbale communicatiemiddelen het gesproken woord te ondersteunen en te versterken.⁴²⁹
- De preek als TED-talk vindt plaats binnen de setting van de eredienst. De prediker moet daarom bidden om, en vertrouwen op de hulp van de Heilige Geest. Dit vanuit de

⁴²² Zie hoofdstuk 4.3.

⁴²³ Natuurlijk kunnen losse spreekadviezen uit de methode van de TED-talk ook benut worden wanneer niet aan deze voorwaarden is voldaan. De methode als geheel is dan echter niet bruikbaar.

⁴²⁴ Zie hoofdstuk 5.2.1.

⁴²⁵ Zie hoofdstuk 5.2.1.

⁴²⁶ Zie hoofdstuk 5.3.1.

⁴²⁷ Zie hoofdstuk 5.3.1.

⁴²⁸ Zie hoofdstuk 5.2.2.

⁴²⁹ Zie hoofdstuk 5.2.3.

overtuiging dat God zelf door de menselijke woorden van de preek heen wil spreken tot de gemeente.⁴³⁰

Op welke wijze zou de preek als TED-talk vorm kunnen krijgen? Door de preek vorm te geven volgens bovenstaande richtlijnen. Wanneer een preek zo wordt vormgegeven kan deze getypeerd worden als: preek als TED-talk.

Het gebruik van de preek als TED-talk kan gezien worden als een vorm van contextualisatie. Dit omdat de methode van de TED-talk aansluit bij de tendensen van de huidige tijd in Westerse samenlevingen.⁴³¹ Dit maakt dat de preek als TED-talk een preekvorm is met ‘oog voor de hoorders’: Gods goede nieuws wordt verkondigd op een manier die past bij de context waarin zij leven.

De preek als TED-talk kenmerkt zich doordat er één centraal idee overgebracht wordt op de hoorders op een zo goed en aantrekkelijk mogelijke wijze. Dit vraagt veel voorbereiding van de prediker. Hij moet er, menselijkerwijs gesproken, alles aan doen om het centrale punt van de preek over te laten komen. Of dat ook inderdaad lukt blijft altijd afhankelijk van het werk van de Heilige Geest. God zelf moet de woorden van de prediker gebruiken om te spreken tot de gemeente. De preek als TED-talk is een methode die de prediker kan gebruiken om dienstbaar te zijn aan dit spreken van God.

⁴³⁰ Zie hoofdstuk 5.3.2.

⁴³¹ Zie hoofdstuk 5.2. met name 5.2.4. De preek als TED-talk sluit in het bijzonder aan bij de informalisering en intensivering, zie noot 390.

Samenvatting

TED-talks zijn populair. Het is een spreekvorm waarbij in een toespraak van ongeveer achttien minuten op een aantrekkelijke manier een boodschap overgebracht wordt op het publiek. Kunnen predikers iets leren van een seculiere sprekersvorm als de TED-talk? De verwachting in dit onderzoek is dat dit mogelijk is. Daarom is de doelstelling: Het ontwerpen van een preekvorm gebaseerd op de TED-methode: de preek als TED-talk. De bijbehorende hoofdvraag is: Op welke wijze zou de preek als TED-talk vorm kunnen krijgen?

In hoofdstuk één wordt beschreven wat een preek is. Op basis van een analyse van enkele bijbelse kernbegrippen voor de prediking en van enkele bestaande preekdefinities wordt de volgende preekdefinitie gegeven. Een preek is:

*Het op basis van de Bijbel verkondigde goede nieuws van God,
gesproken door een geroepen getuige,
met het oog op de in de eredienst aanwezige hoorders,
in de overtuiging dat God zelf door onze menselijke woorden heen wil spreken.*

In de hoofdstukken twee tot en met vier wordt de benadering van de TED-talk geanalyseerd aan de hand van het boek *De TED-methode*. De methode van de TED-talk blijkt samen te vatten in twee stellingen:

1. In de TED-talk wordt één centraal idee overgebracht.
2. De spreker moet er alles aan doen om dat ene idee zo goed en aantrekkelijk mogelijk over te brengen op de luisteraars.

Stelling één volgt uit hoofdstuk twee van het onderzoek. In een TED-talk moet één idee centraal staan. Alles wat niet bijdraagt aan het overbrengen van dit centrale idee kan achterwege gelaten worden. De TED-talk moet in ongeveer achttien minuten gehouden kunnen worden.

Stelling twee volgt uit de hoofdstukken twee tot en met vier: Structuur, inhoud en vorm van de toespraak moeten zo samengesteld worden dat ze bijdragen aan het overbrengen van het ene centrale idee.

In hoofdstuk vijf volgt een theologische reflectie en evaluatie. Dit is nodig om te kunnen vaststellen of het theologisch verantwoord mogelijk is om de methode van de TED-talk te gebruiken als preekvorm. Er blijken diverse situaties te zijn waarin dit mogelijk is. Er worden echter ook kanttekeningen geplaatst. De methode van de TED-talk is niet geschikt om voor elke preek te gebruiken. Voorwaarden waaraan moet worden voldaan om de preek als TED-talk te houden zijn:

- De setting van de eredienst moet het toestaan dat er in ongeveer achttien minuten gepreekt wordt.

- Uit het exegetische en theologische preekvoorbereidingswerk moet blijken dat het mogelijk is om in de preek één idee centraal te stellen.
- Het onderwerp van de preek moet het toestaan dat de prediker als het ware ‘naast’ de hoorders staat in een gelijkwaardige verhouding.

In het concluderende zesde hoofdstuk wordt vervolgens de hoofdvraag beantwoord. Er worden richtlijnen gegeven op basis waarvan de preek vormgegeven kan worden als TED-talk. In bijlage één wordt een praktisch bruikbaar hulpmiddel geboden ten behoeve van predikanten die een preek als TED-talk willen houden.

Literatuur:

- Allen, Ronald J. (ed.), *Patterns of Preaching. A Sermon Sampler* (St. Louis: Chalice, 1998).
- Altena, Bert, *Wolken gaan voorbij. Een homiletisch onderzoek naar mogelijkheden voor de preek in een postmodern klimaat* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2003).
- Anderson, Chris, *De TED-methode. Impactvol presenteren* (Amsterdam: Maven, 2016).
- Andeweg, Bas & Jaap de Jong, *De eerste minuten. Attentum, benevolum en docilem parare in de inleiding van toespraken* (Den Haag: Sdu, 2004).
- Aristoteles, *Retorica*, ed. Marc Huys (Groningen: Historische, 2004) [*Ars Rhetorica*].
- Barth, Karl, *Homiletik. Wesen und Vorbereitung der Predigt* (Zürich: EVZ, 1966).
- Braet, Antoine, *Retorische kritiek. Overtuigingskracht van Cicero tot Balkenende* (Den Haag: Sdu, 2007).
- Beute, Marinus, *Wie ben ik als ik preek? Bronnen en herbronning van het homiletisch zelfbeeld* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2016).
- Blokzijl, W. & B. Andeweg, 'De effectiviteit van tekstdia's vergeleken met die van visualiseringen in mondelinge presentaties', in: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 28-2 (2006), 108-124.
- Bohren, Rudolf, *Predigtlehre* (Gütersloh: Kaiser, 1993⁶).
- Bos, Rein, *Identificatie-mogelijkheden in preken uit het Oude Testament* (Kampen: Kok, 1992).
- Brienen, T., *De liturgie bij Johannes Calvijn. Zijn publicaties en zijn visies* (Kampen: De Groot, 1987).
- Brienen, T., *Handboek voor de diaconiologie. Inleiding in de theologie van de 'bediening van het Woord' in al zijn dimensies* (Heerenveen: Groen, 1999).
- Brinkgreve, Christien, *Vertel! Over de kracht van verhalen* (Meppeel: Atlas, 2014).
- Brown, George, 'Explaining', in: Owen Hargie (ed.), *The Handbook of Communication Skills* (London, Routledge, 2006³).
- Buttrick, David, *Homiletic. Moves and Structures* (London: SCM, 1987).
- Chesebro, Joseph L. & James C. McCroskey, 'The relationship of teacher clarity and immediacy with student state receiver apprehension, affect, and cognitive learning', in: *Communication Education*, 50-1 (2009), 59-68.
- Cicero, *De ideale redenaar*, eds. H.W.A. van Rooijen-Dijkman & A.D. Leeman (Amsterdam: Athenaeum, 2004) [*De Oratore*].
- Clark, James M. & Allen Paivio, 'Dual Coding Theory and Education', in: *Educational Psychology Review* 3-3 (1991), 149-210.
- Collins, Raymond F., *1 & 2 Timothy and Titus. A commentary*, NTLi (Louisville: John Knox, 2002).

- Cunningham, Laura, 'The gospel according to TED. Preaching after "ideas worth spreading"', in: *Journal for Preachers* 38 (2014), 19-22.
- Dingemans, G.D.J., *Als hoorder onder de hoorders. Hermeneutische homiletiek* (Kampen: Kok, 1991).
- Douma, Jos, *Veni Creator Spiritus. De meditatie en het preekproces* (Kampen: Kok, 2000).
- Dusseldorp, Kees van, *Preken tussen de verhalen. Een homiletische doordenking van narrativiteit* (Utrecht: Kok, 2012).
- Firet, J., *Het agogisch moment in het pastoraal optreden* (Kampen: Kok, 1968).
- Flemming, Dean E., *Contextualization in the New Testament. Patterns for theology and mission* (Leicester: Apollos, 2005).
- France, R.T., *The Gospel of Matthew*, NICNT (Grand Rapids: Eerdmans, 2007).
- Gardner, Joanna K., e.a., 'Common Use of PowerPoint versus the Assertion-Evidence Structure. A Cognitive Psychology Perspective', in: *Technical Communication* 56-4 (2009), 331-345.
- Gnilka, Joachim, *Das Matthäusevangelium*, HThKNT (Freiburg: Herder, 1986-1988).
- Groot, C.T., 'De jonge Melanchthon en de prediking', in: Frank van der Pol (ed.), *Philippus Melanchthon. Bruggebouwer* (Utrecht: Kok, 2011), 152-166.
- Grözinger, Albrecht, *Homiletik. Lehrbuch Praktische Theologie Band 2* (Gütersloh: Verlagshaus, 2008).
- Hagner, Donald A., *Matthew 14-28*, WBC (Dallas: Word, 1995).
- Hargie, Owen, *Skilled interpersonal communication. Research, theory and practice* (London: Routledge, 2011⁵).
- Hartley, J., & I.K. Davies, 'Note taking: A critical review', *Programmed Learning and Educational Technology* 15 (1978), 207-224.
- Härtner, Achim & Holger Eschmann, *Predigen lernen. Ein Lehrbuch für die Praxis* (Göttingen: Ruprecht, 2008²).
- Kelly, Spencer D., e.a., 'Two Sides of the Same Coin. Speech and Gesture Mutually Interact to Enhance Comprehension', in: *Psychological Science* 21-2 (2010), 260-267.
- Kendon, Adam, *Gesture. Visible Action as Utterance* (Cambridge: University, 2004).
- Hoekstra, T., *Gereformeerde homiletiek* (Wageningen: Zomer, 1926).
- Houtman, Dick, *Op jacht naar de echte werkelijkheid. Dromen over authenticiteit in een wereld zonder fundamenten* (Amsterdam: Pallas, 2008).
- Houwelingen, P.H.R. van, *Timoteüs en Titus. Pastorale instructiebrieven*, CNT3 (Kampen: Kok, 2012).

- Immink, F.G., 'Een dubbele beweging', in: Paul Oskamp en Niek Schuman (eds.), *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk* (Zoetermeer: Meinema, 1998), 67-89.
- Immink, F.G., *Het heilige gebeurt. Praktijk, theologie en traditie van de protestantse kerkdienst* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2011).
- Josuttis, Manfred, *Praxis des Evangeliums zwischen Politik und Religion. Grundprobleme der praktischen Theologie* (München: Kaiser, 1974).
- Kater, M.J., *Liever langer luisteren. Een focus op de communicatie van het Woord in de 21^e eeuw* (Apeldoorn: Theologische Universiteit, 2017).
- Kearney, R., *On Stories* (London: Routledge, 2002).
- Keller, Tim, *Preken. Geloof overbrengen in een sceptische tijd* (Franeker: Van Wijnen, 2016).
- Keller, Tim, *Centrum kerk. Het evangelie midden in je stad*, ed. Stefan Paas (Franeker: Van Wijnen, 2014).
- Kittel, G. & G. Friedrich (eds.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Stuttgart: Kohlhammer, 1933-1978).
- Kremer, W., *Priesterlijke prediking* (Amsterdam: Ton Bolland, 1976).
- Kuene, Josje & Martijn Wackers, *Presenteren: wat werkt echt en wat echt niet? Onderbouwde adviezen over presentatietechnieken* (Amersfoort: Communicatiereeks, 2012).
- Laan, Jacob H. van der, *Ernst Lange en de prediking. Een inleiding in zijn homiletische theorie* (Kampen: Kok, 1989).
- Lange, Ernst, *Predigen als Beruf. Aufsätze zu Homiletik, Liturgie und Pfarramt* (München: Kaiser, 1982).
- Leede, Bert de & Ciska Stark, *Ontvrouwen. Protestantse prediking in de praktijk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2017).
- Leeman, A.D., & Braet, A.C., *Klassieke retorica. Haar inhoud, functie en betekenis* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1987).
- Long, Thomas G., *The Witness of Preaching* (Louisville: Westminster John Knox, 2005²).
- Lowry, Eugene L., *The Homiletical Plot. The Sermon as Narrative Art Form* (Atlanta: John Knox, 1980).
- Martin, Gerhard Marcel, 'Predigt als 'offenes Kunstwerk'? Zum Dialog zwischen Homiletik und Rezeptionsästhetik', *Evangelische Theologie* 44 (1984), 46-58.
- Mayer, Richard E. & Joshua Jackson, 'The Case for Coherence in Scientific Explanations. Quantitative Details Can Hurt Qualitative Understanding', in: *Journal of Experimental Psychology: Applied* 11-1 (2005), 13-18.

- Mayer, Richard E. & Roxana Moreno, 'Nine Ways to Reduce Cognitive Load in Multimedia Learning', in: *Educational Psychologist* 38-1 (2003), 43-51.
- Medina, John, *Brain rules. 12 principles for surviving and thriving at work, home, and school* (Seattle: Pear, 2008).
- Meiden, Willem van der & Anne van der Meiden, *Mag ik uw aandacht. Gids voor zinvol spreken* (Zoetermeer: Meinema, 2012).
- Murphy, Maureen, 'Matching Workplace Training to Adult Attention Span to Improve Learner Reaction, Learning Score, and Retention', in: *Journal of Instruction Delivery Systems* 22-2 (2008), 6-13.
- Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012²⁸).
- Oberlinner, Lorenz, *Die Pastoralbriefe. Kommentar zum ersten Timotheusbrief*, HThKNT (Freiburg: Herder, 1994).
- Osborne, Grant R., *Matthew*, ZECNT (Grand Rapids: Zondervan, 2010).
- Oskamp, Paul, 'Participatie en rolverdeling', in: Paul Oskamp en Niek Schuman (eds.), *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk* (Zoetermeer: Meinema, 1998), 417-422.
- Oskamp, Paul & Rudolf Geel, *Concreet en beeldend preken* (Bussum: Coutinho, 1999).
- Paivio, Allan, *Mental representations. A dual coding approach* (New York: Oxford university, 1986).
- Perloff, Richard M., *The dynamics of persuasion. Communication and attitudes in the 21st century* (New York: Routledge, 2010).
- Pleizier, T. Theo. J., *Religious Involvement in Hearing Sermons. A Grounded Theory Study in Empirical Theology and Homiletics* (Delft: Eburon, 2010).
- Quintilianus, *De opleiding tot redenaar*, ed. Piet Gerbrandy (Groningen: Historische, 2001) [*Institutio Oratoria*].
- Rosa, Hartmut, *Leven in een tijd van versnelling. Een pleidooi voor resonantie* (Amsterdam: Boom, 2016).
- Ruijter, Kees de, *Horen naar de stem van God. Theologie en methode van de preek* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2013).
- Schnabel, Paul (ed.), *In het zicht van de toekomst. Sociaal en cultureel rapport 2004* (Den Haag: SCP, 2004).
- Schnitzler, Hans, *Het digitale proletariaat* (Amsterdam: Bezige bij, 2015).
- Schwieb, Helmut & Sieghard Gall, *Predigt hören. Befunde und Ergebnisse der Heidelberger Umfrage zur Predigtrezeption* (Münster, LIT, 2008).

- Sloterdijk, Peter, *De verschrikkelijke kinderen van de nieuwe tijd. Over het antigenealogische experiment van de moderniteit* (Amsterdam: Boom, 2015).
- Spoel, Ron van der, *Preken is prachtig* (Amersfoort: Benedicere, 2008).
- Stark, Ciska, *Proeven van de preek. Een praktisch-theologisch onderzoek naar de preek als Woord van God* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2005).
- Velde, Mees te (ed.), *Confessies. Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa* (Heerenveen: Groen, 2009).
- Vervoorn, Paulien, *Geloofwaardig spreken. Van preek tot presentatie* (Utrecht: Kok, 2014).
- Vries, Geertje de, *'Dat zetten we gewoon op de beamer'. Bezinning op vragen rond beamergebruik in de kerk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2014).
- Wiertzema, Klaas & Patricia Jansen, *Spreken in het openbaar. Inspirerend en overtuigend presenteren* (Amsterdam: Pearson, 2011³).
- Wilson, Karen & James H. Korn, 'Attention during Lectures. Beyond Ten Minutes', in: *Teaching of Psychology* 34-2 (2007), 85-89.
- Wilson, Paul Scott, *The four pages of the sermon. A guide to biblical preaching* (Nashville: Abingdon, 1999).
- Wolf-Kox, Els van der, 'De beamer in de eredienst. Verkenningen', <http://docplayer.nl/18391602-De-beamer-in-de-eredienst-verkenningen-studieverlofverslag-van-ds-els-van-der-wolf-kox-zeewolde-september-2007.html> [8-12-2017].
- Zwanepol, Klaas (ed.), *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2004).

Gebruikte afkortingen:

CGK	Christelijke Gereformeerde Kerken
CNT3	Commentaar op het Nieuwe Testament, derde serie
HC	Heidelbergse Catechismus
HThKNT	Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament
HSV	Herziene Statenvertaling
NBG	Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap 1951
NBV	Nieuwe Bijbelvertaling
NICNT	The new international commentary on the New Testament
NTLi	The New Testament library
TWNT	Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament
WBC	Word biblical commentary
ZECNT	Zondervan exegetical commentary on the New Testament

Bijlage 1. De preek als TED-talk – Handvatten voor predikanten

Kern - In de preek als TED-talk moet de prediker er alles aan doen om één centraal idee zo goed en aantrekkelijk mogelijk over te brengen op de hoorders.

Vorbereiden:

Gebed – Begin met gebed. Bid of God jou tot een getuige van zijn Woord wil maken, zodat je daar in de preek getuigenis van kunt afleggen ten overstaan van de gemeente. Je mag vertrouwen op de hulp van de Heilige Geest in de voorbereiding en de uitvoering van de preek.

Exegese – Maak werk van de exegese en de theologische doordenking van de Bijbeltekst of het bijbelse thema. Het centrale idee van de preek als TED-talk moet uit de Bijbel opkomen.

Voorwaarden:

18 minuten – De setting van de eredienst waarvoor je de preek maakt moet het toestaan dat er in ongeveer achttien minuten gepreekt wordt.

Eén idee – Uit de exegese moet blijken dat het mogelijk is om één idee centraal te stellen.

Naast de hoorders – Het onderwerp van de preek moet het toestaan dat je als prediker ‘naast’ de hoorders staat in een gelijkwaardige verhouding.

Uitwerken:

Eén idee – Verwoord het centrale idee dat uit de tekst opkomt in een nieuwsgierig makende stelling van hooguit vijftien woorden. Alles wat niet bijdraagt aan het overbrengen van het centrale idee kan weggelaten worden uit de preek.

Structuur – Kies een preekstructuur die je helpt om het centrale idee in de preek te ontwikkelen. Structuren die hier bijvoorbeeld voor gebruikt kunnen worden zijn: de ‘synthetisch analytische preekstructuur’, *The four pages of the preacher*, de narratieve structuur van Lowry en de ‘Passie voor preken’ methode.

Persoonlijke prediking – Laat jezelf kennen en durf ook je eigen geloofsleven in te brengen in de preek.

Doelbewust – De diverse inhoudselementen van de preek, zoals verhalen, uitleg, argumentaties en beeldmateriaal, moeten doelbewust ingezet worden om het centrale idee over te brengen.

Aantrekkelijk – Gebruik concrete voorbeelden, verhalen en retorische stijlmiddelen om de preek aantrekkelijk te maken om naar te luisteren en de aandacht van de hoorders vast te houden.

Inleiding en slot – Bereid met name de inleiding en het slot goed voor, deze zijn bepalend voor de receptie van de gehele preek. Pak direct in de inleiding de aandacht van de hoorders en maak duidelijk in welke richting de preek zal gaan. Sluit in het slot aan bij hetgeen je zeker wilt dat de hoorders onthouden en meenemen.

Uitvoeren:

Beeldend spreken – Verwoord je preek op zo’n manier dat de hoorders je woorden voor zich kunnen zien en zich kunnen inleven in je verhaal.

Levendige voordracht – Wissel af in tempo, intonatie, volume en toonhoogte. Gebruik je mimiek en maak ondersteunende gebaren.

Wees zichtbaar – Gebruik geen, of een zo klein mogelijke, kansel of kathedr. Kijk de hoorders aan en spreek zo veel mogelijk uit je hoofd.